

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

**«Η συμβολή του Κοινωνικού Παντοπωλείου στην
καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού: η
περίπτωση του Δ. Ηρακλείου Κρήτης»**

ΓΛΥΠΤΗ ΜΑΡΙΑ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: Σ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗ

ΜΕΛΗ: Γ. ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗΣ, Α. ΤΣΑΝΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2013

ΔΗΛΩΣΗ

Επιβεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι πρωτότυπη και αποκλειστικά δική μου. Κάθε χρήση υλικού από άλλες πηγές έχει επισημανθεί πλήρως, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα βιβλιογραφικών αναφορών.

(Ονοματεπώνυμο, χειρόγραφη υπογραφή),

Περίληψη

Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι ένας αμφισβητούμενος όρος. Χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα ευρύ φάσμα φαινομένων και διαδικασιών σχετικών με την ένδεια, την αποστέρηση και την αποξένωση από διάφορες κοινωνικές διαδικασίες και δικαιώματα. Συμπεριλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων οι οποίες βιώνουν σε διαφορετική ένταση και έκταση και για ποικίλους λόγους προβλήματα αποκλεισμού. Αυτή η εργασία προσπαθεί να ανασυγκροτήσει την αόριστη και γεμάτη προκλήσεις έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και εξετάζει τις χρήσεις του όρου, τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και στην Ελλάδα έχοντας ως «όχημα» τη λειτουργία του θεσμού του κοινωνικού παντοπωλείου Ηρακλείου Κρήτης όπως αυτή γίνεται κατανοητή από τις συνεντεύξεις με τα κοινωνικά υποκείμενα που εμπλέκονται και σχετίζονται με τη λειτουργία του.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κ. Κακλαμάνη, Επίκουρη καθηγήτρια Κοινωνικής Στατιστικής και Μεθοδολογίας Κοινωνικής Έρευνας, για τη σημαντική βοήθεια που μου παρείχε με τα εποικοδομητικά της σχόλια. Θέλω να εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη, γιατί μου στάθηκε όχι μόνο ως καθηγήτρια αλλά και ως άνθρωπος, στηρίζοντάς με σε κάθε δυσκολία που αντιμετώπιζα κατά τη διεκπεραίωση της διπλωματικής μου εργασίας. Ευχαριστώ επίσης, τον κ. Νικολακάκη, Αναπληρωτή Καθηγητή Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και τον κ. Τσαντηρόπουλο, Επίκουρο Καθηγητή Κοινωνικής Ανθρωπολογίας.

Σημαντική υπήρξε και η συμβολή των γονιών μου και της αδελφής μου, Δήμητρας, καθώς ήταν δίπλα μου καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Τους ευχαριστώ για την αγάπη και τη στήριξη που μου έδωσαν και μου δίνουν. Ευχαριστώ πολύ και το σύζυγό μου για την κατανόησή του. Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω τη διπλωματική μου εργασία στο γιο μου, Κωνσταντίνο, που μου έδωσε το κουράγιο και τη δύναμη να κατακτήσω τους στόχους μου.

Πίνακας περιεχομένων

1.1	Εισαγωγή.....	9
1.2	Αποτίμηση και διεύρυνση ορισμών	16
1.3	Κοινωνικός αποκλεισμός μια ασαφής έννοια : οι πρώτες κριτικές προσεγγίσεις.....	17
1.4	Κριτικές και θεωρητικές προσεγγίσεις του κοινωνικού αποκλεισμού	22
1.5	Η σύνδεση του «κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας».....	33
1.6	Σύνοψη	35
B.	Ευρωπαϊκή ένωση και κοινωνικός αποκλεισμός	37
2.1	Εισαγωγή	37
2.2	Ευρωπαϊκή ένωση και κοινωνική πολιτική	37
2.3	Εννοιολογήσεις και χαρακτηριστικά του «Ευρωπαϊκού» κοινωνικού αποκλεισμού	42
2.4	Το θεσμικό πλαίσιο του έργου της Ευρωπαϊκής Ένωσης	46
2.5	Η Έννοια του «Κοινωνικού Αποκλεισμού» στην Ελλάδα	49
2.6	Τοπικό επίπεδο και κοινωνικός αποκλεισμός.....	50
2.7	Σύνοψη.....	54
Γ.	Το Κοινωνικό Παντοπωλείο στο Ηράκλειο Κρήτης.....	57
3.1	Ιστορική Αναδρομή Κοινωνικών Παντοπωλείων	57
3.2	Αρχές του Προγράμματος του Κοινωνικού Παντοπωλείου Ηρακλείου	58
3.4	Προετοιμασία και κύριες φάσεις του προγράμματος	59
3.6	Περιεχόμενο και Μέθοδοι Υλοποίησης.....	63
3.7	Κοινωνικά Παντοπωλεία στην Ελλάδα	64
4.1	Στόχοι της έρευνας.....	68
4.2	Μεθοδολογία της Έρευνας	68
4.3	Υποθέσεις και ερωτήματα της έρευνας	70
4.4	Αποτελέσματα Συνεντεύξεων.....	71
Δ.	Γενικά Συμπεράσματα.....	94
	Παράρτημα 1.....	97
	Παράρτημα 2.....	99
	Βιβλιογραφία	105
	Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία	105
	Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	108
	Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία	113

Εισαγωγή

Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού απασχολεί τα τελευταία χρόνια όλες τις χώρες της Ε.Ε., αποτελώντας ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η ανθρωπότητα. Το 2010 ορίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Τέσσερεις είναι οι στόχοι που τέθηκαν για το 2010:

1. Να αναγνωριστεί το δικαίωμα των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού να ζουν με αξιοπρέπεια και να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία.

2. Να αυξηθεί η συμμετοχή του κοινού στις πολιτικές για την κοινωνική ένταξη, τονίζοντας την ευθύνη όλων για την αντιμετώπιση της φτώχειας και της περιθωριοποίησης.

3. Να αυξηθεί η συνοχή της κοινωνίας έτσι ώστε κανείς να μην αμφιβάλλει ότι η κοινωνία στο σύνολό της επωφελείται από την εξάλειψη της φτώχειας.

4. Να υπάρξει δέσμευση όλων των συντελεστών, δεδομένου ότι η πραγματική πρόοδος απαιτεί μακροχρόνια προσπάθεια και συμμετοχή όλων των επιπέδων διακυβέρνησης¹.

Η συρρίκνωση οιασδήποτε μορφής προνοιακής πολιτικής, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οδήγησε σε αύξηση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς και στην έντονη παρουσία φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού. Η διατήρηση και αναπαραγωγή της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στις οικονομικά και κοινωνικά προηγμένες κοινωνίες είναι αντίθετη με τον απώτερο σκοπό της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης και την αρχή της ισότητας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη. (Παπαδοπούλου, 2002: 11). Η έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού» εμφανίζεται για πρώτη φορά σε επιστημονικό κείμενο τη δεκαετία του '60 στο έργο του Pierre Mass, αλλά αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά την τελευταία δεκαετία. Η εμφάνιση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» αντικατέστησε ή συμπλήρωσε την έννοια της φτώχειας. Αν και δεν υπάρχει ένας σαφής ορισμός του φαινομένου υπάρχει μια γενικότερη συμφωνία ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός «αναφέρεται στην αδυναμία κάποιου ή μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων να εξασκήσει τα πολιτικά και κοινωνικά του δικαιώματα» (Γεώργιας, 2004: 63).

---

¹Βλ. <http://www.antipoverty.gr>

Η παρούσα εργασία, θα επικεντρωθεί στη διερεύνηση της έννοιας του «κοινωνικού αποκλεισμού», θα μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο η εκάστοτε προσέγγιση του φαινομένου αντανακλάται στην εξέλιξη των πολιτικών στοχεύσεων της Ε.Ε. Τέλος, θα εξετάσει τα χαρακτηριστικά και τα προβλήματα μίας μορφής παρέμβασης για την αντιμετώπιση του φαινομένου, της δημιουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου, με πεδίο εφαρμογής το Κοινωνικό Παντοπωλείο του Ηρακλείου Κρήτης.

Ειδικότερα, τα ερευνητικά ερωτήματα που πραγματεύεται η παρούσα εργασία είναι τα εξής: Ποια είναι τα χαρακτηριστικά λειτουργίας και οι δυσχέρειες του συγκεκριμένου Κοινωνικού Παντοπωλείου, όπως αυτά βιώνονται από τους συντελεστές λειτουργίας του. Έμφαση δίνεται στα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, που είναι ο κύριος εμπνευστής της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας και στους τρόπους διαχείρισής τους. Επίσης εξετάζονται οι προοπτικές που η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση θεωρεί ότι υπάρχουν, προκειμένου για την περαιτέρω ανάπτυξη και βελτίωση της δράσης. Στόχος επίσης της εργασίας είναι να διαπιστωθεί αν τα προβλήματα που βιώνουν οι ευπαθείς κοινωνικές ομάδες καλύπτονται από το πρόγραμμα του Κοινωνικού Παντοπωλείου, και στην περίπτωση που δεν καλύπτονται ποιες είναι οι αλλαγές που οι ίδιοι επωφελούμενοι θεωρούν ότι πρέπει να εφαρμοστούν. Το τοπικό επίπεδο αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο ανάλυσης της παρούσας εργασίας. Η συνεργασία με τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ηρακλείου καθώς και με τους προμηθευτές του Κοινωνικού Παντοπωλείου, υπήρξε το έναυσμα για την υλοποίηση μίας σε βάθος έρευνας πεδίου του κοινωνικού αποκλεισμού, της οποίας τα συμπεράσματα και τα αποτελέσματα αποτελούν πολύτιμο υλικό για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Επομένως, συνοπτικά δύο είναι οι στόχοι, αφενός, να διερευνηθεί η έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού» στο επιστημονικό και πολιτικό πεδίο και, αφετέρου, να μελετηθεί η δράση του Κοινωνικού Παντοπωλείου που λειτουργεί στο Ηράκλειο της Κρήτης.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ιστορία εμφάνισης και χρήσης του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός». Διερευνώνται οι διάφορες θεωρητικές διατυπώσεις παρουσίασης και ερμηνείας του φαινομένου και οι συνακόλουθες κριτικές από την πλευρά της επιστημονικής κοινότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι διαχρονικές μεταβολές των ορισμών που υιοθετεί η Ε.Ε., καθώς και οι πολιτικές που αυτή ακολουθεί. Επίσης, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται ο κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το πρόγραμμα του Κοινωνικού Παντοπωλείου που εφαρμόζεται στον Νομό Ηρακλείου, δηλαδή οι σκοποί του Προγράμματος, και οι προγραμματικές αρχές της δράσης, οι εμπλεκόμενοι στο πρόγραμμα φορείς, καθώς και τα τεχνικά χαρακτηριστικά υλοποίησης του, δηλαδή τα χαρακτηριστικά των δικαιούχων που έχουν συμμετάσχει στο Πρόγραμμα του Κοινωνικού Παντοπωλείου από το 2009 έως το 2012.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία εκπόνησης της εμπειρικής έρευνας και οι υποθέσεις εργασίας, καθώς και τα ερευνητικά ευρήματα. Παρατίθενται τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων τα οποία προέκυψαν από τις συζητήσεις με την κ. Νομάρχη, τους προμηθευτές, την υπάλληλο του Κοινωνικού Παντοπωλείου καθώς και τους ίδιους τους δικαιούχους. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο συνοψίζονται τα συμπεράσματα και οι προβληματισμοί της έρευνας.

Α. Ιστορία εμφάνισης και χρήσης του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός»

Εισαγωγή

Η ένταξη και η πραγμάτευση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» από το επιστημονικό πεδίο έπεται της εμφάνισης και χρήσης του στο πεδίο της πολιτικής, με αποτέλεσμα, όπως θα φανεί στη συνέχεια, να εντοπίζονται σοβαρά θεωρητικά προβλήματα. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται μια σύντομη ιστορία του όρου και του τρόπου με τον οποίο εντάχθηκε στις κοινωνικές επιστήμες και την πολιτική. Ακόμα, θα μελετώνται οι διαφορετικές πολιτικές του τρόπου αντιμετώπισης του Κοινωνικού Αποκλεισμού όπως αυτές νοηματοδοτούνται στον χώρο της πολιτικής από τους Συντηρητικούς πολιτικούς, στους Φιλελεύθερους και τους Σοσιαλδημοκράτες και τις αντιστοιχίες αυτών των θέσεων με τις διάφορες χώρες ανά τον κόσμο που ανήκουν στο Δυτικό πολιτισμό.

Στη συνέχεια, εξετάζονται οι ορισμοί που αποδόθηκαν στον Κοινωνικό Αποκλεισμό σε σχέση με το φαινόμενο της φτώχειας αλλά και ως πολλαπλό κοινωνικό ζήτημα με διαφορετικές πτυχές και εκφάνσεις που καθίσταται δύσκολο να υπαχθεί σε ένα μόνο ορισμό. Η εννοιολόγηση του όρου σε σχέση με την πολιτική, την οικονομία και την ιδεολογία είναι ένα ακόμα ζήτημα που θα μας απασχολήσει σε αυτό το κεφάλαιο, ενώ το πλήθος των θεωρητικών προσεγγίσεων που καταγράφονται στο τέλος του κεφαλαίου, μας δείχνει το επιστημονικό βάθος του όρου που μελετήθηκε και αποτυπώνει τη δυσκολία που είχαν και έχουν οι κοινωνικοί επιστήμονες να περιορίσουν σε λίγες γραμμές ένα τόσο πλατύ και κομβικό κοινωνικό φαινόμενο.

Ο όρος εμφανίζεται στη Γαλλία και η χρήση του επεκτείνεται πολύ γρήγορα, καθώς οι συνθήκες της αλματώδους αστικοποίησης σε πολλές χώρες της Δύσης, μετά το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, επέβαλαν μια πιο προσεκτική επιστημονική ανάλυση των φαινομένων. Το 1974, ο René Lenoir, απευθυνόμενος στη Γραμματεία Κοινωνικής Δράσης (Secrétaire d'Action Sociale), της τότε γαλλικής κυβέρνησης, στο κείμενό του «*Les exclus: un français sur dix*» υπογράμμιζε ότι το ένα δέκατο του γαλλικού πληθυσμού αποτελείτο κατά τη γνώμη του από «αποκλεισμένους». Σε αυτή την κατηγορία κατέτασσε φυσικά και διανοητικά ανάπηρους, «αυτοκαταστροφικούς», χρόνια ασθενείς, κακοποιημένα παιδιά, χρήστες ουσιών, εγκληματίες, μονογονεϊκές οικογένειες (ειδικότερα ανύπαντρες μητέρες), πολύ-

προβληματικές οικογένειες στις οποίες καταγράφονται περισσότεροι του ενός παραγόντων, «περιθωριοποιημένους», «αντικοινωνικούς» και «κοινωνικά απροσάρμοστους».

Στα επίσημα κείμενα της δεκαετίας του '70 που δημοσιεύονται στην αγγλική γλώσσα στην Ευρώπη, τη Β. Αμερική και την Ωκεανία, οι ερευνητές θα δυσκολεύονταν να βρουν κείμενα που περιελάμβαναν την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Παρ' όλα αυτά, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 ο «κοινωνικός αποκλεισμός» όχι μόνο είχε κάνει την εμφάνισή του στα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά είχε εμφανιστεί επίσης και στον ακαδημαϊκό λόγο προερχόμενος από τον αποκαλούμενο «λιγότερο βιομηχανοποιημένο» κόσμο (Rodgers et al. 1995 στο Peace, 2001:18). Αξίζει να σημειωθεί ότι η καταναλωτική ευρωπαϊκή κοινωνία που βρίσκεται στο απόγειό της, κυρίως από τις αρχές της δεκαετίας του '80 δίνει την ψευδαίσθηση ότι το άτομο μπορεί, εάν και εφόσον το θέλει, να ανελιχθεί ταχύτατα στον εργασιακό τομέα. Τη συγκεκριμένη περίοδο στην Ευρώπη ως επί το πλείστον κυβερνούν σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, τα οποία, εντούτοις εφαρμόζουν σκληρές νεοφιλελεύθερες πολιτικές ανάλογες της συντηρητικής πολιτικής της Μάργκαρετ Θάτσερ.

Την δεκαετία του '80 για όλες τις ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες επίσημες γλώσσες ήταν η γαλλική και η αγγλική ήταν οι επίσημες γλώσσες και ο όρος «exclusion sociale» ήδη χρησιμοποιείτο στην Γαλλία. Καθώς οι ευρωπαϊκοί φορείς χάραξης πολιτικής προσπαθούσαν να βρουν έναν όρο για μία καινοτόμο κοινωνική πολιτική που θα απέφευγε το στίγμα των εννοιών όπως «η ένδεια» και «η στέρηση», ο γαλλικός όρος «exclusion sociale» «κοινωνικός αποκλεισμός» όπως προσεγμένα μεταφράστηκε, πρόσφερε μια εναλλακτική λύση. Από μια άποψη, χρησιμοποιήθηκε ως εναλλακτικό «πείραμα» αντί για τα ιδιαίτερα αμφισβητούμενα Προγράμματα Φτώχειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα Προγράμματα Φτώχειας ήταν αμφισβητούμενα για δύο λόγους:

-Πρώτον, γιατί εμφανίστηκαν για να συμβιβάσουν την αρχή της επικουρικότητας, το γεγονός δηλαδή ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν θα διαμόρφωνε πολιτικές, αλλά η ευθύνη για τις συγκεκριμένες πολιτικές αφορούσε τα Κράτη-Μέλη της Ένωσης.

-Δεύτερον, γιατί ο «αποκλεισμός» ήταν ένας όρος κομψότερος, σε σύγκριση με εκείνον της φτώχειας. (Peace, 2001:18)

Η χρήση της έννοιας αν και είχε ξεκινήσει από την Γαλλία, εξαπλώθηκε και σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, εξαλείφοντας σταδιακά τον λόγο περί φτώχειας. Υιοθετήθηκε με ιδιαίτερο ενθουσιασμό από τη Νέα κυβέρνηση των Εργατών του Ηνωμένου Βασιλείου στα τέλη της δεκαετίας του 1990, όταν η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας ανέλαβε ηγετικό ρόλο στην προώθηση της ιδέας σε λιγότερο αναπτυγμένες οικονομικά χώρες. (Mathieson, et al., 2008:9). Η έννοια αυτή αν και δίνει έμφαση στη σύγκλιση μεταξύ της γαλλικής και της βρετανικής συζήτησης σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό, δεν υποδηλώνει ότι οι συνθήκες στις προαναφερόμενες χώρες είναι πανομοιότυπες.

- Κατ' αρχήν, ο θατσερικός νεοφιλελευθερισμός ποτέ δε συναντάται στη Γαλλία.

- Δεύτερον, η συζήτηση στη Γαλλία για τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι εστιασμένη στην έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης, η οποία δε συνιστά χαρακτηριστικό της πολιτικής συζήτησης της Βρετανίας.

- Τρίτον, η συζήτηση στην Βρετανία περί «ενεργοποίησης» στηρίζεται σε ηθικολογικούς ισχυρισμούς περί προσωπικής ευθύνης ενώ είναι λιγότερο έντονη στη Γαλλία. Στη Γαλλία, είναι πολιτικά επικίνδυνο να «ρίξεις το φταίξιμο στο θύμα». Πρόκειται για, προσέγγιση που θεωρείται επίθεση εναντίον της ιδέας της κοινωνικής αλληλεγγύης, ιδέα κεντρική στο γαλλικό Ρεπουμπλικανικό μοντέλο, το οποίο υποστηρίζει ότι όλοι οι Γάλλοι πολίτες έχουν την ίδια πολιτιστική ταυτότητα, (κάτι που αμφισβητήθηκε μεταξύ άλλων και από το κίνημα του Μάη του '68). Το συγκεκριμένο μοντέλο πρεσβεύει μία και αδιαίρετη Γαλλία τη στιγμή που στη συγκεκριμένη χώρα συνυπάρχουν χριστιανοί με μουσουλμάνους αλλά και μετανάστες από διάφορα σημεία της γης, κυρίως από τις πρώην αποικίες.

- Τέταρτον, στη Γαλλία, ο κοινωνικός αποκλεισμός ήταν μια ευρέως συζητημένη έννοια, πριν συμπεριληφθεί στη σχεδιαζόμενη πολιτική, ενώ κάτι τέτοιο δεν ίσχυε στην περίπτωση της Βρετανίας. Η κυβέρνηση Μπλερ, το 1997, προώθησε ένα σημαντικό πολιτικό πρόγραμμα δράσης για τον κοινωνικό αποκλεισμό, πολύ πριν αυτός αναδειχθεί ως ένα κοινό παράδειγμα (π.χ. Marsh, 2004: 19). Με άλλα λόγια, σε αντίθεση με την κατάσταση που επικρατεί στη Γαλλία, ο κοινωνικός αποκλεισμός συνιστούσε αντικείμενο πολιτικής και συζήτησης

πριν ακόμη δημοσιογράφοι, ακαδημαϊκοί, και διανοούμενοι στρέψουν το ενδιαφέρον τους στο νόημά της, ως γνωστικής κατηγορίας. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο κοινωνικός αποκλεισμός ανάγκασε πολλούς Βρετανούς ακαδημαϊκούς και διανοούμενους να υιοθετήσουν το «παράδειγμα» του κοινωνικού αποκλεισμού ή, τουλάχιστον, να το κριτικάρουν. (Béland, 2007:134).

Η έννοια λοιπόν του «κοινωνικού αποκλεισμού» έχει γίνει μια κεντρική έννοια στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μια θεμελιώδης πολιτική έννοια στην κυβέρνηση Νέας Εργασίας του Τόνι Μπλερ στο Ηνωμένο Βασίλειο (Peace, 2001:18). Σε πολλούς από τους λόγους του, ο τότε Πρωθυπουργός, έδινε έμφαση στην ανάγκη για ένα πρόγραμμα δράσης για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. «Πάντα έλεγα ότι για να ξεπεραστεί η δυσκολία του κοινωνικού αποκλεισμού απαιτείται πρόγραμμα δέκα χρόνων. Έχουμε κάνει μια αρχή αλλά πολλά ακόμα πρέπει να γίνουν και σε πολλούς τομείς, μιας και οι άνθρωποι δεν έχουν δουλειά, δεν έχουν μαγαζιά, δεν έχουν τραπεζικό λογαριασμό, δεν έχουν δεσμούς με την οικονομία. Επαναφέροντας ανθρώπους στην οικονομική ζωή και δίνοντάς τους πρόσβαση σε ευκαιρίες που άλλοι τις θεωρούν δεδομένες, απαιτείται από εμάς να επιτύχουμε εκ νέου την διασύνδεση μεταξύ οικονομικής ευκαιρίας και κοινωνικής ανανέωσης» (Béland, 2007:132).

Για την αποφυγή κοινωνικών αναταράξεων οι πολιτικοί εφαρμόζουν πολιτικές, ούτως ώστε να καλύψουν τις ελλείψεις και τις ανεπάρκειες του Κράτους Πρόνοιας. Ο Μπλερ προσπάθησε με αυτόν τον τρόπο να δημιουργήσει ένα μοντέλο «δικαιότερης κοινωνίας», όπου όλοι θα μπορούσαν να μπουν στον κύκλο της οικονομικής ζωής, δηλαδή να φορολογούνται και να αναγκάζονται να παίρνουν δάνεια από τις τράπεζες, προκειμένου να ανοίγουν μαγαζιά με αποτέλεσμα όμως να υπερχρεώνονται. Επιχείρησε λοιπόν, να εντάξει στην κοινωνία τους κοινωνικά αποκλεισμένους, προκειμένου να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα του κράτους. Από ότι όμως φαίνεται δεν τα κατάφερε αφού το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών διευρύνθηκε. Τα φτωχότερα νοικοκυριά επωφελήθηκαν δυσανάλογα από τις μεταβολές στην φορολογία και τα προνοιακά επιδόματα.²

Η Ε.Ε. δείχνει να στρέφει την προσοχή της ολοένα και περισσότερο στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η έννοια βρίσκεται μεταξύ ακαδημαϊκού χώρου και πολιτικής

---

² Βλ. <http://news.kathimerini.gr/> Ημερομηνία δημοσίευσης: 22-02-01

(όπου στα κείμενα της Ε.Ε. δεν είναι απλώς ένα ασαφές όριο, αλλά ένα ενεργό σύνορο, καθώς η Ε.Ε. είναι ο κύριος χρηματοδότης της έρευνας).

- Πρώτον, γιατί έχει την δυνατότητα να αποδίδει πολιτική διάσταση στην έννοια, εφόσον τα αποτελέσματα των προγραμμάτων του κοινωνικού αποκλεισμού προωθούν και οικειοποιούνται πολιτικοί ποικίλων και διαφορετικών πολιτικών στοχεύσεων. Οπότε, ο κοινωνικός αποκλεισμός συχνά χρησιμοποιείται κανονιστικά.

- Δεύτερον, ορισμένες πτυχές της έννοιας (ειδικότερα, οι εμπειρικοί δείκτες) έχουν τύχει μεγαλύτερης προσοχής σε θεωρητικό επίπεδο και στη συνάφειά τους με άλλες έννοιες. (Daly, 2006:3)

Η πολιτική αντιμετώπισης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού εντάσσεται εν μέρει στην κοινωνική πολιτική και την πολιτική απασχόλησης της Ε.Ε., οπότε εξ αντικειμένου οφείλουμε να την εντάξουμε στην συλλογιστική των δύο αυτών τομέων πολιτικής. Σύμφωνα με τον Μακαρώνη (2009) η κατασκευή «τυπολογιών», «μοντέλων», «σταθερότυπων», «καθεστώτων πολιτικής» συνιστά στρατηγική τυποποίησης των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας, ούτως ώστε να περιγραφούν και να συστηματοποιηθούν τα γεγονότα και οι κοινωνικές τάσεις. Η προσπάθεια δεν αφορά την ένταξη ενός εθνικού συστήματος σε ένα μοντέλο συστημάτων, αλλά επιχειρεί να εντοπίσει τα σημεία διαφοροποίησης, και την σχέση του με το παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Ο Esping-Andersen (1989,1990) με κριτήριο τις σχέσεις μεταξύ κράτους, αγοράς και οικογένειας, και με βάση τον δείκτη απο-εμπορευματοποίησης, διέκρινε τρία «καθεστώτα πρόνοιας» (welfare regims), το «φιλελεύθερο», το «συντηρητικό-κορπορατιστικό» και το «σοσιαλδημοκρατικό». Οι ταξινομήσεις που χρησιμοποίησε δίνουν μια σαφώς διαφορετική και πληρέστερη εικόνα σε σχέση με τις τυπολογίες που βασίζονται σε συνολικές δαπάνες πρόνοιας. Στην συνέχεια παρατίθενται τα τρία μοντέλα κρατών πρόνοιας όπως τα ταξινόμησε ο Esping-Andersen: (Μακαρώνης, 2009)

A. Φιλελεύθερο ή Αγγλοσαξονικό

Τα κράτη που εφαρμόζουν το πρότυπο αυτό, είναι κυρίως αγγλοσαξονικές χώρες και ενδεικτικά οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία, ο Καναδάς, η Αυστραλία, καθώς και η Ελβετία.

Ο πρώτος αυτός τύπος είναι το φιλελεύθερο (liberal) κράτος πρόνοιας, που χαρακτηρίζεται από το χαμηλό επίπεδο των παροχών που αποσκοπούν στην εξασφάλιση ενός ελαχίστου επιπέδου διαβίωσης (γνωστό και ως σύστημα Beveridge). Οι παροχές αυτές δίνονται μετά από εισοδηματικό έλεγχο των οικονομικών μέσων των ληπτών και οδηγούν στον στιγματισμό τους. (Φερόνας, 2001: 83)

«Η κριτική συνίσταται στην επέκταση των θέσεων εργασίας χαμηλής ειδίκευσης και χαμηλής αμοιβής, στην εμπορευματοποίηση των παροχών, στον στιγματισμό των ωφελουμένων, στον μη αναδιανεμητικό του χαρακτήρα και κατά συνέπεια στην αύξηση της ανισότητας και στην ιδιωτικοποίηση μέρους του κράτους πρόνοιας» (Μακαρώνης, 2009).

B. Συντηρητικό - Κορπορατιστικό

Σε αυτό το μοντέλο ανήκουν οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γαλλία, η Γερμανία, η Αυστρία και το Βέλγιο.

Ο δεύτερος αυτός τύπος, ο συντηρητικός-κορπορατιστικός (conservative-corporatist) με κύριους εκφραστές του τη Γαλλία και τη Γερμανία, συναντάται σε κράτη που παρέχουν ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών παροχών (παράδειγμα επιδόματος στέγασης στη Γαλλία, φορολογικές ελαφρύνσεις σε δύο μη έγγαμους), αλλά το δικαίωμα πρόσβασης σε αυτές είναι συνάρτηση της κοινωνικής-επαγγελματικής και εργασιακής κατάστασης του πολίτη (status). Η έντονη διαφοροποίηση μεταξύ των κοινωνικών ομάδων αποτυπώνεται στην κανονιστική οργάνωση του συστήματος, με βάση τις εισφορές εργοδοτών και εργαζομένων και την αντίστοιχη απόδοση των παροχών, ανάλογα προς την ασφαλιστική σχέση. (Φερόνας, 2001: 83-84)

«Η κριτική επικεντρώνεται στον μη αναδιανεμητικό χαρακτήρα του, στα γενναιόδωρα επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης και στο χάσμα που αυτά παρουσιάζουν, στην παθητική μορφή των παροχών με αποτέλεσμα την έλλειψη κινήτρων, στην ύπαρξη αντικινήτρων απασχόλησης σε περιπτώσεις όπως η ένταξη στην αγορά των γυναικών, στην ακαμψία και στην απροθυμία εφαρμογής μεταρρυθμίσεων στην αγορά, και τέλος

στον τρόπο επίτευξης της κοινωνικής αλληλεγγύης, όπου δεν είναι ορατές κρατικές εγγυήσεις για τους αδυνάτους κατά τις διαβουλεύσεις» (Μακαρώνης, 2009).

Γ. Σοσιαλδημοκρατικό ή Σκανδιναβικό

Στο μοντέλο αυτό εντάσσονται τα σκανδιναβικά κράτη. Το κράτος εγγυάται την πλήρη απασχόληση, ενώ η καθολική κάλυψη και η από-εμπορευματοποίηση επεκτείνονται και στα μεσαία στρώματα. Χαρακτηριστικά του συστήματος είναι η χρηματοδότηση μέσω της γενικής φορολογίας και η άσκηση κοινωνικής πολιτικής μέσω κοινωνικών υπηρεσιών, με χαμηλό βαθμό κανονιστικότητας. Η κοινωνικοποίηση της κάλυψης βασικών βιοτικών αναγκών και η εγγύηση ενός επιπέδου συνθηκών διαβίωσης στο σύνολο του πληθυσμού, ανεξάρτητα από την απασχόληση ή το εισόδημα του δικαιούχου, συνδυάζονται με την προληπτική στήριξη της οικογένειας (Φερόνας, 2001:84).

«Η κριτική αφορά στα προβλήματα κόστους παροχών και δημιουργίας θέσεων εργασίας, στη δυσκολία υιοθέτησής του από άλλα κράτη, στην ανομοιομορφία παροχών σε πλούσιες και φτωχές κοινότητες, στον κίνδυνο πρόκλησης της κουλτούρας της φτώχειας και στο φόβο οικονομικής συρρίκνωσης, λόγω της κινητικότητας των κεφαλαίων στο παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον» (Μακαρώνης, 2009).

Σύμφωνα με τον Μακαρώνη (2009) σε έρευνες που έχουν γίνει για την κοινωνική πολιτική και την πρόνοια, η νότια Ευρώπη ήταν παραμελημένη (δηλ. Ιταλία, Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία), ενώ η συζήτηση περί τυπολογιών αναζωογόνησε το ενδιαφέρον για το υφιστάμενο σύστημα. Εντοπίζονται τρεις κύριες θέσεις για την ύπαρξη ή μη ενός Νότιο Ευρωπαϊκού μοντέλου Κοινωνικής Πρόνοιας.

Θα εστιάσω κυρίως στον Ferrera (1996), ο οποίος κάνει λόγο για ένα ξεχωριστό, ανεξάρτητο μοντέλο κοινωνικής πρόνοιας με κοινά θεσμικά χαρακτηριστικά. Τα βασικά χαρακτηριστικά του «νότιου μοντέλου», έτσι όπως αναφέρονται από τον Ferrera, είναι τα εξής:

- Ο υψηλός βαθμός μεταβιβαστικών πληρωμών, σε συνδυασμό με τη δυαδικότητα του συστήματος σε ότι αφορά την κοινωνική προστασία και την ανυπαρξία εθνικής πολιτικής ελαχίστου εισοδήματος για τη στήριξη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων.
- Η ύπαρξη των χαρακτηριστικών του μοντέλου Beveridge στον τομέα της υγείας (καθολικότητα στην κάλυψη των παροχών).

- Ο χαμηλός βαθμός διείσδυσης του κράτους στην προνοιακή σφαίρα και η συνύπαρξη κρατικών και μη κρατικών φορέων και θεσμών με έντονα διαπλεκόμενο χαρακτήρα.
- Η εμμονή και ανθεκτική εκδήλωση «θεσμικής ευνοιοκρατίας», αν όχι απροκάλυπτης πελατειακής συμπεριφοράς, και σε ορισμένες περιπτώσεις τον σχηματισμό αρκετά σύνθετων μηχανισμών «πατρωνίας», για τη διανομή των χρηματικών υπηρεσιών.
- Η ιδιαίτερα ανομοιόμορφη κατανομή των βαρών στις διάφορες επαγγελματικές ομάδες, λόγω ανομοιογένειας του θεσμικού πλαισίου αλλά ιδίως λόγω εκτεταμένης παραοικονομίας και επομένως εκτεταμένης φοροδιαφυγής (Ferrera, 1996:37-43 στο Φερόνας, 2001: 85-86). Κατακερματισμός και πόλωση του συστήματος φαίνεται να είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τις χώρες του Νότου.

Αποτίμηση και διεύρυνση ορισμών

Σύμφωνα με την Daly (2006), ο κοινωνικός αποκλεισμός διαφέρει σημαντικά από μια αντίληψη κοινωνικών δικαιωμάτων που έχει τις ρίζες της σε ιδέες που αφορούν τις σχέσεις ατόμων ως πολιτών. Ωστόσο, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν στοχεύει τόσο σε μια γενική περιγραφή της κοινωνικής ζωής, όσο σε μια κοινωνική διάγνωση. Το «πρόβλημα» φαίνεται να είναι κοινωνικό, καθόσον αποδίδεται σε αδυναμίες στην ίδια τη δομή των κοινωνικών σχέσεων.

Με την πάροδο του χρόνου η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού άρχισε να αναφέρεται στο βαθμό συμμετοχής των ατόμων και των ομάδων στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή και σε εκείνες τις διαδικασίες της σύγχρονης κοινωνίας που οδηγούν στην ηθική και κοινωνική κατάρρευση (Daly, 2006: 4).

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό είναι ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός τείνει προς μια αντίληψη αποστέρησης. Κεντρικό ρόλο σε αυτόν διαδραματίζει μια έννοια διακοπής ή διαχωρισμού από εκείνο το τμήμα της κοινωνίας που αποτελείται από άτομα που είναι ενσωματωμένα στο σύνολο των σχέσεων και των ομάδων και θεωρούνται «φυσιολογικά». (Daly, 2006: 4)

Κατηγορίες των κοινωνικά αποκλεισμένων

Αν ρίξει κανείς μια ματιά μέσα από το φακό του κοινωνικού αποκλεισμού τα άτομα αποκλείονται όχι απαραίτητα σε σχέση με κάποια ιεραρχική ταξινόμηση, αλλά

εξαιτίας της απομάκρυνσής τους από τον πυρήνα της κοινωνικής ζωής. Τούτο σημαίνει ότι, η κοινωνία απομακρύνεται από την αρχή σύμφωνα με την οποία η ανισότητα οφείλεται στο ισχύον σύστημα παραγωγής. Τα άτομα μπορούν να ξεπεράσουν την αποξένωση μέσω της συμμετοχής τους σε συλλογικές δράσεις που αποβλέπουν στην αλλαγή του συστήματος. Η κύρια τάση οδηγεί σε μια αντίληψη πόλωσης ανάμεσα στο «μέσα» και το «έξω» ως εάν τα άτομα που είναι «εκτός» να λειτουργούν σε ένα εναλλακτικό κοινωνικό σύμπαν (Woodward και Kohli 2000 στο Daly, 2006: 4). Κατά συνέπεια η συγκεκριμένη προσέγγιση ενδιαφέρεται για τις διαδικασίες που σχετίζονται με τον αποκλεισμό, ιδιαίτερα με τις φάσεις «εισόδου» και «εξόδου» (Berghman, 1995:27). Ερευνητικά παρατηρείται μια στροφή προς τη «βιογραφική μέθοδο», δηλαδή τις ιστορίες ζωής. Κατά συνέπεια, η έννοια μας οδηγεί να προσεγγίζουμε τις ομάδες που είναι μόνιμα στο περιθώριο και να τις διαφοροποιούμε από εκείνες που μετακινούνται από την ευπάθεια προς την εξάρτηση και την περιθωριοποίηση (Rodgers 1995: 50 στο Daly, 2006: 4)

Προσδιοριστικό του κοινωνικού αποκλεισμού είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας. Αν και αυτό δεν έχει διαλευκανθεί πλήρως θεωρητικά, υπονοείται σώρευση καταστάσεων: Η έννοια στηρίζεται στην ιδέα ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνιστάται σε καταστάσεις δημιουργούμενες υπό την αλληλεπίδραση οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων. Επομένως, στο πλαίσιο της εμπειρικής ενασχόλησης με τον κοινωνικό αποκλεισμό στόχος είναι η επεξεργασία των συσχετίσεων μεταξύ των διαφόρων παραγόντων σε επίπεδο οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών που τον προκαλούν (Barnes 2005; Whelan και Maître 2005 στο Daly, 2006: 4).

Κοινωνικός αποκλεισμός μια ασαφής έννοια : οι πρώτες κριτικές προσεγγίσεις

«Ο «Αποκλεισμός» δεν είναι μια έννοια ριζωμένη στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά ένα άδειο κουτί που δόθηκε από το γαλλικό κράτος για τις κοινωνικές επιστήμες στα τέλη της δεκαετίας του 1980 ως ένα θέμα προς μελέτη [...] Το άδειο κουτί έχει έκτοτε γεμίσει με ένα τεράστιο αριθμό σελίδων και εικόνων». (Murard, 2002:41) Λαμβάνοντας υπόψη την προέλευση και την ταχεία εξάπλωση σε εθνικά κράτη και περιοχές του κόσμου, ίσως είναι αναπόφευκτο η έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού» να χρησιμοποιείται με διαφορετικούς τρόπους, σε διαφορετικούς

χρόνους αντανακλώντας διαφορετικά θεσμικά, πολιτικά, ιστορικά και γεωγραφικά πλαίσια. (Mathieson et al.,2008:11)

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού ως όρος, χρησιμοποιείται πολλές φορές για την περιγραφή ετερόκλητων φαινομένων, όπως είναι η σχολική αποτυχία, η αδυναμία άσκησης πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, η απουσία πρόσβασης στις τεχνολογίες πληροφορικής, η ανεργία και η φτώχεια. Κοινό στοιχείο για την ένταξη των προαναφερόμενων καταστάσεων στην έννοια του αποκλεισμού αποτελεί η σχέση τους με τα θεσμοθετημένα κοινωνικά συστήματα. Ο αποκλεισμός αναφέρεται στην απουσία κοινά αναγνωρισμένων και θεσμοθετημένων δικαιωμάτων και ως εκ τούτου επικεντρώνεται στις διαδικασίες μετάβασης από μία κοινωνική κατάσταση σε κάποια άλλη με αποτέλεσμα την ώθηση του ατόμου προς τις παρυφές του συστήματος. (Παπαδοπούλου, 2002: 11) «Υποδηλώνει λοιπόν, διαφορετικό περιεχόμενο για τους διαφορετικούς χρήστες του». (Τσιάκαλος: 1995:39)

Σύμφωνα με την Παπαδοπούλου (2002) συγκροτείται ως αντίθεση στην ένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σύστημα και συνιστά ένα πολυδιάστατο κοινωνικό φαινόμενο. Υπό αυτήν την έννοια δεν αναφέρεται ούτε ταυτίζεται με τη φτώχεια και τις επιπτώσεις της στο υποκείμενο. Η έννοια της φτώχειας αναφέρεται στην υλική θέση του ατόμου στην οικονομική ιεραρχία και αποδίδει πρωταρχική σημασία στις οικονομικές συνθήκες διαβίωσης, συνιστώντας ένα σύνολο μετρήσιμων οικονομικών δεδομένων.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια δυναμική έννοια που δεν αναφέρεται μόνο σε οικονομικό επίπεδο αλλά σε μια διαδοχή από χαρακτηριστικά που καθιστούν προβληματική την ισότιμη συμμετοχή των ατόμων στην κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική και πολιτική ζωή μιας κοινωνίας. Ο κοινωνικός αποκλεισμός ξεπερνά τις εισοδηματικές σχέσεις και εκδηλώνεται σε τομείς όπως η εργασία, η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία και η πρόσβαση σε υπηρεσίες δηλαδή ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με την απορρόφηση των κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, η οποία σχετίζεται με τα κοινωνικά δικαιώματα εν γένει. (Κοταλακίδης, 2007:18)

Όπως υποστηρίζει η Καβουνίδα (1999) αποτέλεσμα αυτής της συσσώρευσης των αποστερήσεων είναι το γεγονός ότι διάφορες ομάδες του πληθυσμού έχουν μείνει εκτός, ή στο περιθώριο μιας γενικότερης ευμάρειας. Οι ομάδες αυτές δεν μπορούν να συμμετέχουν στον κοινωνικο-οικονομικό τρόπο ζωής των πολλών. Εμποδίζεται η συμμετοχή τους σε κοινωνικές ανταλλαγές και πρακτικές, καθώς και η πρόσβασή

τους σε κοινωνικά δικαιώματα που χαρακτηρίζουν την κοινωνική ένταξη και συνεπώς καθορίζουν και την ταυτότητα του ατόμου.

Κατά τη δεκαετία του '60, ο όρος του κοινωνικού αποκλεισμού χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τη «μία πλευρά της φτώχειας», δηλαδή την αμιγώς οικονομική που σχετίζεται με την εξαφάνιση του φαινομένου της οικονομικής ανάπτυξης, καθώς και με τους θεσμούς κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικής προστασίας. (Forgeot, 1993)³

«Από το 1975, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, αλλάζουν και αναγνωρίζεται η ύπαρξη των φτωχών (ή μη προνομιούχων), με την ονομασία «νεόπτωχοι». Ταυτόχρονα εμφανίζονται οι έννοιες της «πολυδιάστατης φτώχειας» και του «κοινωνικού αποκλεισμού». Ο όρος «φτώχεια» αναφέρεται στην έλλειψη οικονομικών πόρων σε ένα ευρύτερο επίπεδο: ελλείψεις στην κοινωνική ζωή όχι μόνο ως προς το εισόδημα και την εργασία, αλλά και ως προς την παιδεία και τη στέγαση». (Forgeot, 1993)⁴

Γενικότερα, ο «κοινωνικός αποκλεισμός» ξεπέρασε το καθαρά οικονομικό πλαίσιο και έγινε προσπάθεια να οριστεί στη βάση άλλων πλαισίων. Το θεσμικό και νομικό πλαίσιο αναφέρεται στη «αδυναμία άσκησης των βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων και στη μη εξασφάλισή τους από το νόμο». Οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν για την καταπολέμηση του αποκλεισμού αφορούσαν τη δημιουργία αλλά και την ανάπτυξη των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ουσιαστικά μιλάμε για επαναπροσδιορισμό της θέσης του πολίτη μέσα στην κοινωνία. Ένας τέτοιος ορισμός, βέβαια, διευρύνει την έννοια του αποκλεισμού, συμπεριλαμβάνοντας επίσης τα άτομα που στερούνται κοινωνικών δικαιωμάτων. (Forgeot, 1993)⁵

Το πέρασμα από τον όρο «φτώχεια» στην έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού» οφείλεται στο διαφορετικό πολιτικό περιεχόμενο που αποδίδεται σε καθέναν από τους όρους. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι λιγότερο «απειλητική» από τη φτώχεια και η σημασιολογική της ευελιξία, επιτρέπει μία πολύπλευρη προσέγγιση. Η εμφάνιση της έννοιας συνδέεται με την άνοδο της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας και του ατομικισμού κατά τη δεκαετία του 1970. (Mathieson, et al., 2008:9).

---

³ Βλ. <http://base.d-p-h.info/fr/>

⁴ Βλ. ο.π.

⁵ Βλ. ο.π.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει οριστεί ως «μια κοινωνική διαδικασία, που οδηγεί σταδιακά άτομα και κοινωνικές ομάδες από τη ζώνη της πλήρους κοινωνικής ένταξης σε ολοένα και περισσότερο απομακρυσμένες ζώνες, που χαρακτηρίζονται από υψηλότερο δείκτη κοινωνικής ευπάθειας» (Κοταλακίδης, 2007:29). Οι Aasland και Flotten (2000) αναφέρουν ότι η έννοια της κοινωνικής ένταξης κατέχει εξέχουσα θέση στο διάλογο της πολιτικής στην Ευρώπη, δεδομένου ότι αντικατέστησε την έννοια της φτώχειας, λαμβάνοντας υπόψη περισσότερες διαστάσεις της ζωής των ανθρώπων, σε σύγκριση με την έννοια της φτώχειας. Ένας σημαντικός λόγος για αυτό είναι το γεγονός ότι η έννοια της φτώχειας είναι δύσκολο να προσδιοριστεί, και έχει σημασία αν μπορεί ή όχι αυτή η έννοια να απεικονίσει πλήρως τα κοινωνικά μειονεκτήματα στη σημερινή κοινωνία.

Ένα από τα κοινά αποδεκτά επιχειρήματα υπέρ του κοινωνικού αποκλεισμού είναι ότι η έννοια λαμβάνει υπόψη περισσότερο τις διαστάσεις της ζωής των ανθρώπων παρά την ίδια την κατάσταση της φτώχειας (Aasland και Flotten, 2000:1027). Ωστόσο, οι Aasland και Flotten (2000) υποστηρίζουν ότι η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού δεν είναι περισσότερο σαφής από την έννοια της φτώχειας. Όταν χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία τη δεκαετία του 1970, αναφερόταν στα άτομα που αδυνατούν να προσαρμοστούν στην κοινωνία. Ωστόσο στην πορεία ολοένα και περισσότερες ομάδες εντάσσονταν στο πεδίο των κοινωνικά αποκλεισμένων, όπως, για παράδειγμα οι άνεργοι νέοι, οι μη έχοντες τη βασική εκπαίδευση-κατάρτιση και οι μετανάστες (Aasland και Flotten, 2000:1027 στο Rawal, 2008 : 164).

Ο Francis (2000) εντοπίζει τη δύναμη του κοινωνικού αποκλεισμού ως έννοιας στην προσπάθειά του να συλλάβει τον πολύπλευρο χαρακτήρα του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού, ιδίως τις θεσμικές και πολιτιστικές πτυχές του. Σύμφωνα με τον Francis η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν έννοιες με οικονομικούς όρους. Θεωρεί όμως ότι υπάρχουν τρία ερωτήματα που είναι ζωτικής σημασίας προκειμένου να εκτιμηθεί η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού:

- α) Κατ'αρχήν, σε τι διαφέρει από την έννοια της φτώχειας;
- β) Δεύτερον, τι προσθέτει στην κατανόηση της στέρησης;
- γ) Τρίτον, σε ποιο βαθμό αυξάνεται η ικανότητά μας για την αντιμετώπιση τέτοιων κοινωνικών προβλημάτων. (Francis, 2000:75 στο Rawal, 2008:165)

Σύμφωνα με τους Geddes και Benington, (2001), ο αποκλεισμός ως πολυδιάστατη έννοια, διευρύνει την έννοια της υλικής φτώχειας και αναγνωρίζει τα

κοινωνικά προβλήματα ως πτυχές του κοινωνικού αποκλεισμού. Οι Geddes και Benington (2001) υποστηρίζουν ότι η προσέγγιση αυτή είναι αφελώς ευρετική και ταυτολογική δεδομένου ότι εντοπίζει τα κοινωνικά προβλήματα και στη συνέχεια τα χαρακτηρίζει ως πτυχές του κοινωνικού αποκλεισμού. Δεν καθοδηγείται από κάποιο συγκεκριμένο θεωρητικό υπόδειγμα για το τι είναι αποκλεισμός ή ένταξη. (Rawal, 2008:165)

Κριτικές και θεωρητικές προσεγγίσεις του κοινωνικού αποκλεισμού

Α. Οι κριτικές σχετικά με την χρήση του όρου

Για ορισμένους μελετητές, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί απλώς ένα σύγχρονο τρόπο για να μιλήσει κανείς για τη φτώχεια (Levitas, 1996,1997) ή ακόμα για μια υποομάδα φτωχών. Για άλλους αποτελεί μια ευρύτερη σύλληψη η οποία δεν εστιάζει απλά στο χαμηλό εισόδημα αλλά περικλείει την πόλωση, τη διαφοροποίηση και την ανισότητα. Κάποιοι άλλοι απορρίπτουν οποιαδήποτε ταύτιση του κοινωνικού αποκλεισμού με την κοινωνική τάξη ή την ανισότητα υποστηρίζοντας ότι οι τελευταίες αφορούν στη θέση των ατόμων σε ένα κάθετο άξονα ιεράρχησης («υψηλή» ή «χαμηλή»), ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε μια διαφορετική γεωμετρική τοποθέτηση: «Εντός» ή «Εκτός» της περιφέρειας ενός κύκλου (Touraine, 1991)⁶.

Σύμφωνα με τον Τσαούση (1998) οι ορισμοί που δίνονται για τον κοινωνικό αποκλεισμό διαφέρουν πάντοτε ανάλογα με τον τόπο και το χρόνο, γιατί αναφέρονται σε διαφορετικά κάθε φορά κοινωνικά δεδομένα και αιτήματα. Το γεγονός αυτό γίνεται κατανοητό, όταν προσπαθεί κανείς να μεταφράσει ένα κείμενο και να μεταφέρει μια έννοια από μια γλώσσα σε μια άλλη. Ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται έτσι σε μια εν δυνάμει και/ή διαδικασία και όχι σε πάγιες και συγκεκριμένες συνθήκες. Είναι λοιπόν, ένας «ευέλικτος» όρος γένους. Αυτή η «ευελιξία» του συνιστά και τη δύναμη αλλά και την αδυναμία του. Τη δύναμη να αποστασιοποιεί τα πράγματα, να τα αντικειμενικοποιεί και να αίρει την αντιπαράθεση. Την αδυναμία ως προς το να υπάγει τα πράγματα κάτω από τα ίδια χαρακτηριστικά υπό σταθερές συνθήκες αφαίρεσης.

Ο Room (1995,1999,2000) διακρίνει πέντε διαφορετικές διατυπώσεις του προβλήματος:

1. Από την οικονομική μειονεξία περνάμε σε αναφορές για πολυδιάστατη μειονεξία
2. Από τη στατική ανάλυση της φτώχειας, περνάμε πλέον στην ενασχόληση με τη δυναμική ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι περνούν στην κατάσταση αποκλεισμού (διαδικασία)
3. Από την εστίαση στους πόρους του ατόμου /νοικοκυριού έχουμε πλέον τη συμπερίληψη και των πόρων της κοινότητας (το άτομο ως κοινωνικό ον)

---

⁶ Βλ. Burchardt, Le Grand και Piachaud, 1999:44

4. Από τις διανεμητικές πολιτικές περνάμε στις σχεσιακές διαστάσεις της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και της μειονεξίας (εσωτερικές κοινωνικές διαφορές)

5. Από ένα συνεχές της ανισότητας γίνεται πλέον λόγος για μια καταστροφική ρήξη (ποιοτική διαφοροποίηση στην αντίληψη του φαινομένου της φτώχειας δηλ. κοινωνική συνοχή/κοινωνική ειρήνη) (Κοταλακίδης, 2007: 20).

Η διάκριση και η υποβάθμιση κυριαρχούν στην εργασία. Σε κάποιες περιπτώσεις, ακόμα και το κράτος πρόνοιας μπορεί να αποκλείσει κάποιους πολίτες από την προστασία ή να τους παγιδεύσει στην ανεργία (Silver & Miller, 2003:8).

Σύμφωνα με τους Atkinson και Burchardt η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού μπορεί να γίνει κατανοητή βάσει τριών στοιχείων:

α) της σχετικότητας (αποκλεισμός από συγκεκριμένη κοινωνία σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο),

β) του μέσου (ο αποκλεισμός περιέχει μια πράξη που διενεργείται από έναν ή περισσότερους συντελεστές) και

γ) της δυναμικής (τα άτομα δεν αποκλείονται απλά επειδή δεν έχουν εισόδημα ή εργασία αλλά επειδή δεν έχουν προοπτικές για το μέλλον) (Atkinson 1998, σ. 13-14, Burchardt 1999)⁷.

Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν διαφορετικοί ορισμοί για τον κοινωνικό αποκλεισμό, μπορούμε ωστόσο να ισχυριστούμε ότι υπάρχει συμφωνία των ειδικών στα εξής σημεία:

α. Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί τόσο μία **κατάσταση** όσο και μία διαδικασία: ως προς τη **διαδικασία** τονίζεται κυρίως ο δυναμικός της χαρακτήρας,

β. Ο αποκλεισμός είναι ένα **πολυδιάστατο φαινόμενο**: Το μειονέκτημα είναι ταυτόχρονα οικονομικό, νομικό και κοινωνικό,

γ. Ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται στην αδυναμία να εξασκήσει κάποιος- ή μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων κυρίως **κοινωνικά αλλά και τα ανθρώπινα δικαιώματά τους**,

δ. Η αδυναμία καθορισμού της κοινωνικής θέσης των αποκλεισμένων με βάση ένα μοναδικό κριτήριο. Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν αφορά απλώς στη φτώχεια αλλά αποτελεί **περίπλοκο συνδυασμό πολλών παραγόντων**. Ο κοινωνικός

---

⁷ Βλ. ο.π.

αποκλεισμός περιορίζει ή απαγορεύει τη συμμετοχή στην οικονομική, πολιτική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή (Hills, 1999)⁸.

Ενώ λοιπόν είναι δυνατό να εντοπιστούν τα κοινά συστατικά στοιχεία στις σημασίες που συνδέονται με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Τα εννοιολογικά πλαίσια που αναπτύχθηκαν από την H. Silver (1994) και την R. Levitas (1998; 2005), έχουν συνεισφέρει σημαντικά στην κατανόηση για τις ιδεολογικές και πολιτικές ρίζες αυτών των διαφορών φωτίζοντας τις συνέπειες για την πολιτική / δράση αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η Silver υποστηρίζει ότι η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι «πολυσημική, έχει δηλαδή πολλαπλές εννοιολογήσεις και ως εκ τούτου απαιτεί εκτενή σημασιολογικό ορισμό» (1994: 536). Προσδιορίζει τρία παραδείγματα στα οποία η ίδια υποστηρίζει τις διαφορετικές σημασίες και χρήσεις του όρου του κοινωνικού αποκλεισμού. Όπως σημειώνει η Silver: «Κάθε μοντέλο αποδίδει τον αποκλεισμό σε μια διαφορετική αιτία και στηρίζεται σε μια διαφορετική πολιτική φιλοσοφία: ρεπουμπλικανισμού, φιλελευθερισμού και σοσιαλδημοκρατίας. Καθένα παρέχει μια εξήγηση πολλαπλών μορφών κοινωνικής μειονεξίας - οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής - και ως εκ τούτου περιλαμβάνει πολιτικές θεωρίες, κριτήρια φυλετικής ανισότητας των εθνοτήτων, κριτήρια φτώχειας και μακροπρόθεσμης ανεργίας » (Silver 1994: 539).

Αν και η έννοια της κοινωνικής ένταξης έχει τις ρίζες της στη Γαλλία, η Silver (1994) αναφέρει ότι σε αντίθεση με τις διακριτές αντιλήψεις του γαλλικού ρεπουμπλικανικού μοντέλου, η υιοθέτηση της συζήτησης για τον αποκλεισμό σε άλλα εθνικά πλαίσια έχει προσφέρει νέες σημασίες του όρου που σχετίζονται με παραδείγματα κοινωνικής μειονότητας (Silver, 1994:539). Έτσι, για τον κοινωνικό αποκλεισμό προτείνει τρία παραδείγματα, που διακρίνονται λόγω των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, των πολιτικών ιδεολογιών και εθνικών συζητήσεων σχετικά με την αλληλεγγύη, την εξειδίκευση και τα μονοπώλια. Μέσα από διαφορετικούς τρόπους κατανόησης της κοινωνικής ένταξης, η εμφάνιση του αποκλεισμού αποδίδεται σε μια διαφορετική αιτίαση και βασίζεται σε μια διαφορετική πολιτική φιλοσοφία, παρέχει μια διαφορετική εξήγηση για τις διαφορετικές μορφές «κοινωνικής αναπηρίας».

---

⁸ Βλ. Κοταλακίδης, 2007:20

Σύμφωνα με την Silver (1994), το παράδειγμα της αλληλεγγύης είναι ενσωματωμένο στη γαλλική δημοκρατική πολιτική ιδεολογία, και αντιμετωπίζει τον αποκλεισμό ως κατάρρευση του κοινωνικού δεσμού μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, που είναι ως επί το πλείστον πολιτιστική και ηθική, παρά οικονομική. Οι πιο πρόσφατες χρήσεις περιλαμβάνουν πολυπολιτισμικές αντιλήψεις για το πώς η βάση της αλληλεγγύης αναδιαρθρώνεται. Άρα το πώς επανακτάται ουσιαστικά η εμπιστοσύνη ανάμεσα στην κοινωνία και στο άτομο, ώστε το πρώτο να μπορεί να λειτουργήσει παραγωγικά μέσα σε αυτήν, σχετίζεται άμεσα με τις διάφορες κοσμοθεωρίες που χαρακτηρίζουν κάθε κοινωνική ομάδα.

Ένα παράδειγμα, που απασχολεί έντονα τη Γαλλία από τις αρχές της δεκαετίας του '70 ως τις μέρες μας είναι η ένταξη των Αράβων στη γαλλική κοινωνία, το Γαλλικό κράτος μη λαμβάνοντας υπ' όψιν τα ήθη και έθιμα της συγκεκριμένης κοινότητας αδυνατεί να περιορίσει τα φαινόμενα εγκληματικότητας και να εντάξει μεγάλο κομμάτι του εν λόγω πληθυσμού στα κοινωνικά δρώμενα.

Το παράδειγμα της εξειδίκευσης, ενδεικτικό του αγγλοσαξονικού κόσμου, υποθέτει ότι τα άτομα διαφέρουν. Αντιλαμβάνεται τους κοινωνικούς δρώντες κυρίως ως άτομα, τα οποία είναι σε θέση να κυκλοφορούν ελεύθερα πέρα από τα όρια της κοινωνικής διαφοροποίησης και τους κλάδους της οικονομίας της εργασίας. Αυτό το παράδειγμα θεωρεί ότι ο αποκλεισμός εμπεριέχει μια μορφή διάκρισης. Οι ρίζες του αποκλεισμού ενυπάρχουν στα εφαρμοζόμενα συστήματα δικαιωμάτων και σε προβλήματα λειτουργίας της αγοράς. Το παράδειγμα της εξειδίκευσης τονίζει τα ατομικά και μικρο-κοινωνιολογικά αίτια του οικονομικού αποκλεισμού· ωστόσο, οι κοινωνικά φιλελεύθεροι είναι επίσης γνώστες των επιπτώσεων των διαρθρωτικών αλλαγών. Σύμφωνα με την Silver (1994:560): «Η διάκριση μεταξύ των θεωριών προσφοράς και ζήτησης είναι παράλληλη με την κατανομή μεταξύ του κλασικού και του κοινωνικού φιλελευθερισμού [...]. Σε αντίθεση με τους κοινωνιολόγους ή οικονομολόγους, που ασχολούνται με το σκέλος της προσφοράς, και αποδίδουν τη φτώχεια ή την ανεργία σε διάφορες αδυναμίες-ανεπάρκειες, οι περισσότεροι κοινωνιολόγοι θεωρούν ότι η νέα φτώχεια και η ανεργία μακράς διάρκειας οφείλεται στο σκέλος της ζήτησης ή σε διαρθρωτικά αίτια».

Ουσιαστικά ασκείται κριτική για την κακή εφαρμογή του φιλελεύθερου μοντέλου, που δημιουργεί πολωτικές καταστάσεις, όπως είναι η αύξηση της στρατιάς των ανέργων από τη μία και η εκτόξευση του πλούτου από την άλλη. Άρα σε αυτή τη θεώρηση δεν απορρίπτεται το νεοφιλελεύθερο μοντέλο αλλά είναι μια καθαρά

ρεφορμιστική στάση που θεωρεί ότι με κατάλληλους χειρισμούς του υπάρχοντος συστήματος αυτό μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερα αποτελέσματα.

Το τρίτο παράδειγμα, το παράδειγμα περί μονοπωλίου, έχοντας επιρροές από την Ευρωπαϊκή Αριστερά, θεωρεί τον αποκλεισμό ως αποτέλεσμα σχηματισμού ομάδας μονοπωλίων. «Σε αυτή τη σοσιαλδημοκρατική ή συγκρουσιακή θεωρία, ο αποκλεισμός προκύπτει από την αλληλεπίδραση της τάξης, την κατάσταση και την πολιτική εξουσία και εξυπηρετεί πολιτικά συμφέροντα [...] ο αποκλεισμός καταπολεμάται μέσω της ιδιότητας του πολίτη, καθώς και της ίσης και της πλήρους συμμετοχής στην κοινότητα από τους πολίτες και τους μετανάστες» (Silver 1994: 543). Σε αυτό το παράδειγμα, οι θεωρίες του κατακερματισμού της αγοράς εργασίας συνοψίζουν τη σχέση μεταξύ της κοινωνικής ολοκλήρωσης και του οικονομικού αποκλεισμού. Σημαντική είναι, η επικέντρωση της Silver στην ανάλυση του ρόλου των πολιτικών ιδεολογιών στη δημιουργία διαφορετικών αντιλήψεων για τη φύση και τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού, και κατ' επέκταση στην διαμόρφωση διαφορετικών προσεγγίσεων για την πολιτική αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού. (Mathieson et al., 2008: 17)

Ωστόσο, υπάρχουν περιορισμοί σε αυτήν την τυπολογία. Καθένα από τα παραδείγματα της Silver παρουσιάζει τον αποκλεισμό με βάση τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ δύο ομάδων: τους ενταγμένους και τους αποκλεισμένους. Αν και εφιστά την προσοχή της στα δρώντα υποκείμενα, η διαδικασία του αποκλεισμού οδηγεί σε διχοτομική προσέγγιση που δεν λαμβάνει υπόψη τις τις κοινωνικές μεταβλητές στην πρόσβαση πόρων σε όλες τις κοινωνίες. Κατά την άποψη του Mathieson (Mathieson et al.: 2008) τα παραδείγματά της αναφέρονται σε διαφορετικούς ορισμούς, διαφορετικούς τόπους και διαφορετικά άτομα που αντιμετωπίζουν τον αποκλεισμό. Η Silver επιδιώκει κυρίως να φωτίσει τις πολιτικές ιδεολογίες που στηρίζουν διαφορετικούς ορισμούς του κοινωνικού αποκλεισμού.

Σύμφωνα με την Levitas (1998) η διαφοροποίηση του λόγου περί ηθικής που συνοδεύει το παράδειγμα του μονοπωλίου προετοιμάζει τη συζήτηση σχετικά με τα δικαιώματα των πολιτών που προωθούν την ισότητα (Levitas, 1998, αναφέρεται στο O'Reilly, 2005:82). Η χρήση του λόγου περί δικαιωμάτων ως εργαλείου για κοινωνική αλλαγή έχει αμφισβητηθεί από τον λόγο περί ευθυνών των νεο-συντηρητικών κομμάτων και σχολιαστών. Οι τελευταίοι οποίοι αντιμετωπίζουν την φτώχεια ως προσωπική αποτυχία ενώ το παράδειγμα του μονοπωλίου θεωρεί αναγκαία την αναδιάρθρωση της οικονομίας, ώστε να ανατραπούν οι ανισότητες στα

κοινωνικά δικαιώματα οι οποίες είναι συνυφασμένες με τα συμφέροντα της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης (O'Reilly, 2005:82).

Ακόμα κι αν η Silver έχει προσπαθήσει να διατυπώσει τα παραδείγματα του αποκλεισμού με βάση τη φύση της κοινωνίας, ωστόσο, οι τόσο διαφοροποιημένες αντιλήψεις για τη φύση της κοινωνίας συνεπάγονται διαφορετικές απόψεις για το τι σημαίνει στην πραγματικότητα αποκλεισμός και τι ένταξη. Υπό το ίδιο πρίσμα η Jackson (1999) υποστηρίζει επίσης ότι η δυαδική αντίθεση μεταξύ ένταξης και αποκλεισμού τείνει να τονίσει τον αποκλεισμό ως το αντίθετο της ένταξης. (Rawal, 2008: 169)

Αντίθετα η Levitas (2005) ενδιαφέρεται να φωτίσει τον τρόπο με τον οποίο το ιδεολογικό υπόβαθρο της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού αλλάζει με την πάροδο του χρόνου και πώς αυτό αποτυπώνεται στις διαφορετικές πολιτικές/δράσεις. Εστιάζοντας στο Ηνωμένο Βασίλειο, το έργο της Levitas βασίζεται στην ανάλυση του πολιτικού λόγου κατά τη διάρκεια κυρίως των δύο τελευταίων δεκαετιών. Όπως σημειώνει και η ίδια: «ένας λόγος συνιστά τρόπο δράσης στον κόσμο, αλλά και μια περιγραφή του, ανοίγει και κλείνει τη δυνατότητα για δράση» (Levitas: 2005:3). Η Levitas προσδιορίζει την ύπαρξη τριών διαφορετικών λόγων για τον κοινωνικό αποκλεισμό στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Ο Λόγος περί αναδιανομής (Redistribution Discourse RED) θεωρεί τη φτώχεια ως πρωταρχική αιτία κοινωνικού αποκλεισμού. Η αναδιανομή (RED) αναφέρεται στην κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική και οικονομική ιδιότητα του πολίτη και διευρύνεται με την κριτική της ανισότητας (Levitas, 2005:14). Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κοινωνικά κινήματα που ξεκίνησαν από το 2000 στο Πόρτο Αλέγκρε και αμφισβητούν την οικονομική παγκοσμιοποίηση βάζουν ως κεντρικό τους αίτημα την επανεξέταση της κατανομής του πλούτου και των αγαθών.

Ο Λόγος περί ηθικής υποβάθμισης (Moral Underclass Discourse MUD) εστιάζεται στις ηθικές, πολιτισμικές και συμπεριφορικές ανεπάρκειες των αποκλεισμένων. Χρησιμοποιεί τον χαρακτηρισμό «σε κίνδυνο», ηθικοποιεί τα προβλήματα προκειμένου να αναφερθεί στις επιπτώσεις του κοινωνικού αποκλεισμού σε σχέση με την τάξη και την αρμονία (Mathieson et al., 2008: 18). Συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα των κοινωνιών που θεωρούν τα περιθωριακά τμήματα του πληθυσμού υπεύθυνα της διασάλευσης της κοινωνικής τάξης και συνεπώς δημιουργούν προκαταλήψεις γι' αυτά. Εάν λόγου χάρη γίνει κάποιος βιασμός ή κάποια κλοπή θα υποτεθεί κατ' αρχήν ότι ένοχος είναι παράνομος μετανάστης ή

τοξικομανής κ.τ.λ., ενώ κάτι τέτοιο δεν προκύπτει από τα στατιστικά στοιχεία των εκάστοτε κοινωνικών υπηρεσιών. Αν και ενδέχεται η ανέχεια και η έλλειψη να οδηγήσει σε παραβατική συμπεριφορά, μια τέτοιου τύπου αιτιακή γενίκευση μόνο άγωνα μπορεί να θεωρηθεί.

Ο Λόγος περί κοινωνικής ένταξης (Social Integration Discourse SID) αναπτύσσεται στα μέσα του 1990 και εννοεί την κοινωνική ένταξη κυρίως με όρους συμμετοχής στην αγορά εργασίας. Αποκλεισμένοι θεωρούνται οι άνεργοι και οι νέοι που κινδυνεύουν να μείνουν άνεργοι. Δίνει έμφαση επίσης στην ηθική τάξη, την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη. Ωστόσο, όπως και ο Λόγος περί αναδιανομής, δεν λαμβάνει υπόψη του τη συμβολή της άμισθης εργασίας και υποτιμά την αδυναμία της εργασίας να αποτρέψει τις συνέπειες του κοινωνικού αποκλεισμού. (Mathieson et al., 2008: 18)

B. Θεωρητικές προτάσεις για την μελέτη του φαινομένου

Οι Burchardt et al. (1999) ασχολούνται με το θέμα των «κανονικών δραστηριοτήτων», ποιές είναι αυτές και από τί αποτελούνται, προσδιορίζοντας πέντε είδη δραστηριοτήτων κατά τις οποίες η συμμετοχή των ατόμων [και των ομάδων] σε αυτές είναι αναμφισβήτητα σημαντική για την καλή ποιότητα ζωής τους. Αυτές οι δραστηριότητες περιλαμβάνουν:

1. Καταναλωτική δραστηριότητα, [η οποία] σχετίζεται με τα παραδοσιακά πρότυπα της ένδειας. Αν και εφ' όσον το άτομο μπορεί να καλύψει τα έξοδα των βασικών αναγκών του (τροφή, ένδυση, στέγαση), συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη της οικονομίας.

2. Αποταμιευτικές δραστηριότητες: [οι οποίες] περιλαμβάνουν συντάξεις, αποταμιεύσεις, εξοικονόμηση, ιδιοκατοίκηση

3. Παραγωγικές δραστηριότητες: [που] καθορίζονται με βάση τη «συμμετοχή σε μια οικονομικά ή κοινωνικά καταξιωμένη δραστηριότητα, όπως είναι η έμμισθη εργασία, η εκπαίδευση ή η κατάρτιση, η συνταξιοδότηση... ή το να φροντίζεις μια οικογένεια». Ουσιαστικά ως παραγωγική δραστηριότητα ορίζεται η οποιαδήποτε δραστηριότητα στην οποία το άτομο εμπλέκεται και αλληλεπιδρά θετικά με άλλα άτομα για την οικονομική συνοχή μιας κοινωνίας.

4. Πολιτική δραστηριότητα: [που] καθορίζεται βάσει της «συμμετοχής σε κάποια συλλογική προσπάθεια για την βελτίωση ή την προστασία του άμεσου ή ευρύτερου κοινωνικού ή φυσικού περιβάλλοντος»

5. Κοινωνική δραστηριότητα: [που] ορίζεται ως «συμμετοχή στη σημαντική κοινωνική αλληλεπίδραση με την οικογένεια, ή τους φίλους, και τον προσδιορισμό με μια πολιτιστική ομάδα ή κοινότητα» (Burchardt et al. απόσπασμα από Percy-Smith 2000:8).

Τα ιδιαίτερης αξίας στοιχεία αυτού του ορισμού έχουν διπλή σημασία:

- Πρώτον, οι διαστάσεις προσδιορίζουν την πολυδιάστατη φύση του κοινωνικού αποκλεισμού και επεκτείνουν την εμβέλεια του ορισμού πέρα από τους παράγοντες που σχετίζονται με την παραγωγική διαδικασία ή/και το εισόδημα.

- Δεύτερον, παρέχουν μια ευρύτερη ερμηνεία για τις παραγωγικές, πολιτικές και κοινωνικές πτυχές του αποκλεισμού. (Peace, 2001:28-29)

Ο κοινωνικός αποκλεισμός εμφανίζεται ως αποτέλεσμα ευρύτερων δομικών αλλαγών, ενώ παράλληλα επηρεάζεται από την ιδιομορφία των τοπικών συνθηκών και των προνοιακών καθεστώτων. Αναφέρεται σε μια διαδικασία ή ένα σύνολο διαδικασιών και όχι σε μια τελική κατάσταση. Επιπλέον, αποτελεί πολυδιάστατο φαινόμενο σωρευτικών επιδράσεων διαφόρων επιμέρους διαστάσεων, στις οποίες εκφράζεται η αδυναμία «συμμετοχής». Για τους Burchardt, Le Grand και Piachaud (2002), οι διαστάσεις αυτές αναφέρονται στην κατανάλωση και τη δυνατότητα αγοράς αγαθών και υπηρεσιών, στη συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία, στην ανάμειξη στο πολιτικό γίγνεσθαι και στη λήψη αποφάσεων, καθώς και στην κοινωνική αλληλεπίδραση με τη σύναψη σχέσεων στο πλαίσιο της οικογένειας, της κοινότητας και των φιλικών δικτύων. (Οικονόμου & Φερόνας, 2006:24)

Η Janie Percy-Smith (2000:8) αμφισβητεί τις διαστάσεις που προσδιορίστηκαν από τους Burchardt et al.. Από την πλευρά της προσπαθεί να προσδιορίσει δείκτες που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την εκτίμηση των ειδών αποκλεισμού που εκείνη παρατηρεί. Αυτό που είναι χρήσιμο στην τυπολογία της Janie Percy-Smith είναι ότι η θεώρησή της είναι περιεκτική και προσδιορίζει διαστάσεις σε επίπεδο ατομικό, σε επίπεδο γειτονίας, σε επίπεδο χώρου και ομαδικό επίπεδο.

Ακόμη και στο επίπεδο μιας ενιαίας κοινωνίας, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, με το να αναδεικνύει μορφές κοινωνικής διαφοροποίησης, σημαίνει ότι οι διάφορες ομάδες που απαρτίζουν τους «αποκλειόμενους» έχουν λιγότερα κοινά από ό,τι στην πραγματικότητα (Francis, 2000:76 στο Rawal, 2008:169). Ο Francis (2000), προσθέτει ότι οι μηχανισμοί που δημιουργούν και διαιωνίζουν τις μειονότητες -τα άτομα με ειδικές ανάγκες, γυναίκες, υποδεέστερες κάστες, νομάδες κτηνοτρόφους, Ρομά και εργάτες- είναι πολύ διαφορετικοί και ξεφεύγουν από τη

δημιουργία ενός κοινού σχήματος. Έτσι η ένταξη αυτών των ομάδων σε μια ενιαία κατηγορία μπορεί να βοηθήσει ελάχιστα στην κατανόηση των ιδιαίτερων δυσκολιών που κάποιες από αυτές αντιμετωπίζουν. Η κάθε ομάδα έχει συγκεκριμένα διακριτά χαρακτηριστικά, συγκεκριμένες ανάγκες και συγκεκριμένα αιτήματα.

Όπως αναφέρει ο Peace (2001) κατά γενική ομολογία ο «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι μια έννοια που μπορεί να προσδιοριστεί και να αναλυθεί με δύο τρόπους:

- Μπορεί να καθοριστεί λεπτομερώς -όπου σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιείται ως συνώνυμο για την εισοδηματική ένδεια και αναφέρεται συγκεκριμένα είτε σε εκείνους τους ανθρώπους που δεν συνδέονται με την μισθωτή αγορά εργασίας (αποκλεισμός από το εργατικό δυναμικό με εισόδημα), είτε σε εκείνους που συνδέονται με την χαμηλόμισθη εργασία. Συχνά χρησιμοποιείται και παράλληλα με την έννοια της «κοινωνικής συνοχής» υπό την έννοια ότι μια συνεκτική κοινωνία είναι εκείνη στην οποία η σταθερότητα (πολιτική, κοινωνική και οικονομική) διατηρείται και ελέγχεται μέσα από τη συμμετοχή του αμειβόμενου εργατικού δυναμικού.

- Μπορεί να καθοριστεί γενικά από την εισοδηματική ανισότητα, την αποστέρηση ή την έλλειψη απασχόλησης και σε αυτή την περίπτωση αναφέρεται και επεκτείνεται πολύ πέρα από την φτώχεια. Οι τελικές εκθέσεις σχετικά με τα προγράμματα φτώχειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως επισημαίνουν οι Andersen et al. (1994) και ο Conroy (1994), διατύπωσαν συστηματικά τον κοινωνικό αποκλεισμό κατά αυτόν τον πολύπλοκο τρόπο. Αυτό το σύνολο των 12 εκθέσεων προσδιόρισε ότι ο αποκλεισμός είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, συνεπιφέρει έλλειψη πόρων ή/και άρνηση των κοινωνικών δικαιωμάτων και ότι ο αποκλεισμός είναι ένα δυναμικό φαινόμενο. Το φαινόμενο του αποκλεισμού οδηγεί σε πολλαπλές αποστερήσεις, σε ρήξη των οικογενειακών δεσμών και των κοινωνικών σχέσεων, και σε απώλεια ταυτότητας και σκοπού (Silver, 1995).

Είναι κατανοητό ότι υπό αυτήν την τελευταία, γενικότερη και ευέλικτη έννοια, ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία και ανάπτυξη μιας διαφορετικής και πιο σύνθετης αντίληψης των παραγόντων και των επιδράσεων που οδηγούν, αφ' ενός, στην ευημερία και στα πλεονεκτήματα αυτής, και αφ' ετέρου, στις

διαφορές, τις ανισότητες και στα μειονεκτήματα αυτών μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Βόρεια Ιρλανδία και την Σκωτία έχουν εισαγάγει αυτήν την πολυπλοκότητα στους ορισμούς τους, όταν αναφέρονται «στις διαδικασίες», «την πολυπλοκότητα» και «τις αιτίες» και όταν αναφέρονται «στα άτομα», «τα νοικοκυριά», «τις οικογένειες» και «τις κοινότητες». Έννοιες όπως «participation = συμμετοχή» και «social inclusion = κοινωνική ένταξη» είναι ιδιαίτερα φανερές στους ορισμούς τους (Peace, 2001:26).

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, με την ίδρυση της Μονάδας του Κοινωνικού Αποκλεισμού το 1997 από την Νέα κυβέρνηση Εργατών, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού βρέθηκε στο επίκεντρο. Η αποστολή της Μονάδας του Κοινωνικού Αποκλεισμού (Social Exclusion Unit) επεκτάθηκε στην Αγγλία, τη Σκωτία, την Ουαλία και τη Βόρεια Ιρλανδία, όπου έθεσαν δικές τους στρατηγικές και δικά τους οργανωτικά πλαίσια για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού/ένταξης (Lima, 2003:655).

Στη συνέχεια αναφέρονται επιγραμματικά δύο από τις περιπτώσεις, αυτή της Β. Ιρλανδίας και εκείνη της Σκωτίας σχετικά με τον ορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού που υιοθετείται. Στη Βόρεια Ιρλανδία έχει οριστεί ότι «ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα σύνολο διαδικασιών, συμπεριλαμβανομένης της αγοράς εργασίας και της κοινωνικής πρόνοιας, μέσα από τις οποίες τα άτομα, οι οικογένειες, οι κοινότητες ή ακόμα και ολόκληρες κοινωνικές ομάδες ωθούνται ή παραμένουν στο περιθώριο της κοινωνίας. Η έννοια του αποκλεισμού καλύπτει όχι μόνο την υλική αποστέρηση αλλά και ευρύτερα την άρνηση των ευκαιριών για πλήρη συμμετοχή στην κοινωνική και αστική ζωή». (Democratic Dialogue, 1994)⁹

Το Κοινοβούλιο της Σκωτίας θεωρεί ότι «ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο: οι αιτίες του συνδέονται μεταξύ τους και τα ίδια τα αποτελέσματά του γίνονται αιτίες για περαιτέρω αποκλεισμό. Η ένδεια παραδείγματος χάριν, είναι μια βασική αιτία του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά και ταυτόχρονα ένα βασικό επακόλουθό του. Επομένως, η δράση για να προωθηθεί η κοινωνική αποδοχή πρέπει να είναι και εκτενής και συντονισμένη: θα πρέπει να αντιμετωπίσει το πλήρες φάσμα των θεμάτων που αντιμετωπίζει ένα άτομο, μια οικογένεια ή μια κοινότητα». (Κοινοβούλιο Σκωτίας, 1999)

⁹ Βλ. Social Exclusion, Social Inclusion (1995).Democratic Dialogue ,Report No. 2 στο <http://cain.ulst.ac.uk>

Στην αρχή της δραστηριοποίησής της η Βρετανική Μονάδα Κοινωνικού Αποκλεισμού, (Social Exclusion Unit) η οποία είχε μεγάλη ισχύ στην Αγγλία, είχε την τάση να εστιάζει περισσότερο σε «μεμονωμένα άτομα» και να ορίζει τον αποκλεισμό περισσότερο με όρους «φτώχειας». Κατά συνέπεια, η πολυπλοκότητα ταυτίστηκε με όρους όπως «linked problems = αλληλένδετα προβλήματα»: όπως η ανεργία, η έλλειψη δεξιοτήτων, τα χαμηλά εισοδήματα, οι άσχημες συνθήκες στέγασης, τα υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας, τα προβλήματα υγείας και η κατάρρευση του οικογενειακού θεσμού (Μονάδα Κοινωνικού Αποκλεισμού 1999). Όπως υπογραμμίζει ο Peace (2001), ο συχνά αναφερόμενος ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού όπως ερμηνεύτηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση έχει τρεις πλευρές:

Οικονομικός Αποκλεισμός: Αποκλεισμένοι είναι [...] οι άνεργοι, [...] εκείνοι που στερούνται την πρόσβαση σε πόρους/αγαθά όπως είναι τα περιουσιακά στοιχεία ή η πίστωση.

Κοινωνικός Αποκλεισμός: Απώλεια των δεσμών ενός ατόμου με την ευρύτερη κοινωνία, τη συμμετοχή του σε όργανα λήψης αποφάσεων, την δραστηριοποίησή του μέσα από συλλόγους, οργανώσεις, ομάδες και την αλληλεπίδραση του μικρόκοσμού του με την κοινωνία και τα τεκταινόμενα.

Πολιτικός Αποκλεισμός: Συγκεκριμένες κατηγορίες του πληθυσμού - όπως οι γυναίκες, οι εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες, ή οι μετανάστες - στερούνται κάποιων ή όλων των πολιτικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους (Bhalla και Lapeyre απόσπασμα από Bessis 1995).

Ενδεικτικά αναφέρω το παράδειγμα των αλλοδαπών στη χώρα μας που αν και διαμένουν μόνιμα επί μία δεκαετία και πλέον, μερικοί εκ των οποίων διατηρούν και ατομικές επιχειρήσεις και φορολογούνται, δεν έχουν άδεια μόνιμης παραμονής και συνεπώς δεν μπορούν να συμμετέχουν σε πολιτικά δρώμενα, όπως οι εκλογές, αφού δεν νοούνται ως Έλληνες πολίτες.

Σχετική έκθεση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (International Labour Organization) (Rodgers et al.1995) προτείνει επίσης μια πολύπλευρη προσέγγιση στην κατανόηση του κοινωνικού αποκλεισμού προσδιορίζοντας τις διαφορές μεταξύ του κοινωνικού αποκλεισμού ως ιδιότητα των μεμονωμένων ατόμων ή των ομάδων, και του κοινωνικού αποκλεισμού ως χαρακτηριστική ιδιότητα των κοινωνιών:

τα αποκλεισμένα άτομα ή οι ομάδες φαίνεται να είναι σε μια μειονεκτική κατάσταση [...] -πέρα από έναν περιορισμένο προσδιορισμό της φτώχειας ως έλλειψη εισοδήματος ή υλικών αγαθών- [...] είναι κατά μία έννοια κοινωνικά

αποκομμένοι, [...] «έχουν» ή «βιώνουν» μια πολύ επιφανειακή συναναστροφή με το κοινωνικό σύνολο, [...] μπορεί να στερούνται δεσμούς με την οικογένεια, την τοπική κοινότητα, τους εθελοντικούς συλλόγους, τις συνδικαλιστικές οργανώσεις ή ακόμα και το κράτος, [...] μπορεί να αδικηθούν όσον αφορά τα νομικά τους δικαιώματα. [...] Ο ορισμός αυτός συγκεντρώνει τόσο τα μειονεκτήματα που σχετίζονται με την κατανάλωση, όσο και αυτά που σχετίζονται με την εργασία [...] και επικεντρώνεται στη δυναμική των αθροιστικών επιπτώσεων [...].»

Χρήσιμη επίσης είναι η προοπτική μέσα από μια θεσμική προσέγγιση κατά την οποία ο κοινωνικός αποκλεισμός εξετάζεται ως ένα χαρακτηριστικό του βασικού θεσμικού πλαισίου και των εν εξελίξει θεσμικών ρυθμίσεων μέσα στις οποίες ζουν τα άτομα και οι ομάδες [...]. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι χαρακτηριστικό της κοινωνίας όταν υπάρχουν φυλετικές, σεξουαλικές, ή άλλες μορφές διάκρισης, όταν οι αγορές μέσω των οποίων οι άνθρωποι κερδίζουν τα προς το ζην είναι κατατεμημένες, ή όταν τα δημόσια αγαθά [...] είναι ημι-δημόσια. (Peace, 2001:27-28)

Η σύνδεση του «κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας»

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού συνδέεται εννοιολογικά με τους όρους της φτώχειας και της αποστέρησης. Η σύγχρονη βιβλιογραφία τοποθετεί τον κοινωνικό αποκλεισμό στο ευρύτερο πλαίσιο της ιδέας της φτώχειας, ως κατάσταση αποστέρησης. Αυτό που θα χαρακτήριζε τη φτώχεια είναι η έλλειψη εισοδήματος, η οποία είναι, φυσικά, μια πολύ αρχαία και κοινή έννοια στην καθιερωμένη βιβλιογραφία σχετικά με την στέρηση και την εξαθλίωση. Αυτή η άποψη, η οποία μάλλον απέχει από την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, δεν είναι, ωστόσο, ανάξια λόγου, δεδομένου ότι το εισόδημα που - όπως σωστά έχει οριστεί - επηρεάζει σε καθοριστικό βαθμό το επίπεδο και την ποιότητα ζωής. Η εξαθλίωση προκύπτει συχνά από την ανεπάρκεια των εισοδημάτων, και υπό αυτή την έννοια, το χαμηλό εισόδημα αποτελεί σημαντικό παράγοντα κακής διαβίωσης (Sen, 2000:3)

Συχνά λοιπόν, συναντάται η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού συνδυαζόμενη με την έννοια της φτώχειας· η μακρόχρονη ανεργία μετονομάζεται σε «αποκλεισμό από την αγορά εργασίας» ενώ ο ρατσισμός και οι διάφορες μορφές διάκρισης συγχέονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Όπως αναφέρει ο Strobel (1996:174): «Η επιτυχία του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» πιθανόν να οφείλεται

εν μέρει στο γεγονός ότι έχει υποστεί μια αλλαγή στη σημασία του και έχει μετατραπεί σε ευφημισμό. Ενώ, αρχικά αναφερόταν στην πράξη της απόρριψης κάποιου από μια ομάδα, από ένα θεσμό ή από έναν κοινωνικό χώρο (ή της απαγόρευσης να συμμετέχει σε αυτά), τώρα αναφέρεται ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, ως κατάσταση αυτών που αποκλείονται, χωρίς ένδειξη σχετικά με το «από πού αποκλείονται» και «ποιος τους αποκλείει». (Τσιάκαλος, 1995: 47)

Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν αποτελεί ούτε κατάσταση αλλά ούτε διαδικασία, πρόκειται για θεωρητική σύλληψη, και ως τέτοια μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο χρήσιμη για την περιγραφή και ερμηνεία της πραγματικότητας (Levitas, 2004:225). Αναγνωρίζει ένα σύνολο παραγόντων (κοινωνικών-οικονομικών-πολιτικών) οι οποίοι επιδρούν πολυσύνθετα στην κοινωνική θέση του ατόμου και τη σχέση του με τους θεσμούς. Έτσι, η έννοια του αποκλεισμού υποκατέστησε ως ένα βαθμό την έννοια της φτώχειας ως εργαλείου ανάλυσης των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς συλλαμβάνει την κοινωνική πραγματικότητα ως ένα πολυδιάστατο πεδίο, όπου δεν είναι μονοσήμαντη η επίδραση οικονομικών αιτίων στην κοινωνική θέση του ατόμου. (Παπαδοπούλου, 2002: 11)

Συνεπώς, συγκρινόμενος με τη «φτώχεια», ο «κοινωνικός αποκλεισμός», είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο. Ενώ, η φτώχεια εκλαμβάνεται «ως έλλειψη υλικών πόρων, ιδιαίτερα εισοδήματος, απαραίτητων για τη συμμετοχή στην [...] κοινωνία», ο κοινωνικός αποκλεισμός «είναι ένας πιο περιεκτικός όρος που αναφέρεται σε μια δυναμική διαδικασία μερικού ή ολικού αποκλεισμού από οποιοδήποτε από τα κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά ή πολιτισμικά συστήματα που προσδιορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση ενός ατόμου στην κοινωνία». (Walker and Walker, 1997:8)

Αντίθετα σύμφωνα με τον Townsend (1979), η φτώχεια ορίζεται όχι μόνο με οικονομικούς αλλά και με κοινωνικούς όρους: «άτομα, οικογένειες και πληθυσμιακές ομάδες θεωρούνται ότι βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας όταν δεν διαθέτουν τους απαραίτητους πόρους προκειμένου να αποκτήσουν τα είδη διατροφής, να συμμετέχουν στις δραστηριότητες, τις συνθήκες ζωής και τις απολαύσεις που είναι συνηθισμένες ή τουλάχιστον ευρέως διαδεδομένες στις κοινωνίες όπου ανήκουν. Οι πόροι τους είναι σε τέτοιο βαθμό κάτω από αυτούς που έχει το μέσο άτομο ή η μέση οικογένεια, που να τους αποκλείουν από τους συνηθισμένους τρόπους ζωής, τα έθιμα και τις δραστηριότητες». (Οικονόμου & Φερόνας, 2006:13)

Όπως υποστηρίζει η Παπαδοπούλου (2004) σε δύο κύρια σημεία ξεχωρίζει ο όρος «αποκλεισμός» από τη φτώχεια:

α) δεν αναφέρεται συγκεκριμένα σε οικονομικά φαινόμενα, αλλά και σε άλλα φαινόμενα τα οποία δεν ταυτίζονται με τις οικονομικές συνθήκες του ατόμου και του συνόλου και

β) αποδίδει μία ή περισσότερες διαδικασίες και όχι μια κατάσταση, ακόμα και εάν οδηγεί σε μια προσδιορισμένη και μετρήσιμη κατάσταση. «Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ακριβώς εκείνη την διαδικασία που εμφανίζεται ως αποτέλεσμα συσσώρευσης πολλών μειονεκτημάτων ή αρνητικών καταστάσεων (φτώχειας, ασθένειας, ρήξης κοινωνικού δεσμού κ.τ.λ.) Αυτή η συσσώρευση με τη σειρά της προκαλεί και προκαλείται από την αδυναμία άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων που εκφράζουν και προστατεύουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια». Η σχέση μεταξύ των δύο, δηλ. του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας αναμφισβήτητα είναι ασαφής για την κατανόηση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού. Σε πολλές περιπτώσεις -ειδικά σε εμπειρικό επίπεδο- η φτώχεια εκλαμβάνεται ως υποκατάστατο του κοινωνικού αποκλεισμού. Αλλά ακόμη και αν η συγκεκριμένη σχέση μένει να μελετηθεί περαιτέρω, υπάρχει μια γενική αποδοχή ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι κάτι περισσότερο από (αν και όχι απαραίτητα πέρα από) τη φτώχεια ως προς:

(α) την αυτο-εικόνα που είναι περισσότερο κοινωνική παρά οικονομική

(β) το κεντρικό ενδιαφέρον που είναι (η ποιότητά του) στις κοινωνικές σχέσεις

(γ) τη συνθήκη, δηλαδή είναι πολυδιάστατη και όχι μονοδιάστατη. (Daly, 2006:5)

Σύνοψη

Η συζήτηση για τον κοινωνικό αποκλεισμό ξεκίνησε ως μια ανάγκη να οριστεί με επιστημονικούς όρους ένα φαινόμενο το οποίο είχε κατασκευαστεί με όρους πολιτικής ανάλυσης και πολιτικού σχεδιασμού. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία, έχοντας ίσως τη δυνατότητα να μελετήσουν τις αστικοποιημένες κοινωνίες τους, πρωτοστάτησαν στην ανάλυση του όρου, στη θεωρητική και κριτική προσέγγιση που επιχειρήθηκε ώστε να αποτυπωθούν καλύτερα οι όροι και οι έννοιες που σχετίζονται με το φαινόμενο. Όπως είναι αναμενόμενο, οι διαφορετικές προσεγγίσεις συσχετίστηκαν με το είδος του κράτους πρόνοιας που εφαρμόζαν είτε κάποια κράτη μεμονωμένα είτε ομάδες κρατών που ακολουθούσαν παρόμοια πολιτική.

Οι επιστήμονες ανέλυσαν το Φιλελεύθερο, το Συντηρητικό και το Σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο ανάλυσης και αντιμετώπισης του κοινωνικού

αποκλεισμού. Ουσιαστικά, πρόκειται για τη διαφορετική βαρύτητα που δίνει κάθε σχολή σκέψης στο πολιτικό, το οικονομικό και το κοινωνικό status γύρω από τον αποκλεισμό. Η ένταση της ευθύνης του πολίτη διαφοροποιείται, οι έννοιες της αλληλεγγύης, της εξειδίκευσης και του μονοπωλίου σε ό,τι αφορά στην αγορά εργασίας χρησιμοποιούνται για να γίνει πιο κατανοητή η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Οι περισσότερες εννοιολογήσεις που καταγράφηκαν αποδέχονται εν τέλει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του φαινομένου. Η αποδεκτή βάση ότι ένα κοινωνικό ον έχει συγκεκριμένα δικαιώματα που δεν πρέπει να παραβιάζονται, φαίνεται να είναι κομβική ως προς την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού.

B. Ευρωπαϊκή ένωση και κοινωνικός αποκλεισμός

2.1 Εισαγωγή

Η Ε.Ε. από τις αρχές της ίδρυσής της προσπάθησε να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα φτώχειας που έπλητταν ένα μέρος του πληθυσμού της. Τα προβλήματα που συσχετίστηκαν με τη φτώχεια, γρήγορα έγινε κατανοητό ότι σχετίζονται με τις περισσότερες κοινωνικές ομάδες, έχουν πολλαπλή ανάγνωση και είναι αναποτελεσματικό να σχετίζονται μόνο με την οικονομική πλευρά της κοινωνίας. Επομένως η Ε.Ε. δέχτηκε την ύπαρξη ενός πολύπλευρου προβλήματος που σχετιζόταν με την ανάπτυξη, την κοινωνική πρόνοια και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η αρχική αντιμετώπιση των φαινομένων αποστέρησης με τα «Προγράμματα κατά της Φτώχειας» έδωσε σχετικά γρήγορα τη θέση της σε συνθήκες και συμφωνίες που απασχόλησαν το σύνολο των κρατών της Ε.Ε. και έδωσαν νέες κατευθυντήριες γραμμές για να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο σε τοπικό επίπεδο. Η επιφυλακτικότητα των κρατών να αντιμετωπίσουν με ίδια μέσα τα κοινωνικά προβλήματα που σχετίζονται με τον αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων έδωσε το «χώρο» στην Ε.Ε. και τα όργανα της να καταστρώσουν κατευθυντήριες γραμμές, ενεργώντας πολιτικά και χρησιμοποιώντας τον όρο του «κοινωνικού αποκλεισμού» ως μια έννοια που η ίδια κατασκεύασε.

2.2 Ευρωπαϊκή ένωση και κοινωνική πολιτική

Η καταπολέμηση φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού βρίσκεται στην ατζέντα των ηγετών όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και παγκοσμίως. Το φαινόμενο της φτώχειας αλλά και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι έντονο στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, είτε πρόκειται για τις χώρες του νότου που πλήττονται από την οικονομική κρίση, είτε για τις βόρειες και πιο πλούσιες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε). Ήδη από τη δεκαετία του 1970 η Ε.Ε. άρχισε να θέτει σε εφαρμογή τα πρώτα προγράμματα κατά της φτώχειας που είχαν προταθεί και είχαν γίνει δεκτά από τα θεσμικά της όργανα. Ουσιαστικά, αυτά τα προγράμματα αποτελούσαν την εφαρμογή των συμφωνηθέντων από τη Συνθήκη της Ρώμης του 1957 και της Διάσκεψης Κορυφής της Χάγης του 1969. Η Κοινοτική Δράση για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού προοδευτικά διαφοροποιήθηκε, ιδιαίτερα

από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, και συνέβαλε στην συνειδητοποίηση, από ένα ευρύτερο κοινό, της σημασίας του προβλήματος (Κοταλακίδης, 2007:44). Τα προγράμματα για τον κοινωνικό αποκλεισμό άρχισαν να εφαρμόζονται σε χώρες της Ε.Ε. στα τέλη της δεκαετίας του 1980 αν και η κάθε περίπτωση από χώρα σε χώρα διέφερε στους όρους προτεραιότητας, εστίασης και έντασης της εμφάνισής του.

Η κοινωνική παρέμβαση της Ε.Ε. την περίοδο μετά το 1989 διευρύνθηκε και επεκτάθηκε σημαντικά. Σε θεσμικό επίπεδο, η Κοινοτική κοινωνική πολιτική καθορίστηκε από δυο βασικά νομικά κείμενα. τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) και τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997). Στις δύο αυτές συνθήκες καθορίστηκαν και συμπεριλήφθηκαν σημαντικές νέες ρυθμίσεις που διέυρυναν τα όρια άσκησης κοινωνικής πολιτικής εκ μέρους της Ε.Ε., με ουσιαστικό σκοπό τη διεύρυνση της επιρροής της Ε.Ε. και την επιβολή των κοινωνικών αξιών της (Σακελλαρόπουλος, 1993:450, στο Φερόνας, 2001:64).

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ συγκεντρώνει στο ίδιο κείμενο την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις τρεις Κοινότητες (Ευρατόμ, Ε.Κ.Α.Χ., Ε.Ο.Κ.) και τις θεσμικές συνεργασίες στους τομείς της εξωτερικής πολιτικής, της πολιτικής άμυνας, της επιβολής του νόμου και της δικαιοσύνης ενώ μετονομάζει την Ε.Ο.Κ. σε Ε.Κ. Επίσης, η συνθήκη αυτή θεσπίζει την οικονομική και νομισματική ένωση, καθιερώνει νέες κοινοτικές πολιτικές που αφορούν στην εκπαίδευση και τον πολιτισμό, ενώ διευρύνει τις αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ έρχεται, πέντε χρόνια αργότερα, να ενισχύσει τις αρμοδιότητες της Ένωσης με τη θέσπιση Κοινοτικής πολιτικής για την απασχόληση. Παραπέμπονται στα όργανα της Κοινότητας ορισμένα θέματα που υπάγονταν προηγουμένως στις κυβερνήσεις των χωρών-μελών, σχετικά με τους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων, ενώ θεσπίζει σειρά μέτρων που στοχεύουν να φέρουν την Ένωση πιο κοντά στους πολίτες και να προκαλέσουν μια στενότερη συνεργασία μεταξύ ορισμένων κρατών μελών. Επίσης, επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής της διαδικασίας συναπόφασης, καθώς και της ψηφοφορίας με ειδική πλειοψηφία και προβλέπει την απλούστευση και μια νέα αρίθμηση των άρθρων των συνθηκών.

Στη λογική της προσπάθειας να θεσπιστούν κοινοί κώδικες στο πλαίσιο του εγχειρήματος της Ε.Ε., δημιουργήθηκε ο χάρτης των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων, ο οποίος καλείται Κοινωνικός Χάρτης. Ο Κοινωνικός Χάρτης εγκρίθηκε το 1989 με την μορφή δήλωσης από όλα τα κράτη-

μέλη πλην του Ηνωμένου Βασιλείου που τον υπέγραψε μόλις το 1998. Θεωρήθηκε ως πολιτικό μέσο το οποίο περιλαμβάνει «ηθικές υποχρεώσεις» που αποσκοπούν στην εξασφάλιση του σεβασμού ορισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων στα κράτη-μέλη. Τα δικαιώματα αυτά αφορούν κυρίως στην αγορά εργασίας, στην επαγγελματική κατάρτιση, στην κοινωνική προστασία, στις ίσες ευκαιρίες, στην υγεία και στην ασφάλεια στην εργασία. Περιλαμβάνει επίσης, ρητό αίτημα προς την Επιτροπή να αναλάβει πρωτοβουλίες με στόχο τη μεταφορά του περιεχομένου του Κοινωνικού Χάρτη στις νομοθετικές πράξεις των κρατών.

Τον Κοινωνικό Χάρτη ακολούθησαν προγράμματα δράσης και συγκεκριμένες νομοθετικές προτάσεις. Ο χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που εγκρίθηκε στην Νίκαια στις 7 Δεκεμβρίου του 2000 και συμπεριλήφθηκε στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα αφορά ουσιαστικά τα «υπόλοιπα» του Άμστερνταμ, δηλαδή στα θεσμικά προβλήματα που σχετίζονται με τη διεύρυνση τα οποία δεν διευθετήθηκαν το 1997. Πρόκειται για τη σύνθεση της Επιτροπής, για τη στάθμιση των ψήφων στο Συμβούλιο και για την επέκταση των περιπτώσεων λήψης απόφασης με ειδική πλειοψηφία. Η εν λόγω συνθήκη απλοποιεί επίσης τους κανόνες για την εφαρμογή της ενισχυμένης συνεργασίας και καθιστά αποτελεσματικότερο το δικαιοδοτικό σύστημα.

Μια διεύρυνση του θεσμικού πλαισίου, εντός του οποίου όφειλε να προγραμματιστεί και να υλοποιηθεί η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική επιχειρήθηκε με τον Κοινοτικό Κοινωνικό Χάρτη (1989), τη Λευκή Βίβλο για την Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική (1994) και το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Κοινωνικής Δράσης (1995-1997). Ωστόσο, τα τελευταία αυτά κείμενα δεν ήταν δεσμευτικά για τα κράτη-μέλη αλλά είχαν χαρακτήρα διακήρυξης, κατέγραφαν προβλήματα και διατύπωναν προτάσεις (Φερόνας, 2001: 61). Η Λευκή Βίβλος για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική αποσκοπούσε να προσδιορίσει την προσέγγιση της Επιτροπής, όσον αφορά στην επόμενη φάση της κοινωνικής πολιτικής (1995-1999) και επεδίωκε να χαράξει την πορεία προς το μέλλον για την Ένωση.

«Οι βασικοί στόχοι αυτής της πολιτικής είναι:

- η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Ένωσης και*
- η ενίσχυση των ευκαιριών για ανάπτυξη που θα ευνοήσει την απασχόληση,*
- η επένδυση στο εργατικό δυναμικό με ευρωπαϊκά προγράμματα κατάρτισης και εκπαίδευσης,*
- η προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων μέσω ελαχίστων κοινωνικών προδιαγραφών,*

- η ισότητα ευκαιριών ανδρών και γυναικών,
- η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού,
- η τήρηση των αρχών της επικουρικότητας και της αναλογικότητας,
- η προώθηση της σύγκλισης παρά της εναρμόνισης των εθνικών κοινωνικών πολιτικών,
- η ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου και
- ο συντονισμός των οικονομικών και κοινωνικών δράσεων» (Μούσης, 1997:188 στο Φερώνας, 2001:65).

«Στη βάση των προσανατολισμών του παραπάνω κειμένου η Επιτροπή κατάρτισε ένα Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Κοινωνικής Πολιτικής (1995-1997) το οποίο θα αναπροσαρμοζόταν κάθε χρόνο. Περιστρεφόταν γύρω από τα εξής θέματα:

- την απασχόληση ως κορυφαία προτεραιότητα,
- την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση ως βασικούς παράγοντες της κοινωνικής σταθερότητας στην Ε.Ε.,
- την οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας,
- την ενθάρρυνση υψηλών εργασιακών προτύπων,
- την ισότητα ευκαιριών ανδρών και γυναικών,
- την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού,
- την υγεία και την εμπέδωση και ανάπτυξη της κοινοτικής κοινωνικής νομοθεσίας» (Φερώνας, 2001:65).

Λαμβάνοντας υπόψη αυτό που συνέβη στην Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με το πολιτικό πλαίσιο του «κοινωνικού αποκλεισμού», αυτή η αφετηρία είναι πολύ σημαντική. Για να γίνει αυτό αντιληπτό χρειάζεται κανείς να καταλάβει την πολιτική που οδήγησε στην δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αρκεί να λεχθεί ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιπροσωπεύει αρχικά μια οικονομική σχέση μεταξύ των κρατών-μελών της και έχει αποδειχθεί εξαιρετικά δύσκολο να οργανωθεί ορθολογικά ο συνυπολογισμός των πρωτοβουλιών κοινωνικής πολιτικής στις ευρύτερες προσταγές της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά συνέπεια, όπου οι πρωτοβουλίες ενάντια στη φτώχεια μπορούσαν να συνδεθούν με τις πρωτοβουλίες για απασχόληση, υπήρχε πολύ μεγάλη αποδοχή από τα κράτη-μέλη. (Peace, 2001: 19-20).

Σύμφωνα με τον Κοταλακίδη (2007) οι νέες μορφές φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, σε συνδυασμό με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα κοινωνικά κράτη στην Ευρώπη, απαιτούν εκσυγχρονισμό, βελτίωση των παρεχόμενων

υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικές πολιτικές που είναι απαραίτητες, ούτως ώστε να ενισχύσουν την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική αλληλεγγύη στα κράτη-μέλη. Άλλωστε, η κοινωνική συνοχή και η κοινωνική αλληλεγγύη είναι προαπαιτούμενα για την ανάπτυξη της Ε.Ε. ενώ παράλληλα η πολιτική της Ε.Ε. οφείλει να προωθεί την προσπάθεια για να εξασφαλιστούν θέσεις εργασίας και ένα κατώτατο εισόδημα καθώς διαμέσου αυτών προωθεί τις προσπάθειες για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, τόσο στο επίπεδο της πρόληψης, όσο και στο επίπεδο της ανακούφισης όσων βιώνουν τις συνέπειές του. Ο περιορισμός των αρχικών αιτιών και όχι μόνο η αντιμετώπιση στα συμπτώματα του κοινωνικού αποκλεισμού είναι κομβικής σημασίας, διαφορετικά ελλοχεύει ο κίνδυνος ρήξης του κοινωνικού ιστού, με συνέπειες όπως η άνοδος της Άκρας Δεξιάς και των φαινομένων ρατσισμού, η μετανάστευση εργατικού δυναμικού από χώρες-μέλη της Ε.Ε. προς τις πιο εύρωστες χώρες της Κοινότητας αλλά και η εξαθλίωση μέρους του πληθυσμού.

Παρατηρήσαμε σε αυτή την ενότητα ότι η παγίωση της ύπαρξης της Ε.Ε. ως μιας σοβαρής προσπάθειας να πρωταγωνιστήσει και η Ευρώπη σε ένα κόσμο που μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 ήταν εγκλωβισμένος στο δίπολο Η.Π.Α.-Σοβιετικής Ένωσης. Η επιτυχία της Ευρώπης να περάσει από την «Ένωση για το Χάλυβα» σε μια δύναμη δώδεκα χωρών που μεγεθυνόταν σε τακτά διαστήματα αποκρυσταλλώνεται στις κομβικές ευρωπαϊκές συνθήκες που προαναφέραμε και στην κατανόηση ότι τα κοινά προβλήματα απαιτούν και κοινές λύσεις παρά τις σημαντικές κοινωνικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών που την απαρτίζουν.

Ουσιαστικά, μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1990, η Ε.Ε. κατασκεύασε μεγάλο μέρος από την ταυτότητα της. Έγινε ένας σημαντικός πόλος που ένωσε με ισχυρές συνθήκες τα κράτη-μέλη, οι ηγέτες της στα κείμενα που παραθέσαμε έδειξαν ότι κατανοούν την ανάγκη της κοινωνικής πολιτικής και αυτό που πρέπει να σημειώσουμε είναι το γεγονός ότι ακόμα η Ε.Ε. αντιμετωπίζει θεσμικά προβλήματα και ως ένα βαθμό έχει εγκλωβιστεί στην οικονομική κρίση που βιώνουμε στις μέρες μας εξαιτίας αυτών των συνθηκών¹⁰.

---

¹⁰ Για παράδειγμα, η Συνθήκη του Μάαστριχτ είναι γνωστό ότι επέβαλε πολύ αυστηρά όρια στις οικονομίες των χωρών της Ε.Ε. και γι αυτό υπάρχει σημαντική πολεμική εναντίον της.

2.3 Εννοιολογήσεις και χαρακτηριστικά του «Ευρωπαϊκού» κοινωνικού αποκλεισμού

Στο ξεκίνημα του νέου αιώνα, τα κράτη μέλη της Ε.Ε. συναντήθηκαν στη Λισσαβόνα. Η «Ατζέντα της Λισσαβόνας» προέβη σε εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις:

- έθεσε τέλος στην παλαιά μορφή της Ε. Κ.,
- κατήργησε την παλαιά αρχιτεκτονική της Ε.Ε. και
- προέβη σε νέα κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ Ε.Ε. και κρατών-μελών.

Ο τρόπος λειτουργίας των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και η διαδικασία λήψης αποφάσεων έχουν επίσης υποστεί τροποποιήσεις. Στόχος είναι να βελτιωθεί η διαδικασία λήψης αποφάσεων σε μία διευρυμένη Ένωση των 27 κρατών-μελών. Επίσης, η ατζέντα της Λισσαβόνας μεταρρυθμίζει πολλές εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές της Ε.Ε. Πιο συγκεκριμένα, επιτρέπει στα θεσμικά όργανα να νομοθετούν και να εγκρίνουν μέτρα σε νέους τομείς πολιτικών¹¹.

Μετά τη συνεδρίαση το 2000, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εφάρμοσε για την επόμενη δεκαετία μια συνολική στρατηγική με στόχο να γίνει «πιο ανταγωνιστική και δυναμική βασισμένη στην οικονομία», που θα συνδυάζει την «βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή». Για το σκοπό αυτό, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο στοχεύει ρητά στην εξάλειψη της φτώχειας, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Τον Οκτώβριο του 2001, η Επιτροπή και το Συμβούλιο ενέκριναν κοινή έκθεση για την ενσωμάτωση, με βάση τα πρώτα εθνικά σχέδια δράσης του 2001 από την Κοινωνική Ενσωμάτωση. Το συγκεκριμένο έγγραφο, το οποίο θυμίζει έντονα το γαλλικό νόμο του 1998 κατά του κοινωνικού αποκλεισμού, καθορίζει τέσσερις στόχους:

1. τη διευκόλυνση της συμμετοχής στην απασχόληση και την πρόσβαση σε πόρους και δικαιώματα, αγαθά και υπηρεσίες για όλους τους πολίτες (π.χ. την κοινωνική προστασία, τη στέγαση, την υγειονομική περίθαλψη, την εκπαίδευση, τη δικαιοσύνη, τον πολιτισμό)
2. την πρόληψη των κινδύνων αποκλεισμού μέσω της διατήρησης της οικογενειακής αλληλεγγύης ,

---

¹¹ Βλ. <http://europa.eu/legislation>

3. την προώθηση της "ένταξης" βοηθώντας τους πιο ευάλωτους, για παράδειγμα, τους μακροχρόνια φτωχούς, τα παιδιά, τους κατοίκους των περιοχών που πλήττονται από τον αποκλεισμό και

4. την κινητοποίηση όλων των αρμοδίων φορέων, με την προώθηση της συμμετοχής και της έκφρασης των αποκλεισμένων και των εταιρικών σχέσεων.

Τον Μάρτιο του 2001 στη Στοκχόλμη, η Επιτροπή ζήτησε να αποσαφηνιστούν περαιτέρω οι στόχοι, και το Δεκέμβριο του 2001 στη Σύνοδο Κορυφής του Laeken, εκδόθηκε ένας αναθεωρημένος κατάλογος κοινωνικών δεικτών με σκοπό την καλύτερη κατανόηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του κοινωνικού αποκλεισμού, διαμέσου μιας πλησιέστερης συλλογής ποσοτικών δεδομένων. Οι περισσότεροι από αυτούς αφορούσαν το εισόδημα, την κατάσταση της αγοράς εργασίας, την πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες, την υγεία, και την εκπαίδευση (Silver & Miller, 2003:6-7).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της προσπάθειας της Ε.Ε. ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό είναι ότι χρησιμοποιεί συχνά εναλλακτικά άλλες έννοιες και προσεγγίσεις. Η εννοιολόγηση και η κατανόηση της φτώχειας ως μιας ξεχωριστής κοινωνικής διαδικασίας που φυσικά σχετίζεται άμεσα με τον κοινωνικό αποκλεισμό, γίνεται αντικείμενο διαβούλευσης στα όργανα της Ε.Ε. Πράγματι, οι εμπειρικοί δείκτες που θεσπίστηκαν μετά την Ατζέντα της Λισσαβώνας επικεντρώνονται στη φτώχεια. Θα μπορούσε συνεπώς να υποστηριχθεί ότι η πιο διαδεδομένη αντίληψη για τον κοινωνικό αποκλεισμό στην Ε.Ε. θεωρεί ότι αυτός είναι άμεσα και συστηματικά συνδεδεμένος με τη φτώχεια. Σε σχετικά κείμενα των οργάνων της Ε.Ε. η κοινωνική ένταξη συσχετίζεται επίσης με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Στην πραγματικότητα, η Ε.Ε. μάλλον συγχέει τις σχετικές αλλά διαφορετικές αυτές έννοιες προσπαθώντας να «δει» το πρόβλημα διαφορετικά. Η έννοια της «κοινωνικής ένταξης» χρησιμοποιείται εναλλακτικά με εκείνη του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως αυτή της φτώχειας, χωρίς συστηματική επεξεργασία περί της συσχέτισης των εννοιών.

Ο Goodin (1996) θεωρούσε την κοινωνική συμμετοχή ως αντίδοτο για τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η Daly ισχυρίζεται ότι η κοινωνική ένταξη θα πρέπει να αντιμετωπίζεται χωριστά, κυρίως επειδή δεν έχει τις ρίζες της σε μια κοινωνική προσέγγιση προβλημάτων (Daly, 2006:10). Σύμφωνα με την ίδια, ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει πολλά χαρακτηριστικά που τον καθιστούν ελκυστικό για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός νοηματοδοτείται υπό μια κατεξοχήν

ευρωπαϊκή προσέγγιση ως προς το ότι τα θέματα που εγείρει είναι εκείνα που έχουν εμπνεύσει τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και αυτούς που την έχουν μελετήσει. Έχει, εν ολίγοις, βαθιές ρίζες στην Ευρώπη.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως έννοια προέρχεται από τα βάθη της ιστορίας, όπως και η σχέση μεταξύ της κατανομής των πόρων και της κοινωνικής ένταξης, της φύσης του Κράτους και τα όρια της ιδιότητας του πολίτη, τις δυναμικές των κοινωνικών ανισοτήτων και τη λειτουργία και του ρόλου των συστημάτων πολιτικής, της οικονομικής και της κοινωνικής οργάνωσης. Η συσχέτισή του με την Ευρώπη και τις αξίες που αυτή πρεσβεύει, του δίνει ένα πλεονέκτημα μεταξύ άλλων «μη ευρωπαϊκών» όρων, όπως το κοινωνικό κεφάλαιο, για παράδειγμα. Θεωρητικά, το σημείο αυτό υπογραμμίζει τη σημασία των αποκρυσταλλωμένων ιδεών και τη διαμόρφωση ζητημάτων που σχετίζονται με τα αποδεκτά πολιτισμικά πλαίσια της Ευρωπαϊκής ιδέας. (Béland, 2005: 11)

«Ένα χαρακτηριστικό του κοινωνικού αποκλεισμού σχετίζεται με το γεγονός ότι κανένα κράτος της Ε.Ε. δεν εφαρμόζει κάποια συγκεκριμένη πολιτική ενάντια στο φαινόμενο παρά την απήχηση που έχει ως έννοια. Έτσι, η Ε.Ε. βρίσκει πρόσφορο έδαφος για να χρησιμοποιεί αυτή τον όρο σύμφωνα με τις πολιτικές της» (Daly, 2006: 10-11).

Ακόμα ένα χαρακτηριστικό της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η «πλαστικότητα» του. Ουσιαστικά, αυτό που συμβαίνει είναι να δημιουργούνται νοητικές ασάφειες που αποδεικνύονται «χρήσιμες» για τη χάραξη της πολιτικής της Ε.Ε. Όπως είχε παλαιότερα επισημανθεί από την Silver (1994), ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί σχετικά εύκολα να αντιστοιχεί σε διαφορετικά οράματα και ιδέες που ως κοινό σκοπό έχουν την κατανόηση και αντιμετώπισή του. Έχει, επομένως, την ικανότητα να συγχωνεύει διαφορετικές παραδόσεις σκέψης και κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη και να επιτρέπει μια συζήτηση μεταξύ των κρατών-μελών με πολύ διαφορετικές ιδεολογικές παραδόσεις/κατευθύνσεις σχετικά με το Κράτος πρόνοιας.

«Η Levitas (1998) έχει δείξει πως, στο Ηνωμένο Βασίλειο, η έννοια έχει υποστεί τρεις αρκετά διαφορετικές προσεγγίσεις:

- 1) Η πρώτη βλέπει την ένταξη επηρεασμένη από εκείνους που αποκλείονται.*
- 2) Η δεύτερη δίνει έμφαση στην κοινωνική ένταξη, εστιάζοντας κυρίως στις ενοποιητικές λειτουργίες της συμμετοχής στην αμειβόμενη εργασία.*

3) *Η τρίτη σχετίζεται με την ανακατανομή εισοδήματος και θεωρεί ότι αν η ανισότητα έχει ταυτοποιηθεί ως η πηγή του προβλήματος, η δικαιότερη ανακατανομή είναι πλέον κατάλληλη απάντηση» (Daly, 2006:11).*

«Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού δεν απειλεί σημαντικά τις υφιστάμενες αντιλήψεις ή δομές της εξουσίας. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η τάση του κοινωνικού αποκλεισμού είναι να εστιάζει στα προβλήματα της κοινωνίας, κυρίως όπως αυτά εκδηλώνονται στο περιθώριο και τις κοινωνικές ομάδες που ζουν σε αυτό» (Daly,2006:11).

Στην πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα η Ε.Ε. διευρύνθηκε και σχεδόν διπλασίασε τον αριθμό των χωρών-μελών. Η Ένωση των είκοσι επτά με χώρες και από την Ανατολική Ευρώπη είχε να αντιμετωπίσει νέες προκλήσεις καθώς εκτός των οικονομικών μεγεθών, είχε να αντιμετωπίσει τις ποικίλες μορφές του κοινωνικού αποκλεισμού, τα μεγαλύτερα μεγέθη φτωχών πληθυσμών και όλα αυτά υπό το πρίσμα ενός νέου κοινού νομίσματος. Για τους λόγους αυτούς και πιθανώς και άλλους που δεν σχετίζονται με αυτή την εργασία, οι κοινωνικοί επιστήμονες εστίασαν στον ορισμό των προβλημάτων, ουσιαστικά για να τα κατανοήσουν καλύτερα τις πιθανές προβληματικές που ανέκυπταν στο πέρασμα του χρόνου. Στην ενότητα αυτή, διαφαίνεται η δυνατότητα των κοινωνικών επιστημών να προβλέπουν και να αναλύουν αρκετά από αυτά τα ζητήματα καθώς, ήδη από τη δεκαετία του 1990, είχαν διατυπωθεί πολλές και ενδιαφέρουσες προτάσεις.

Ένα άλλο ζήτημα που μας απασχόλησε είναι η αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού ως μιας «ευρωπαϊκής» υπόθεσης. Η χρήση του όρου από την Ε.Ε. και όχι από τα κράτη μεμονωμένα, αφήνει στα θεσμικά όργανα της την δυνατότητα να ασχοληθούν με το πρόβλημα σε μια κοινή βάση, γεγονός, όμως, που μπορεί να ενέχει και κινδύνους καθώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί «μικροπολιτικά» ή και να μη δοθεί ηρέπεια σημασία αν μια χώρα μεμονωμένα πλήττεται από φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, όπως η Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια. Τελειώνοντας, η κοινή πλατφόρμα που αφορά στον ορισμό και τις έννοιες γύρω από το πρόβλημα σχετίζεται άμεσα με το κοινωνικό παντοπωλείο ως μια ιδέα που υπάρχει και στις άλλες χώρες της Ε.Ε. και αντιπροσωπεύει, κατά τη γνώμη μας, την κοινή αντιμετώπιση του προβλήματος του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας ως μιας μορφής αυτού.

2.4 Το θεσμικό πλαίσιο του έργου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα χαρακτηριστικά της έννοιας δεν επαρκούν από μόνα τους ούτως ώστε να εξηγήσουν γιατί ο κοινωνικός αποκλεισμός απασχολεί την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία, όπως παρατηρήσαμε, το νοηματοδοτεί με ένα δικό της τρόπο. Η αναγνώριση ότι η έννοια έχει παραποιηθεί, εμφανίζεται στο προσκήνιο από τη φύση των συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπάρχουν αρκετοί τρόποι με τους οποίους ο κοινωνικός αποκλεισμός θα μπορούσε να «υπάρξει» στο τρέχον στάδιο ανάπτυξης και στους πολιτικούς σκοπούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Υφαντόπουλος, 1995:667 στο Φερόνας, 2001: 54).

Ένας από αυτούς είναι το Παρατηρητήριο για τον Αποκλεισμό που καταγράφει και μελετά τις προσπάθειες των δημόσιων φορέων της κάθε χώρας της Ε.Ε. να περιορίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Εξετάζει την πρόσβαση και τις ανισότητες πρόσβασης των πολιτών σε διάφορους πόρους, μορφές βοήθειας ή υπηρεσίες που συνδέονται με τα κοινωνικά δικαιώματα, καθώς και το κατά πόσο οι διάφορες κυβερνητικές πολιτικές διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν την άσκηση των δικαιωμάτων που είτε ρητά, είτε έμμεσα υποστηρίζουν ότι προστατεύουν ή προωθούν.

Η συγκριτική έρευνα και η ανταλλαγή γνώσεων μεταξύ των χωρών-μελών που γίνεται στο πλαίσιο του Παρατηρητηρίου αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμη για την διαμόρφωση αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής. Θα μπορούσε επίσης να οδηγήσει στη σύγκλιση των πολιτικών που εφαρμόζονται. Ο συντονισμός του Παρατηρητηρίου με τα άλλα Παρατηρητήρια της Ε.Ε. όπως το M.I.S.S.EP.¹² (απασχόλησης) και το M.I.S.S.O.C.¹³ (κοινωνικής προστασίας) θεωρητικά θα μπορούσε να βοηθήσει στην ανίχνευση των διαφόρων παραγόντων που επηρεάζουν τις συνθήκες ζωής των πιο ευάλωτων και αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων (Καβουνίδη, 1996:58 στο Φερόνας, 2001:73).

Έχοντας ως στόχο την προώθηση της αμοιβαίας ενημέρωσης για τα συστήματα και τις πολιτικές κοινωνικής προστασίας και την διάθεση ενημερωμένου πληροφοριακού υλικού στα κράτη-μέλη, η Ε.Ε. έθεσε σε λειτουργία το 1990 το πρόγραμμα M.I.S.S.O.C. Πρόκειται για ένα δίκτυο που αποτελείται από κυβερνητικούς εμπειρογνώμονες που καταρτίζουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα πίνακες στατιστικών στοιχείων, συνοδευόμενους από ετήσια ανάλυση των τάσεων

¹² Mutual Information System on Employment

¹³ Mutual Information System on Social Protection. Σύστημα αμοιβαίας ενημέρωσης για την κοινωνική προστασία.

και εξελίξεων στον τομέα της κοινωνικής προστασίας. Το 1994 δημιούργησε το πρόγραμμα T.S.E.R.¹⁴ (1994-1998) με στόχο την ανάπτυξη, μέσω της ενδυνάμωσης ενός δικτύου συνεργασίας ανάμεσα σε ερευνητικά κέντρα, μιας κοινής γνωστικής και επιστημονικής βάσης, σχετικά με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ε.Ε. που θα προκύψει από την επιστημονική έρευνα σε τρεις αλληλεξαρτώμενους τομείς.

- Αξιολόγηση των επιστημονικών και τεχνολογικών δυνατοτήτων
- Έρευνα για τη γενική και επαγγελματική εκπαίδευση
- Έρευνα σχετικά με την κοινωνική ενσωμάτωση και τον κοινωνικό αποκλεισμό στην Ευρώπη (CEC, 1996:4). (Φερόνας, 2001:72-73)

Όπως υποστηρίζει η Daly (2006) ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν αποτελεί ένα ανεπτυγμένο πεδίο άσκησης πολιτικής, η Ε.Ε. έχει τη δυνατότητα να διαμορφώσει την έννοιά του, σύμφωνα με τις δικές της αντιλήψεις και συμφέροντα. Όλα τα οικονομικά και πολιτικά σχέδια πρέπει να έχουν ισχυρούς δεσμούς με την κοινωνία, την κοινωνική ζωή και την κοινωνική πολιτική. Τέτοιου είδους δεσμοί νοηματοδοτούνται ως νόμοι και κανόνες. Υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αναπτύσσεται ως μέρος ενός κανονιστικού σχεδίου από την πλευρά της Ε.Ε.

Με την πάροδο του χρόνου η Ατζέντα της Λισσαβόνας ανέπτυξε την έννοια της εξάρτησης μεταξύ οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, αν και εδώ μπορούμε να πούμε ότι πρέπει να βλέπουμε την κοινωνική πολιτική ως μια θετική συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη και στην παραγωγικότητα αλλά και ως ένα δυσβάσταχτο κόστος εξαιτίας των παροχών του κράτους πρόνοιας. Ανεξάρτητα από την αδυναμία να ακολουθήσει η Ε.Ε. μια πολύ συγκεκριμένη πολιτική, η παρουσία του «κοινωνικού» είναι σημαντική στην Ατζέντα της Λισσαβόνας. Το βασικό σημείο είναι ότι η πρόσφατη δέσμευση της Ε.Ε. με τον κοινωνικό αποκλεισμό μπορεί να χρησιμεύσει στην προώθηση των κοινωνικών φιλοδοξιών της. Κατά την άποψη αυτή, ενώ η Ε.Ε. φροντίζει για τις ανάγκες της αγοράς και της οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης, επεκτείνεται επίσης και πέρα από αυτές τις έννοιες και προσπαθεί να καθορίσει και να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο η οικονομία και το Κράτος συσχετίζονται με την κοινωνία.

---

¹⁴ Targeted Socio-economic Research Programme.

«Ως εκ τούτου, η άποψη ότι η «Ευρώπη» αποτελεί έναν αναδυόμενο χώρο κανόνων και θεσμών καθώς και η λειτουργία του ως ενός συνόλου υπερεθνικού, θεωρείται ως μοναδικό επίτευγμα της Ε.Ε. μέχρι σήμερα (Therborn, 1999: 24). Αν αυτή είναι η φιλοδοξία της Ε.Ε., τότε η συζήτηση για τον κοινωνικό αποκλεισμό μπορεί να ερμηνευθεί ως μια προσπάθεια να παράσχει κοινωνική υποστήριξη προς το ιδεώδες της Ευρώπης (Rustin και Rix, 1997: 13). Με δεδομένο αυτό, το γεγονός ότι το εύρος της έννοιας είναι κοινωνικό και όχι τόσο οικονομικό ενισχύει την ελκυστικότητά του» (Daly, 2006:13)

Ο κοινωνικός αποκλεισμός, φυσικά, έχει και την οικονομική του πλευρά. Συγκεκριμένα μπορεί να ενταχθεί σε ένα νέο-φιλελεύθερο οικονομικό όραμα, εφόσον η ένταξη αυτή σχετίζεται με την αγορά, αλλά από την ίδια του τη φύση δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί σε μια κοινωνία της αγοράς.

Η Ε.Ε. αναγνωρίζει ότι η αύξηση του αποκλεισμού συνδέεται άμεσα με τις ανεπάρκειες και ελλείψεις των εφαρμοζόμενων πολιτικών και των παρεχόμενων υπηρεσιών στους διάφορους τομείς. Άρα, η πραγματικότητα του κοινωνικού αποκλεισμού γίνεται αντιληπτή ως αποτέλεσμα των ελλείψεων των πολιτικών και για την εξάλειψή του απαιτείται η τροποποίηση των πολιτικών αυτών. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, λοιπόν δεν είναι απολύτως αποκρυσταλλωμένη και παγιωμένη αλλά είναι μια έννοια που το περιεχόμενό της βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία προσδιορισμού. Τα κύρια στοιχεία της, είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των στερήσεων που οδηγούν στον αποκλεισμό, η επιμονή της σε βάθος χρόνου, η συγκέντρωσή της σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού ή περιοχές και η αντίστασή της σε παραδοσιακές κοινωνικές πολιτικές (Καβουνίδη, 1999:53-54).

Παρατηρούμε σε αυτή την ενότητα ότι η Ε.Ε. προσπάθησε και προσπαθεί να οργανώσει δράσεις ενάντια στο πολλαπλό φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού. Η ύπαρξη διαφορετικών οργάνων, η συσχέτιση του φαινομένου με τις έννοιες της απασχόλησης και της ένταξης αλλά και η ορθολογιστική προσέγγιση διαμέσου των επιστημών καταδεικνύει την ανάγκη αντιμετώπισης του φαινομένου στα πλαίσια της Ε.Ε. ακόμα και αν η πολιτική της πρεσβεύει τον οικονομικό φιλελευθερισμό που δεν συμβαδίζει με τις έννοιες του κράτους πρόνοιας ή τις δράσεις άλλων κοινωνικών φορέων για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού των διαφόρων ομάδων ή ατόμων που τον βιώνουν.

2.5 Η Έννοια του «Κοινωνικού Αποκλεισμού» στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα από πολύ νωρίς εμφανίζονται αποσπασματικές απόπειρες προσέγγισης του φαινομένου της φτώχειας, με το οποίο η κοινωνική επιστήμη υπήρξε αρκετά εξοικειωμένη. Με αφορμή τις παρεμβάσεις και τις πρακτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο ελληνικός χώρος, επιστημονικός και εφαρμοσμένος ήδη από τη δεκαετία του '80, καταγράφει τη φτώχεια σε όλες της τις εκδοχές και τις διαδικασίες που την προκαλούν και την αντιμετωπίζει ως κοινωνικό φαινόμενο. Σε γενικές γραμμές, παρατηρείται ότι η αντιμετώπιση των θεμάτων της φτώχειας βρισκόταν στην πρώτη γραμμή ενδιαφέροντος κατά τη δεκαετία του 1980, ενώ από το 1990 και μετά, το βάρος των αναλύσεων μετατέθηκε στον κοινωνικό αποκλεισμό. (Παπαδοπούλου, 2002:42)

Ωστόσο, υπάρχουν δύο σημαντικές διαφορές ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού:

- Πρώτον, οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες δεν είναι αναγκαία και οι κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες και φυσικά διαφέρουν από αυτές που περιγράφει η Ευρωπαϊκή Ένωση και

-Δεύτερον, στην ελληνική πραγματικότητα τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες αποτελούν οι κοινωνικές ομάδες των ηλικιωμένων και των ατόμων με αναπηρίες. (Πετμεζίδου & Παπαθεοδώρου, 2004: 372-373).

Παρά αυτή την επισήμανση του 2004, η οικονομική και κοινωνική κρίση που ξεκίνησε το 2008 αύξησε τις κοινωνικές ομάδες που κινούνται στα όρια ή βαθιά μέσα στη δίνη του κοινωνικού αποκλεισμού.

«Λόγω της έλλειψης ικανού αριθμού πρωτογενών ερευνών για τον κοινωνικό αποκλεισμό, της κακής οργάνωσης ορισμένων κρατικών φορέων και την αδυναμία συντονισμού τους, ο εντοπισμός στην Ελλάδα των ατόμων ή ομάδων που αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού καθίσταται δύσκολος. Έτσι λοιπόν, κατασκευάζονται προσωρινοί κατάλογοι που στηρίζονται σε δεδομένα ή υποθέσεις και αφορούν:

α. στην πραγματικότητα σε συγγενείς τομείς, όπως εκείνον της φτώχειας, της ανέχειας και της ανεργίας.

β. στις σημερινές εξελίξεις και διαδικασίες βίαιου μετασχηματισμού της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας και

γ. στη δυνατότητα πρόσβασης διαφόρων ομάδων σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η υγεία, η απασχόληση, η στέγαση, ή ο βαθμός σύνδεσής στους με μηχανισμούς παραγωγής ή αναδιανομής πόρων όπως η αγορά εργασίας, το Κράτος, και τα άτυπα διαπροσωπικά δίκτυα». (Καβουνίδη 1999β : 68-69 στο Κοταλακίδης, 2007: 66-67)

«Παρά τις ελλείψεις που προαναφέραμε, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει ορισμένες προσπάθειες και έχουν αναληφθεί πρωτοβουλίες για τη διερεύνηση του κοινωνικού αποκλεισμού που δείχνουν ότι και στη χώρα μας η σχετική προβληματική προβάλλεται εντονότερα σήμερα από ότι στο παρελθόν, τόσο σε ακαδημαϊκό επίπεδο όσο και σε επίπεδο πολιτικής». (Καβουνίδη 1999β, Φερόνας 2001, Παπαδοπούλου 2002, στο Κοταλακίδης, 2007: 66-67)

Θεωρούμε ότι η επιστημονική έρευνα είναι εκείνη η οποία αποκαλύπτει πρώτη πριν από οποιοδήποτε φορέα, τις αιτίες και τους παράγοντες που επιδρούν στην ανύψωση ή την απάλειψη ενός προβλήματος κοινωνικού και συνεπώς αποτελεί προϋπόθεση για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών αντιμετώπισής του. (Πετμεζίδου & Παπαθεοδώρου, 2004: 384). Όπως αναφέρει ο Κοταλακίδης (2007) η διαπίστωση ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν μπορεί να καταπολεμηθεί αποτελεσματικά με παραδοσιακά μέτρα κοινωνικής πολιτικής έχει οδηγήσει την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στο σχεδιασμό καινούργιων ειδών πρωτοβουλιών και δράσεων για την καταπολέμησή του οι οποίες υιοθετήθηκαν και από την Ελλάδα.

2.6 Τοπικό επίπεδο και κοινωνικός αποκλεισμός

Η προσπάθεια συντονισμού της κοινωνικής πολιτικής των κρατών-μελών της Ε.Ε., μέσω της εφαρμογής της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού και στους τομείς απασχόλησης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης, επέδρασε θετικά ως προς τη διαμόρφωση ενός πιο οργανωμένου και συστηματοποιημένου πλαισίου άσκησης κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα. Το ελληνικό Κράτος έχει μπει σε μια διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας υποχρεούται να συντάσσει Εθνικά Σχέδια Δράσης, να αναπτύσσει στοχευμένες και αποτελεσματικές πολιτικές, να καλύπτει συγκεκριμένους και μετρήσιμους στόχους και να κρίνεται με τα αποτελέσματα των πολιτικών των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. (Τράντας, 2006:251)

«Σε κάθε περίπτωση πάντως, επισημαίνεται η ανάγκη για ένα δυναμικό, ενεργητικό Κράτος Πρόνοιας. Με απλά λόγια, το Κράτος οφείλει να περάσει από την πολιτική της αποζημίωσης ανέργων, στην πολιτική της επιδότησης εργαζομένων με

στόχο την κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωσή τους στον κοινωνικό ιστό. Αυτή η κίνηση από το παθητικό στο ενεργητικό Κράτος πρόνοιας σηματοδοτεί τον επανακαθορισμό της σχέσης οικονομίας-κοινωνίας. Ενώ, το παθητικό Κράτος πρόνοιας χαρακτηρίζεται από την τάση για διαχωρισμό αυτών των δυο σφαιρών (ο άνεργος πολίτης λαμβάνει ικανό εισόδημα, χωρίς υποχρέωση να βρει δουλειά), το ενεργητικό Κράτος πρόνοιας προωθεί την επανένωσή τους, εφόσον οι πολιτικές αποσκοπούν στην ένταξη με κάθε τρόπο του ανέργου στην αγορά εργασίας. Βεβαίως, η τάση για «επανένωση» των δυο σφαιρών δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να ισχύει παράλληλα και η τάση υποταγής της κοινωνικής στην οικονομική σφαίρα». (Οικονόμου & Φερόνας, 2006: 244). Η επισήμανση αυτή επιβεβαιώνεται και από τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στην Ελλάδα, όπως η ραγδαία αύξηση των ανέργων και η πολιτική των μνημονίων και επιρροή τους στους μισθούς των εργαζομένων και στα επιδόματα που λάμβαναν.

Η έννοια του τοπικού επιπέδου περιλαμβάνει όλους εκείνους τους φορείς που εδρεύουν σε μια συγκεκριμένη περιοχή και ασκούν τα καθήκοντά τους στο πλαίσιο της περιοχής που εδρεύουν. Η βασική διάκριση που γίνεται είναι ανάμεσα στους φορείς που έχουν άμεση ή έμμεση εξάρτηση από το κρατικό πλαίσιο (Τοπική Αυτοδιοίκηση κ.λ.π.), στους υπόλοιπους κρατικούς θεσμούς που αντιπροσωπεύονται σε τοπικό επίπεδο (Εκκλησία, άτυπα δίκτυα, εθελοντικές οργανώσεις κ.λ.π.) (Αμίτσης Γ., 1993:576, Στασινοπούλου Ο., 1999 στο Φερόνας, 2001:91) αλλά και στις πρωτοβουλίες ομάδων πολιτών ή ακόμα και σε ορισμένες ιδιωτικές πρωτοβουλίες.

Τα τελευταία χρόνια, η Τοπική Αυτοδιοίκηση εμφανίζεται να εισέρχεται στο χώρο της κοινωνικής πρόνοιας ως σημαντικός πρωταγωνιστής. Η συμμετοχή της ωστόσο περιορίζεται ακόμα από διάφορους παράγοντες.

1) Περιορίζεται αρχικά από την έλλειψη οικονομικών πόρων, καθώς δεν είχε μέχρι σήμερα πρόσβαση σε ανεξάρτητες πηγές χρηματοδότησης που να επιφέρουν αξιόλογο εισόδημα.

2) Επίσης, απουσιάζει το νομικό και θεσμικό πλαίσιο το οποίο θα διευκόλυνε τη συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης σε συνεργασίες με άλλους φορείς για την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας.

3) Και τρίτον, παρόλο που υπάρχει δηλωμένη πολιτική βούληση από όλες τις πλευρές για την μεταφορά αρμοδιοτήτων από τον κρατικό τομέα στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, θα είναι δύσκολο στην

πράξη να γίνει μια τέτοια μεταφορά, χωρίς να προβάλλεται αντίσταση πολλών μορφών από διάφορα επίπεδα του κρατικού τομέα.. (Καβουνίδη, 1996: 255-256)

Η τοπική αυτοδιοίκηση σε πολλές περιπτώσεις έχει, εκτός των άλλων, σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Η χρηματοδότηση από τα δημοτικά τέλη και τον προϋπολογισμό πολλές φορές δεν επαρκούν ούτε για την εύρυθμη λειτουργία των υπηρεσιών. Ειδικότερα οι Δήμοι έχουν στραφεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία με σκοπό να χορηγούνται οι δράσεις τους. Είναι κατανοητό ότι αυτή η πρακτική δεν είναι και η πλέον ανεξάρτητη ενώ συνήθως είναι εφήμερη και με σκοπό να διαφημιστεί ο ιδιώτης. Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο και οι συμπληρωματικές διατάξεις οδηγεί τις όποιες προσπάθειες σε έναν αγώνα ενάντια στη γραφειοκρατία. Η καθυστέρηση και η αδυναμία λήψης γρήγορων αποφάσεων αποθαρρύνει τους Δήμους, τις Νομαρχίες αλλά και τους ίδιους τους πολίτες να αναλάβουν οργανωμένη δράση σε τοπικό επίπεδο κατά του κοινωνικού αποκλεισμού. Η συσσώρευση αυτών των προβλημάτων υπονομεύει τις προσπάθειες των αρμόδιων φορέων και αφήνει ελεύθερο το πεδίο σε επιχειρήσεις όπως τηλεοπτικοί σταθμοί, super markets και διάφορες πολυεθνικές υπό την έννοια της «εταιρικής κοινωνικής ευθύνης» ή απλά για ξεκάθαρους λόγους διαφήμισης να αντιμετωπίζουν «σπασμωδικά» το κοινωνικό φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού.

Σύμφωνα με τους Κοντιάδη και Απίστουλα (2006) το 2003 ενεργοποιήθηκε ένα δίκτυο, με την έγκριση προγραμμάτων δήμων και δημοτικών ή διαδημοτικών επιχειρήσεων για την ίδρυση τοπικών γραφείων κοινωνικών υποστηρικτικών υπηρεσιών, που αξιολογούν τις ανάγκες των ενδιαφερόμενων, επεξεργάζονται ολοκληρωμένα ατομικά σχέδια εξυπηρέτησης και τους παραπέμπουν περαιτέρω στις ενδεδειγμένες υπηρεσίες απασχόλησης και κοινωνικής φροντίδας. Πρόκειται συνεπώς για ένα αποκεντρωμένο δίκτυο υποστηρικτικών υπηρεσιών, που συμβάλλει στη διασύνδεση των παράλληλων και ενίοτε αλληλεπικαλυπτόμενων δομών και προγραμμάτων απασχόλησης και κοινωνικής φροντίδας.

«Βασικός άξονας της λειτουργίας του δικτύου κοινωνικών υποστηρικτικών υπηρεσιών είναι η δημιουργία αποκεντρωμένων κοινωνικών υπηρεσιών σε επίπεδο πρωτοβάθμιων Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η δραστηριοποίηση των οποίων αποσκοπεί στην κάλυψη των αναγκών για παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας, με έμφαση στην πρόληψη και την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο. Οι αποκεντρωμένες κοινωνικές υπηρεσίες του δικτύου θεωρείται σκόπιμο να

οργανώνονται κατά προτεραιότητα σε εκείνες ακριβώς τις γεωγραφικές περιοχές της χώρας όπου η κεντρική διοίκηση εντοπίζει έξαρση των φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ επιπρόσθετο κριτήριο παρέμβασης αποτελεί η απουσία άλλων δομών/υπηρεσιών των οποίων οι δράσεις επικεντρώνονται στην πρόληψη ή καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο, σε περιοχές που από την ίδια τη φύση είναι ευάλωτες¹⁵. Συνεπώς, η γεωγραφική κατανομή των αποκεντρωμένων κοινωνικών υπηρεσιών του δικτύου δεν πρέπει να προκύπτει κατά τρόπο αυθαίρετο ή τυχαίο, αλλά αντίθετα να αποτελεί αντικείμενο αξιολόγησης, αφ' ενός, των αναγκών σε τοπικό επίπεδο για παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας προς άτομα που βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό και, αφ' ετέρου, της επάρκειας των αντίστοιχων δομών/υπηρεσιών που επιχειρούν την κάλυψη αυτών των αναγκών σε τοπικό επίπεδο» (Κοντιάδης και Απίστουλας, 2006). Ασφαλώς, κατά τη διαδικασία επιλογής των δήμων ή δημοτικών επιχειρήσεων στη γεωγραφική δικαιοδοσία των οποίων θα δραστηριοποιηθούν κατά προτεραιότητα οι αποκεντρωμένες κοινωνικές υπηρεσίες του δικτύου, παρεμβάλλονται επιπλέον κριτήρια.

Προκειμένου να ενταχθεί μια αποκεντρωμένη υπηρεσία στο δίκτυο κοινωνικών υποστηρικτικών υπηρεσιών, αναλαμβάνει ο πρωτοβάθμιος Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή η δημοτική επιχείρηση την υποχρέωση να εκπονήσει σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο, το οποίο σχέδιο υπόκειται σε αξιολόγηση από τη διαχειριστική Αρχή του επιχειρησιακού προγράμματος “Υγεία - Πρόνοια”. Προκειμένου να γίνει αποδεκτό το σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο από την κεντρική διοίκηση, πρέπει να αποτυπώνει τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας για παροχή υπηρεσιών πρωτοβάθμιας κοινωνικής φροντίδας και να συμβάλλει στην ανάπτυξη και προώθηση δράσεων για την καταπολέμηση και την πρόληψη της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπλέον, στο σχέδιο δράσης περιλαμβάνουν συγκεκριμένες ενέργειες για την ενίσχυση της πρόσβασης ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων στις υπάρχουσες δομές/υπηρεσίες που δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο. (Κοντιάδης, 2006:55)

---

¹⁵ Είναι χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις των ακριτικών νησιών ή και των περιοχών της Βόρειας Ελλάδας που επηρεάζονται κοινωνικά ακόμα και από μια απότομη αλλαγή των καιρικών συνθηκών.

Οι κοινωνικές υπηρεσίες με την εγγύτητα τους στον πολίτη που πλήττεται έχουν προβάδισμα στην ανάληψη πρωτοβουλιών όπως καταγράφει και ο Κοντιάδης (2006) «*Η ανάθεση στην πρωτοβάθμια Τοπική Αυτοδιοίκηση της διαδικασίας καταγραφής και πρώτης αξιολόγησης των κοινωνικών αναγκών, κατ' εξοχήν των συνδεδεμένων με τα σύνθετα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, εξασφαλίζει, χάρη στην εγγύτητα και τον ιδιαίτερο τύπο νομιμοποίησης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης έναντι του διοικούμενου, ένα στοιχείο γεφύρωσης του χάσματος επιρροής μεταξύ κοινωνικών υπηρεσιών και πολίτη, αλλά και ενίσχυσης της αντικειμενικότητας ως προς τη διάγνωση των πραγματικών κοινωνικών αναγκών. Η μείωση του κρατικού συγκεντρωτισμού και ο εκδημοκρατισμός των κρατικών λειτουργιών, ως πάγια επιχειρήματα υπέρ της ενίσχυσης του ρόλου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αποκτούν λοιπόν στην περίπτωση των κοινωνικών υπηρεσιών ένα προνομιακό πεδίο εφαρμογής*». (Κοντιάδης, 2006: 61)

Απαιτείται, λοιπόν, η μείωση της γραφειοκρατικής διαδικασίας, η άμεση εκχώρηση ορισμένων εξουσιών στους τοπικούς φορείς καθώς στο «μικρο-επίπεδο» είναι οι μόνοι που μπορούν να επιβεβαιώσουν και να αντιμετωπίσουν τα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, με την προϋπόθεση του ελέγχου από τις κεντρικές υπηρεσίες. Οι Δήμοι, μετά και την τελευταία συγχώνευση τους, θα έπρεπε να αντικαθιστούν την κεντρική εξουσία στις δράσεις κατά του κοινωνικού αποκλεισμού και να συνεργάζονται με τους φορείς που μπορούν να παράσχουν βοήθεια.

Όπως, προαναφέραμε, οι σπασμωδικές κινήσεις δεν επαρκούν. Η συλλογή ρούχων και τροφίμων χωρίς οργάνωση, η ελεημοσύνη, οι προβεβλημένες φιλανθρωπίες δεν αποτελούν λύσεις ριζικές στο πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού. Η τοπική αυτοδιοίκηση, την οποία συγκεκριμένα και με ακρίβεια προτείνει ο Κοντιάδης ως μια λύση, δείχνει το δρόμο, υιοθετώντας την ιδέα του Κοινωνικού Παντοπωλείου, ως μια οργανωμένη και με κριτήρια, δράση κατά του κοινωνικού αποκλεισμού.

2.7 Σύνοψη

Στο κεφάλαιο αυτό καταγράφηκε ο τρόπος αντιμετώπισης και νοηματοδότησης του κοινωνικού αποκλεισμού από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Καθώς, η πολιτική, πολλές φορές, βρίσκεται μπροστά από την επιστημονική κοινότητα ή τουλάχιστον έχει τη δυνατότητα η άποψη των πολιτικών να περνάει πολύ πιο εύκολα από τα κανάλια επικοινωνίας, οι έννοιες που κατασκευάζουν οι πολιτικοί γίνονται αντικείμενο

μελέτης από τις κοινωνικές επιστήμες σε δεύτερο χρόνο. Οι έννοιες της επισφάλειας¹⁶ και της ευασφάλειας¹⁷ παρά το γεγονός ότι κατασκευάστηκαν με διαφορά σχεδόν 60 χρόνων, τείνουν να περιγράφουν κατάλληλα τον τρόπο με τον οποίο προσπαθεί να περιορίσει η Ε.Ε. την οικονομική κρίση των τελευταίων 5 ετών. Ο κοινωνικός αποκλεισμός που σχετίζεται με όλο και μεγαλύτερα μεγέθη του πληθυσμού, ειδικά στις νότιες χώρες της Ε.Ε. βρίσκει για τους πολιτικούς, το αντίδοτο του στις δύο αυτές έννοιες που ουσιαστικά η μία είναι απόρροια της άλλης.

Ένας σύντομος ορισμός των δύο εννοιών θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα το συσχετισμό που επιθυμούμε να κάνουμε στο τέλος αυτού του κεφαλαίου. Ως «επισφάλεια» ορίζεται η υλική συνθήκη ζωής που συνδέεται με την άτυπη, ευέλικτη, προσωρινή εργασία ή ανεργία και χαρακτηρίζεται από ελλιπή οικονομική, κοινωνική και συναισθηματική ασφάλεια, από προσωρινότητα και αβεβαιότητα σε κάθε στιγμή της ζωής του κοινωνικού υποκειμένου. Ως «ευασφάλεια» μπορούμε να ορίσουμε τη δυνατότητα του εργοδότη να απολύει και να προσλαμβάνει εργαζόμενους κατά το δοκούν, ενώ ο εργαζόμενος θα απολαμβάνει ορισμένα οφέλη όσο θα είναι άνεργος, με την ταυτόχρονη υποχρέωση του να ψάχνει συνεχώς για εργασιακή απασχόληση. Ουσιαστικά, η ευασφάλεια που προσπαθούν να επιβάλλουν οι πολιτικοί της Ε.Ε. στην αγορά εργασίας οδηγεί στην επισφάλεια όλο και μεγαλύτερων τμημάτων του ενεργού πληθυσμού της Ε.Ε.

Πέρα από την εισαγωγή αυτών των όρων ως παράδειγμα για τον τρόπο αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού από την Ε.Ε. θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι όλη αυτή η περιοδολόγηση και τα ιστορικά στοιχεία περί των τρόπων που αντιμετώπισαν οι πολιτικοί της Ε.Ε. τα προβλήματα φτώχειας και αργότερα κοινωνικού αποκλεισμού, καταδεικνύουν τη χρησιμότητα των κοινωνικών επιστημών και της βαρύτητας που θα πρέπει να δίνεται στις έρευνες πάνω στα κοινωνικά φαινόμενα. Το μειονέκτημα της αργής διαδικασίας μια έρευνας, το εκμεταλλεύονται στο έπακρο οι πολιτικοί, καθώς η ταχύτητα με την οποία οφείλουν να αντιδρούν, δεν αφήνει καθαρό πεδίο για ώριμη αντιμετώπιση των φαινομένων αλλοτρίωσης, φτώχειας, ρατσισμού και απομόνωσης είτε μικρών, σε μέγεθος, κοινωνικών ομάδων, είτε όλο και μεγαλύτερων ανομοιογενών ομάδων που κοινό τους στοιχείο είναι η ανεργία.

---

¹⁶ Precarity και Précarité στα αγγλικά και τα γαλλικά αντίστοιχα.

¹⁷ Flexicurity

Η επιδερμική αντιμετώπιση των κοινωνικών φαινομένων από τους πολιτικούς και η ταυτόχρονη αδιαφορία τους για την επιστημονική κοινότητα των ανθρωπιστικών σπουδών οδηγεί σε απαξίωση της λογικής πάνω στην οποία χτίστηκε η Ε.Ε. και σε ολοκληρωτικές λογικές που θεωρούσαμε ότι είχαν μείνει πίσω στον ιστορικό χρόνο. Οι έννοιες που προαναφέραμε πρέπει να αντιμετωπιστούν με επιχειρήματα που θα πηγάζουν από την ενδελεχή έρευνα των κοινωνικών υποκειμένων.

Η συγκεκριμένη έρευνα, παρά το περιορισμένο μέγεθός της, αφού μελέτησε τον τρόπο αντιμετώπισης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού στο επίπεδο της Ε.Ε., προσπαθεί μέσα από το ειδικό, το μικροκοινωνιολογικό περιβάλλον της περίπτωσης του Κοινωνικού Παντοπωλείου του Ηρακλείου Κρήτης, να παρατηρήσει και να καταγράψει ορισμένες λεπτομέρειες του κοινωνικού αποκλεισμού και της προσπάθειας αντιμετώπισής του.

Γ. Το Κοινωνικό Παντοπωλείο στο Ηράκλειο Κρήτης

3.1 Ιστορική Αναδρομή Κοινωνικών Παντοπωλείων

Το πρώτο Κοινωνικό Παντοπωλείο που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα¹⁸ ήταν στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 2007, με τη συνεργασία του Ιδρύματος Αστέγων του Δήμου Αθηναίων και του Ομίλου Carrefour Μαρινόπουλος¹⁹. Ένα χρόνο μετά, το Δεκέμβριο του 2008, το δεύτερο Κοινωνικό Παντοπωλείο της χώρας μας άνοιξε τις πόρτες του στον Πειραιά, με τη συνεργασία του ομώνυμου Δήμου.

Τα Κοινωνικά Παντοπωλεία παρέχουν είδη παντοπωλείου, απορρυπαντικά, κατεψυγμένα προϊόντα, ενδύματα, είδη οικιακού εξοπλισμού, παιχνίδια κλπ. **δωρεάν** σε οικογένειες που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Η λειτουργία τους βασίζεται στο πρότυπο των αντίστοιχων Κοινωνικών Παντοπωλείων για την ανακούφιση ευπαθών κοινωνικών ομάδων που έχει δημιουργήσει ο Όμιλος Carrefour στη Γαλλία και στο Βέλγιο. Τα προϊόντα προέρχονται κυρίως από τα καταστήματα του Ομίλου Carrefour Μαρινόπουλος, σε συνεργασία με τους προμηθευτές. Τα διατιθέμενα προϊόντα είναι άριστης ποιότητας και τηρούνται όλες οι προδιαγραφές ασφαλείας που προβλέπει η νομοθεσία²⁰.

Τα Κοινωνικά Παντοπωλεία είναι καταστήματα δωρεάν παροχής αγαθών πρώτης ανάγκης για άπορους, που ενισχύουν την κοινωνική συνοχή καθότι στηρίζονται τόσο στον εθελοντισμό της κοινωνίας των πολιτών όσο και στις εθελοντικές προσφορές ιδιωτών και επιχειρήσεων, στα πλαίσια της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης.

Το Κοινωνικό Παντοπωλείο είναι δομημένο έτσι ώστε να προσφέρει στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού που προσέρχονται σε αυτό την κάλυψη βασικών αναγκών διαβίωσης, τις υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης και κοινωνικής ένταξης καθώς και τη δικτύωση με το κοινωνικό περιβάλλον. Οι υπηρεσίες αυτές πρέπει να είναι αλληλοσυνδεόμενες και αλληλοτροφοδοτούμενες.

---

¹⁸ Βλ. <http://www.pireasnet.gr/>, <http://www.carrefour.gr/>, www.mkoapostoli.gr, www.mazinet.gr

¹⁹ www.carrefour.gr

²⁰ Ο.π.

3.2 Αρχές του Προγράμματος του Κοινωνικού Παντοπωλείου Ηρακλείου

Στην συνέχεια παρουσιάζεται το προφίλ του Προγράμματος²¹, όπως αυτό παρουσιάζεται στο δελτίο τύπου του Δήμου Ηρακλείου για τη συγκρότηση ενός δικτύου αντιμετώπισης του κοινωνικού φαινομένου της φτώχειας.²² Η αναφορά στις διακηρυγμένες αρχές του Προγράμματος είναι αναγκαία, προκειμένου αυτές να συσχετιστούν με τον λόγο των πληροφορητών μας, Μέσα από το κείμενο της εργασίας μας θα μπορέσουμε να συγκρίνουμε το βασικό πρόγραμμα με τα αποτελέσματα στον κοινωνικό ιστό και να δούμε αν τελικά οι αρχικοί στόχοι είναι εφικτοί ή αν πρέπει να υπάρξει μια αλλαγή βάσει των δεδομένων που έχουμε από τις πληροφορίες των συνεντεύξεων που πήραμε.

Οι αρχές και το κοινωνικό πλαίσιο για τη λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου αναφέρονται:

- Στην αλληλέγγυα οικονομία και στην ενεργή συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών σε θέματα φτώχειας και αποκλεισμού.
- Στις αρχές και μεθόδους διαπολιτισμικής προσέγγισης. Στις αρχές και μεθόδους των ίσων ευκαιριών σε ευαίσθητες ομάδες του πληθυσμού.
- Στην καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων-κλειδιά για την κοινωνική και εργασιακή συμμετοχή.
- Στην καλλιέργεια της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης των επιχειρήσεων.
- Στην ανάπτυξη της δια βίου μάθησης.

3.3. Σκοποί και στόχοι του Κοινωνικού Παντοπωλείου

Οι επιμέρους στόχοι του Κοινωνικού Παντοπωλείου αφορούν:

- την παροχή βασικών ειδών διατροφής.
- την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.
- την ανάπτυξη βασικών ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων

Σκοπός του Κοινωνικού Παντοπωλείου είναι να κατανοήσει τις ανάγκες όσων θα στηρίζονται σε αυτό, να τους προσφέρει όσα έχουν ανάγκη, είτε σε προϊόντα είτε σε υπηρεσίες, με απώτερο στόχο να τους βοηθήσει να στηριχθούν στις δικές τους δυνάμεις. Με την πάροδο του χρόνου, κοινωνικά ευπαθή άτομα και οικογένειες θα ανεξαρτητοποιούνται και νέες θα εντάσσονται στις θέσεις τους.

---

²¹Βλ. <http://www.hersonisos.gr>

²²Βλ. <http://www.heraklion.gr>

Το Κοινωνικό Παντοπωλείο δεν προσδιορίζει φυλή, εθνικότητα και φύλο. Απαιτεί να είναι χώρος ελευθερίας και διακίνησης απόψεων και επιδιώκει να είναι αποδεκτό από την τοπική κοινωνία.

Ο χώρος που διατίθεται για τη λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου είναι συγκεκριμένος, ο σχεδιασμός μας δεν μπορεί παρά να βασίζεται στα πραγματικά δεδομένα.

Γίνονται προσπάθειες ούτως ώστε να εξασφαλιστεί:

- η προσβασιμότητα σε ΑμεΑ
- η διακριτική παρουσία του στον αστικό χώρο
- η ισόρροπη διάταξη των λειτουργιών του ώστε να επιτυγχάνεται η προβλεπόμενη ανάπτυξη του ως κοινωνικού χώρου υποστήριξης και ένταξης κοινωνικά ευπαθών ομάδων
- τα έμμεσα, συμβολικά μηνύματα να είναι θετικά, αλλά και συμβατά με τις λειτουργίες του Παντοπωλείου.

Η διαμόρφωση των χώρων και ο εξοπλισμός πρέπει:

- να προσομοιάζει με χώρο παραδοσιακού Παντοπωλείου και να συμφωνεί με την προβλεπόμενη νομοθεσία.
- να δίνεται έστω συμβολικά η ιδέα ότι ο χώρος αυτός δεν διακρίνεται από τους ανάλογους χώρους της αγοράς.
- να βοηθάει τα μέλη να οικειοποιηθούν και ταυτόχρονα να σεβαστούν το χώρο αν έχουν συμβάλει στη δημιουργία του ή συμμετέχουν στις οργανωμένες δραστηριότητές του.

3.4. Προετοιμασία και κύριες φάσεις του προγράμματος

Οι προαναφερθέντες λόγοι οδηγούν στο σχεδιασμό ενός ετήσιου πλάνου χωρισμένου σε τετράμηνα που αναπτύσσονται αλληλένδετα.

Σύμφωνα με το ετήσιο πλάνο λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου, κατά το 1^ο τετράμηνο λειτουργίας προβλεπόταν να προσφέρει στους δικαιούχους είδη πρώτης ανάγκης και κυρίως τρόφιμα και προϊόντα μη ευπαθή δηλ. όσα δεν χρειάζονται ψυγείο για να συντηρηθούν και προβλεπόταν να παραμένει ανοιχτό για τους ωφελούμενους μία με δύο φορές τη βδομάδα. Η λειτουργία σε αυτή την πρώτη φάση εξαρτάται άμεσα από την ανταπόκριση και προσφορά της τοπικής κοινωνίας και αγοράς στην αλληλέγγυα παρέμβαση.

Κατά το δεύτερο στάδιο της λειτουργίας του είχε τεθεί ως στόχος το Κοινωνικό Παντοπωλείο να αποκτήσει ψυγεία και καταψύκτες για να είναι σε θέση να προσφέρει επιπλέον τρόφιμα τα οποία να συντηρούνται μόνο εντός ψυγείου. Επιπρόσθετος στόχος του δεύτερου σταδίου ήταν και η δημιουργία ενός ανεξάρτητου χώρου εντός του Παντοπωλείου στον οποίο θα διατίθεντο δωρεάν προϊόντα μεταχειρισμένα, ελεγμένα και σε άριστη κατάσταση.

Στόχος του τρίτου σταδίου λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου ήταν να βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία όσον αφορά την παροχή προϊόντων, ώστε να προχωρήσει και στην παροχή άλλων υπηρεσιών, οι οποίες θα στήριζαν τους δικαιούχους του κυρίως ως προς την απόκτηση πρόσθετων ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Επιπλέον στο τρίτο στάδιο κρίνεται σημαντικό η παροχή πρόσβασης στο διαδίκτυο με υπολογιστές που θα βρίσκονταν εντός του Παντοπωλείου από μέλη των οικογενειών των ωφελούμενων.

Η λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου διέπεται από κανόνες και όρους χρηματοδότησης, καθώς και από κανόνες ελέγχου και διοίκησης.

Τα στελέχη του Κοινωνικού Παντοπωλείου φροντίζουν για την τήρηση κάθε είδους αρχείων, την τήρηση των κανόνων δεοντολογίας και προστασίας προσωπικών δεδομένων, ιδίως για τους «ατομικούς φακέλους» των εξυπηρετούμενων, την τήρηση των διαδικασιών και των αποδεικτικών που προβλέπει ο φορέας για τις αγορές και τα έξοδα, την τήρηση των αρχείων αξιολόγησης των δράσεων.

Με βάση τις αρχές λειτουργίας του Κ.Π., για την καλύτερη οργάνωση είναι απαραίτητο να είναι σαφή εκ των προτέρων τα όρια των αρμοδιοτήτων της ομάδας των στελεχών του Κοινωνικού Παντοπωλείου σε σχέση με τα υπόλοιπα στελέχη και ρόλους του Φορέα. Κρίνεται αναγκαίο να είναι σαφώς καθορισμένες οι αρμοδιότητες μεταξύ των μελών της ομάδας στελεχών και να διαμορφώνεται και να ακολουθείται «Εβδομαδιαίο Πρόγραμμα» δραστηριοτήτων του Κοινωνικού Παντοπωλείου με ταυτόχρονο καταμερισμό αρμοδιοτήτων και ανάθεση ωραρίου μεταξύ των στελεχών. Τέλος, κρίνεται αναγκαίο να υπάρχει «κανονισμός εξυπηρετούμενων μελών από το Παντοπωλείο» και αν είναι δυνατόν, να έχει δημιουργηθεί με συνεργασία στελεχών-εξυπηρετούμενων.

Το Κ.Π. στηρίζει άπορους, όσους αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, όσους αντιμετωπίζουν χρόνια προβλήματα υγείας, άνεργους, μετανάστες, δημότες ή κάτοικους της περιοχής. *Κάρτα Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων-Τι παρέχει η κάρτα;*

Η Κάρτα Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων αποτελεί το κλειδί για την πρόσβαση στο Κοινωνικό Παντοπωλείο διότι καθιστά τους κατόχους της, δικαιούχους του.

Η κάρτα έχει χρονική διάρκεια ισχύος τρεις έως έξι μήνες, με δικαίωμα παράτασης αναλόγως την περίπτωση του δικαιούχου. Δίνει πρόσβαση στα προϊόντα του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Εξασφαλίζει και την ανωνυμία των δικαιούχων. Αναγράφει εκτός από το όνομα του δικαιούχου και το όνομα ενός δεύτερου ατόμου, που ο δικαιούχος θα έχει ορίσει ως εκπρόσωπό του. Ο κάτοχός της μπορεί να κάνει χρήση της Κοινωνικής Υπηρεσίας του Δήμου που θα αναλαμβάνει την μεταφορά των προϊόντων στο σπίτι τους, μέσω των Προγραμμάτων Βοήθειας στο Σπίτι ή άλλων σχετικών προγραμμάτων. Διαδικασία έκδοσης της κάρτας

Η κάρτα εκδίδεται κατόπιν αιτήσεως και εγκρίνεται από μια Ειδική Επιστημονική Επιτροπή που θα συστήσει η Τοπική Λέσχη Κοινωνικής Ένταξης ή η κοινωνική υπηρεσία του Δήμου. Όσοι λοιπόν δικαιούνται, βάσει κοινωνικών κριτηρίων, τη στήριξη του Κοινωνικού Παντοπωλείου και ενδιαφέρονται να αποκτήσουν πρόσβαση σε αυτό εκδίδοντας την κάρτα θα πρέπει να προσκομίσουν στην αρμόδια υπηρεσία του φορέα λειτουργίας, τα παρακάτω δικαιολογητικά:

1. Αίτηση ενδιαφερόμενου
2. Φωτοτυπία αστυνομικής ταυτότητας
3. Πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης
4. Βεβαίωση μόνιμης κατοικίας από την Δημοτική Αστυνομία.
5. Πρόσφατο Εκκαθαριστικό της Εφορίας.
6. Απόφαση Υγειονομικής Επιτροπής, εφόσον υπάρχει πρόβλημα υγείας ή από άλλο αρμόδιο δημόσιο φορέα.
7. Έκθεση Κοινωνικής Έρευνας από τις Κοινωνικές Λειτουργούς της υπηρεσίας μας.

Και συγκεκριμένα ως προς το εισόδημα, το οποίο είναι βασικό κριτήριο παραθέτουμε τον παρακάτω πίνακα²³:

1 άτομο	6.000,00 ευρώ
2 άτομα	7.000,00 ευρώ
3 άτομα	9.000,00 ευρώ
4 άτομα	10.500,00 ευρώ
5 άτομα	13.000 ευρώ x 20% προσαύξηση για κάθε επιπλέον μέλος.

²³Βλ. <http://www.hersonisos.gr>

3.5 Στελέχη του Κοινωνικού Παντοπωλείου

Τα στελέχη του Κοινωνικού Παντοπωλείου προέρχονται κυρίως από τον φορέα λειτουργίας του και διακρίνονται σε διοικητικό προσωπικό, εργατικό προσωπικό, συμβούλους κοινωνικών επιστημόνων από τους φορείς κοινωνικής στήριξης ή τα κοινωνικά προγράμματα που υλοποιούνται στην περιοχή, δίκτυο εθελοντών. Τα άτομα που εμπλέκονται στην λειτουργία του Κ.Π. καθορίζουν τα ιδιαίτερα καθήκοντα, όσον αφορά την οργάνωση και τη διοίκηση του Παντοπωλείου, ασχολούνται με

- τις προμήθειες του Κοινωνικού Παντοπωλείου
  - τις βάρδιες των στελεχών
  - την αξιολόγηση και την εκτίμηση ανά τετράμηνο της δράσης του Κοινωνικού Παντοπωλείου
  - όποια άλλα καθημερινά προβλήματα προκύπτουν.

Είναι ευνόητο ότι τα στελέχη συνεργάζονται με τους Επιστημονικούς και άλλους Υπεύθυνους των εμπλεκόμενων φορέων και του έργου όπως ορίζουν οι συμβατικές υποχρεώσεις όλων. Στην ομάδα των στελεχών είναι καλό να συμμετέχουν, ανάλογα με την περίπτωση και το θέμα, όποιες άλλες ειδικότητες κρίνονται απαραίτητες.

Οι δραστηριότητες που γίνονται στο Κοινωνικό Παντοπωλείο, θα μπορούσαν να ενταχθούν σε δύο κατηγορίες/ τύπους:

- είναι οργανωμένες από πριν και υλοποιούνται για την οικονομική στήριξη του Κοινωνικού Παντοπωλείου
- είναι οργανωμένες από πριν και υλοποιούνται για την ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα κοινωνικού αποκλεισμού ή επίσης για την ομαλή κοινωνική ένταξη των ωφελούμενων του Κοινωνικού Παντοπωλείου.

Ο φορέας λειτουργίας και η επιστημονική επιτροπή επιλέγουν το κατάλληλο τύπο με βάση τις ανάγκες των ωφελούμενων και τις ιδιαιτερότητες της τοπικής κοινωνίας.

3.6 Περιεχόμενο και Μέθοδοι Υλοποίησης

Βασικοί στόχοι των δράσεων αυτών είναι:

- να γίνει γνωστή η ύπαρξη του Κοινωνικού Παντοπωλείου σε όλους τους κοινωνικούς φορείς, συλλόγους και σωματεία της περιοχής καθώς και στην εκκλησία. Επιπλέον να γνωστοποιηθεί μέσω του έντυπου υλικού και των ραδιοτηλεοπτικών μέσων σε όλη την τοπική κοινωνία.

- να εξασφαλισθεί η αποδοχή-συμπαράσταση της τοπικής κοινωνίας μέσα από τη σύσταση των «Τοπικών Δεσχών Κοινωνικής Ένταξης» ή μέσα από την καλλιέργεια της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης των επιχειρήσεων της ευρύτερης περιοχής.

- να διαμορφωθεί θετική «εικόνα» για το Κοινωνικό Παντοπωλείο στην κοινή γνώμη της περιοχής μέσα από την ανάπτυξη πολιτιστικών δράσεων. Ποιοι πληροφορούνται και με τι μέσα;

- Την τοπική κοινωνία στο σύνολό της: ενημερωτικό φυλλάδιο, ανοιχτές εκδηλώσεις, ραδιοφωνικές, τηλεοπτικές συνεντεύξεις κ.ά.

- Την ευρύτερη ομάδα-στόχο: ενημερωτικό φυλλάδιο, επιτόπου επίσκεψη στα σημεία συνάντησης κ.ά.

- Φορείς και οργανώσεις: με επιτόπιες επισκέψεις, δύο κάθε φορά στελεχών του φορέα λειτουργίας, αφού προηγουμένως έχουν κλείσει ραντεβού.

- Συλλόγους-οργανώσεις-κοινωνικά προγράμματα που εκπροσωπούν την ομάδα-στόχο, όπως σύλλογοι παλιννοστούντων μεταναστών, ΑμεΑ κ.λ.π.

- Ενημέρωση των τοπικών ΜΜΕ με Δελτίο Τύπου και επιτόπιες επισκέψεις.

- επισκέψεις σε

- Φιλανθρωπικούς συλλόγους-οργανώσεις της εκκλησίας
- Εκπροσώπους της Πολιτείας.

Όποιος θέλει μπορεί να βοηθήσει το Κοινωνικό Παντοπωλείο συμμετέχοντας σε αυτό εθελοντικά, ατομικά, σε ομάδες ή ως επιχειρήσεις.

Οι εθελοντικές προσφορές δύναται να περιλαμβάνουν τα εξής:

- Είδη πρώτης ανάγκης (τρόφιμα, ένδυση)

- Εργασία
- Χρήματα: κάλπες μπορεί να βρίσκονται σε τράπεζες και σε δημόσιες υπηρεσίες. Παράλληλα μπορεί να ανοιχτεί τραπεζικός λογαριασμός για προσφορές άνω των 50€.

Κάθε Κοινωνικό Παντοπωλείο στηρίζει την επιβίωσή του στην παροχή προϊόντων στους κοινωνικά ευπαθείς δικαιούχους του σε ικανοποιητική ποσότητα και ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ώστε να καλύπτει τις ανάγκες τους. Συνεπώς, κάθε Κοινωνικό Παντοπωλείο χρειάζεται κυρίως τη στήριξη των επιχειρήσεων/εταιρειών, τοπικών και μη, (Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη) καθώς αυτές καθίστανται ως οι πλέον κατάλληλοι προμηθευτές, αλλά φυσικά η στήριξη όλων των πολιτών είναι αυτή που θα το κάνει άκρως πετυχημένο και ξεχωριστό.

3.7. Κοινωνικά Παντοπωλεία στην Ελλάδα

Μετά από την πρώτη ενέργεια που έγινε στο Δήμο Αθήνας ξεκίνησαν να ανοίγουν και άλλα Κοινωνικά Παντοπωλεία στην Ελλάδα. Μερικά από αυτά είναι τα εξής: Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Πειραιά

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Αγίων Αναργύρων

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Μαρκοπούλου

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Θεσσαλονίκης

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Σταυρούπολης (Ν. Ξάνθης)

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Λάρισας

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Καβάλας

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Πολίχνης

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Τυρνάβου

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Καλαμάτας

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Ρεθύμνου

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Ιεράπετρας

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Χανίων

Κοινωνικό Παντοπωλείο Νομαρχίας Ηρακλείου Κρήτης

Κοινωνικό Παντοπωλείο Νομαρχίας Δωδεκανήσου

Κοινωνικό Παντοπωλείο Δήμου Λεμεσού

Η παρούσα εργασία όμως θα εστιάσει στο Κοινωνικό Παντοπωλείο του Ηρακλείου Κρήτης και αν τελικά συμβάλλει στην καταπολέμηση της φτώχειας και

του κοινωνικού αποκλεισμού. Θα χρησιμοποιηθούν συνεντεύξεις από το πολιτικό πλαίσιο (την κ. Νομάρχη), από τους προμηθευτές και τέλος από τους επωφελούμενους δηλ. από τους δικαιούχους.

3.8 Οι δικαιούχοι του Κοινωνικού Παντοπωλείου (2009-2012)

Κατ' αρχήν εξετάζονται τα χαρακτηριστικά των δικαιούχων του Κοινωνικού Παντοπωλείου, καθώς και η εξέλιξή τους κατά το διάστημα 2009-2012 για το οποίο είναι διαθέσιμα τα σχετικά δεδομένα. Τα στοιχεία προέρχονται από την Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας της Περιφέρειας Κρήτης και δόθηκαν κατόπιν σχετικής αίτησης που υποβλήθηκε.

Το 2009 οι δικαιούχοι που συμμετείχαν στο πρόγραμμα ήταν διακόσιοι δεκαεννέα (Πίνακας 1). Εξ αυτών οι μισοί ανήκουν στην κατηγορία των πολιτών που διαβιούν κάτω από τα θεσπισμένα όρια για τη φτώχεια²⁴, τα 6.591 ευρώ για τα μεμονωμένα άτομα και τα 13.842 για μια τετραμελή οικογένεια με δύο παιδιά κάτω των δεκατεσσάρων χρόνων ενώ σημαντικό επίσης είναι το ποσοστό των ανέργων. Χαμηλό είναι το ποσοστό των ΑΜΕΑ και ελάχιστοι οι Ρομά που έχουν ενταχθεί στο Πρόγραμμα.

Πίνακας 1

Οι δικαιούχοι του Κοινωνικού Παντοπωλείου

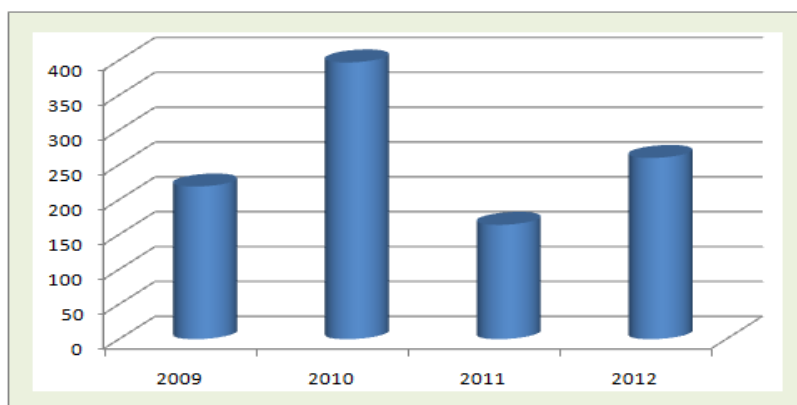
ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΚΑΙΟΥΧΩΝ	ΧΑΜΗΛΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ	ΑΝΕΡΓΟΙ	ΑΜΕΑ	ΡΟΜΑ
2009	219	109	74	35	1
2010	397	186	134	63	14
2011	164	75	62	26	1
2012	260	24	204	30	2
2009	100	50	34	16	0
2010	100	47	34	16	4
2011	100	46	38	16	1
2012	100	9	78	12	1

Πηγή: Δ/ση Κοινωνικής Μέριμνας της Περιφ. Κρήτης. Ίδια επεξεργασία

Έντονες είναι οι αυξομειώσεις του αριθμού των δικαιούχων από τη μία χρονιά στην άλλη, με μέγιστο αριθμό κατά το 2010 (Πίνακας 1 και Γράφημα 1). Η έντονη αυτή διακύμανση ενδεχομένως να σχετίζεται με τις δυνατότητες τροφοδοσίας, καθώς και με την ανεπαρκή πληροφόρηση και επικοινωνία πολιτών και φορέων σχετικά με τη δράση του Κοινωνικού Παντοπωλείου.

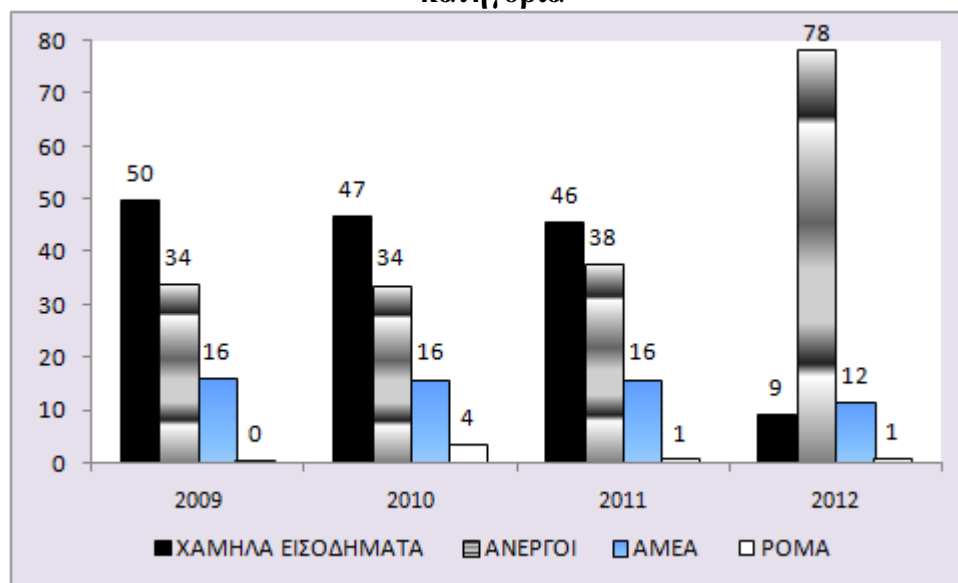
²⁴ Βλ. <http://www.topeko-entos.gr>

Γράφημα1. Εξέλιξη συνολικού αριθμού δικαιούχων

Όσον αφορά στη σύνθεση των δικαιούχων, διαπιστώνεται ότι και τα 4 έτη η πλειονότητα έχει επιλεγεί ουσιαστικά με βάση οικονομικά κριτήρια. Κατά τα τρία πρώτα έτη κυριαρχούν οι δικαιούχοι που προέρχονται από την κατηγορία χαμηλών εισοδημάτων (Γράφημα 2).

Γράφημα 2. Σύνθεση δικαιούχων ανά κατηγορία

Το 2012 η ταξινόμηση ανατρέπεται, με τους ανέργους να αντιστοιχούν στο 78% των δικαιούχων. Είναι προφανές ότι η παρούσα οικονομική κρίση επηρέασε καθοριστικά το προφίλ των δικαιούχων, ενώ ο ρόλος του Κοινωνικού Παντοπωλείου υπό τις παρούσες συνθήκες ενισχύεται. Ο επόμενος πίνακας μας επιτρέπει να συσχετίσουμε την αλματώδη αύξηση της ανεργίας στο Νομό Ηρακλείου μέσα στη διετία 2010-2012, με εκείνη των δικαιούχων του Κ.Π. που είναι άνεργοι.

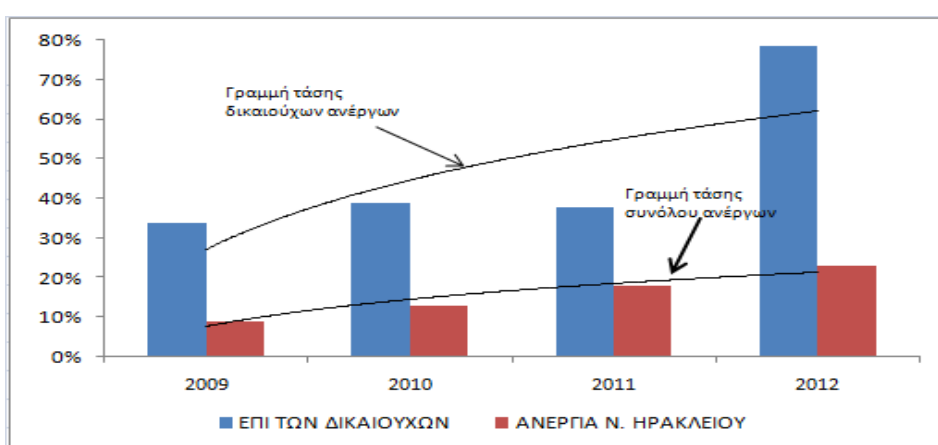
Πίνακας 2

Δικαιούχοι άνεργοι και ανεργία στο Ν. Ηρακλείου

ΕΤΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟΥΧΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
2009	34%	9%
2010	39%	13%
2011	38%	18%
2012	79%	23%

Όπως αναδεικνύεται από το Γράφημα 3, η αύξηση των δικαιούχων ανέργων ήταν συγκριτικά ταχύτερη της αύξησης της ανεργίας στον Νομό, γεγονός που εμμέσως αντανακλά την έντονη ζήτηση που απευθύνεται προς το Κοινωνικό Παντοπωλείο.

Γράφημα 3. Εξέλιξη δικαιούχων ανέργων και συνόλου ανέργων

Τέλος, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι τα χαρακτηριστικά των δικαιούχων δεν αποτυπώνουν την ζήτηση και επομένως τις ανάγκες που θα έπρεπε να καλύψει το Κοινωνικό Παντοπωλείο. Ενδιαφέρον θα ήταν, προκειμένου να διερευνηθεί η συγκεκριμένη ομάδα πληθυσμού, να ήταν δυνατή η πρόσβαση στα κοινωνικά/οικονομικά χαρακτηριστικά τόσο των επιλεγέντων δικαιούχων, όσο και των αιτούντων συνολικά.

Δ. Εμπειρική Έρευνα

4.1 Στόχοι της έρευνας

Ο στόχος της έρευνας είναι να διερευνηθεί, ο θεσμός του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Το ζητούμενο είναι να αποτιμηθεί η μέχρι σήμερα δραστηριότητά του με βάση τις μαρτυρίες των ερωτώμενων, να αναδειχθούν τα προβλήματα λειτουργίας και εφαρμογής αυτής του συγκεκριμένου θεσμού, με έμφαση στον λόγο των επωφελούμενων. Η έρευνα θα προσπαθήσει μέσα από την ανάλυση των συνεντεύξεων να διερευνήσει τον τρόπο λειτουργίας και τα πιθανά προβλήματα του θεσμού, καθώς και την αποτελεσματικότητα της δομής που είχαν θέσει οι εμπνευστές του Κοινωνικού Παντοπωλείου.

Ειδικότερα, οι τρεις άξονες της διερεύνησης που επιχειρείται, είναι οι εξής:

α. Ο πρώτος άξονας σχετίζεται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου και τον τρόπο με τον οποίο τα αντιλαμβάνονται οι συνομιλητές μας στις συνεντεύξεις τους, αποτιμώντας τελικά αν λειτουργεί επαρκώς ο θεσμός του Κοινωνικού Παντοπωλείου ή επιδέχεται διορθώσεις στις δομές του.

β. Ο δεύτερος άξονας καταγράφει τα προβλήματα των δικαιούχων, τα ομαδοποιεί και τα αναλύει ανάλογα με τη θέση τους στην προϋπάρχουσα δομή του Κοινωνικού Παντοπωλείου και στην επιρροή τους στην λειτουργία του.

γ. Ο τρίτος άξονας αναφέρεται στις προτάσεις των δικαιούχων προκειμένου για τον εκσυγχρονισμό αυτής της δράσης.

Τα αποτελέσματα της έρευνας χωρίζονται σε δύο θεματικές ενότητες. Αρχικά, στο πλαίσιο καταγραφής-περιγραφής του φαινομένου και έπειτα στην παρουσίαση αποτελεσμάτων των συνεντεύξεων με τους εκπροσώπους των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που σχετίζονται με το ζήτημα της έρευνάς μας, δηλαδή τους κυβερνητικούς φορείς, τους φορείς εφαρμογής της ιδέας και φυσικά τους άμεσα επωφελούμενους.

4.2 Μεθοδολογία της Έρευνας

Επιλογή προνομιούχων συνομιλητών

Για την πραγματοποίηση της έρευνας αρχικά έγινε ο εντοπισμός και η καταγραφή των φορέων που εμπλέκονται και δραστηριοποιούνται στη λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Επιλέχτηκε να πραγματοποιηθούν συνεντεύξεις με την κ. Νομάρχη, με την υπάλληλο του Κοινωνικού Παντοπωλείου, καθώς και ενδεικτικά με

τρεις δικαιούχους του προγράμματος τους οποίους συναντήσαμε στον χώρο του Κ.Π. κατά την διανομή προμηθειών. Επίσης, χρησιμοποιήθηκε μία διαβούλευση με τους προμηθευτές από την έρευνα: «ΣΥΜΜΕΤΕΧΩ: Καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο Νομό Ηρακλείου» που πραγματοποιήθηκε από το Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης. Οι παραπάνω «συνομιλητές» θεωρούνται προνομιούχοι πληροφορητές στον βαθμό που επιτρέπουν να προσεγγιστούν όλες οι πλευρές των εμπλεκόμενων στη συγκεκριμένη δράση φορέων και να εντοπιστούν τα ζητήματα που καθένας εξ αυτών αναδεικνύει, ανάλογα με την θέση του. Η συνέντευξη με την κ. Νομάρχη είχε ως στόχο τη διερεύνηση του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου, του επιδιωκόμενου πολιτικού και κοινωνικού στόχου, των προβλημάτων που ανέκυψαν στο ξεκίνημα αυτού του νέου θεσμού και των πιθανών διορθώσεων όπως η ίδια τα αντιλαμβάνεται ως επίσημος εκπρόσωπος του Κράτους.

Οι προμηθευτές επιλέχθηκαν διότι αποτελούν κομβικό παράγοντα για την προμήθεια των προϊόντων, ενώ ταυτόχρονα λειτουργούν ως έμποροι σε ένα περιβάλλον ελεύθερης αγοράς αλλά και ως πολίτες με κοινωνική ευθύνη. Η συνέντευξη με την υπάλληλο του Κοινωνικού Παντοπωλείου Ηρακλείου είχε ως σκοπό να κατανοήσουμε την στάση των ανθρώπων που έρχονται σε άμεση επαφή με τους δικαιούχους, τους εξυπηρετούν και δέχονται τις παρατηρήσεις τους. Τέλος, οι συνεντεύξεις με τους δικαιούχους μας δίνουν εκείνα τα στοιχεία που είναι απαραίτητα, δηλ. ως προς τις ανάγκες που έχουν και ποιες είναι αυτές. Ακόμη, τι θα επιθυμούσαν και πως νιώθουν που συμμετέχουν σε αυτή τη δράση. Άλλωστε αυτοί είναι οι άνθρωποι που βιώνουν, ο καθένας για διαφορετικό λόγο, τον κοινωνικό αποκλεισμό και προσπαθούν να επιβιώσουν σε συνθήκες οικονομικής κρίσης.

Οι συνεντεύξεις

Ως μέθοδος συλλογής του υλικού χρησιμοποιήθηκε η δομημένη συνέντευξη. Ο συγκεκριμένος τρόπος συνέντευξης επιλέχθηκε, διότι δίνει την ελευθερία στον ερωτώμενο να αναδείξει με την απάντησή του θέματα που ο ίδιος θεωρεί σημαντικά καθώς και να ορίσει το κέντρο βάρους της απάντησής του. Δίδεται δε στον ερευνητή η δυνατότητα (μέσα από μια ερμηνευτική προσέγγιση των λεγομένων του ερωτώμενου) να συναγάγει λανθάνοντες συσχετισμούς που υποβόσκουν σε αυτά καθώς και τρόπους με τους οποίους επιχειρηματολογούν και αιτιολογούν την άποψή τους.

Η συνέντευξη με τεχνική σημασία *«είναι μια διαδικασία επιστημονικής έρευνας που χρησιμοποιεί την διά του λόγου επικοινωνία, προκειμένου να συγκεντρώσει*

πληροφορίες σε σχέση με τον καθορισμένο στόχο». Η συνέντευξη θεωρείται ένα αξιόπιστο και έγκυρο εργαλείο, αφού όμως πρωτίστως τηρηθούν οι απαραίτητοι κανόνες για την διατύπωση των ερωτήσεων και η συμπεριφορά του ερευνητή κατά την διάρκεια της συνέντευξης. Εάν τηρηθούν οι κανόνες και οι διάφορες πτυχές της διαδικασίας, τότε η συνέντευξη αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα. «*Η συνέντευξη θεωρείται μια κοινωνική συνέντευξη, η οποία εξελίσσεται διαφορετικά, ανάλογα με τους συμμετέχοντες και τις συγκεκριμένες συνθήκες όπου διεξάγεται*»²⁵

Κατά τη διεξαγωγή λοιπόν, της έρευνας πραγματοποιήθηκαν δύο επισκέψεις. Για την πρώτη συνέντευξη σχεδιάστηκε ένας οδηγός συνέντευξης ο οποίος αποτελείται από τέσσερις ερευνητικούς άξονες (βλ. πιο κάτω). Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στις 9 Ιανουαρίου του 2012 στο Υπουργείο Εσωτερικών και διήρκεσε περίπου 60 λεπτά. Η δεύτερη συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου του 2012 στο χώρο του Κοινωνικού Παντοπωλείου στο Ηράκλειο. Η υπάλληλος του Κοινωνικού Παντοπωλείου καθώς και οι δικαιούχοι ήταν πρόθυμοι στο να απαντήσουν στις ερωτήσεις που τους τέθηκαν. Οι συνεντεύξεις διήρκεσαν περίπου 15 λεπτά η καθεμία.

4.3 Υποθέσεις και ερωτήματα της έρευνας

Στη συνέντευξη με τη Νομάρχη προσπαθήσαμε να συλλέξουμε πληροφορίες σχετικά με την ιδεατή ταυτότητα του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Συγκεκριμένα, αναζητήσαμε πληροφορίες για τους σκοπούς και τους στόχους του φορέα για τη λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου και τις υπηρεσίες που θεωρητικά θα προσέφερε στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες. Στη συνέχεια διερευνήσαμε τα ζητήματα δομής του φορέα και πιο συγκεκριμένα, το νομικό πλαίσιο λειτουργίας του, την διαδικασία προμήθειας προϊόντων, τα ζητήματα επάνδρωσης του Κ.Π. με υπαλλήλους, καθώς και την πιθανότητα συμμετοχής εθελοντών.

Ο λόγος που επικεντρωθήκαμε στην αναζήτηση αυτών των πληροφοριών είναι η θέση της Νομαρχίας ως εκπροσώπου του Κράτους και εντολοδόχου για να εφαρμοστεί το πρόγραμμα. Ως θεσμικός παράγοντας, θεωρήσαμε ότι θα ήταν η πλέον κατάλληλη για να πληροφορηθούμε για το λόγο που δημιουργήθηκε ο θεσμός και ποιες ανάγκες στόχευε να εκπληρώσει.

---

²⁵Βλ. Κυριαζή, (2000), σελ. 263-264

Η συνέντευξη με την εργαζόμενη του Κοινωνικού Παντοπωλείου ικανοποίησε την ερευνητική ανάγκη να πληροφορηθούμε τις πραγματικές συνθήκες λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Η θέση της συγκεκριμένης υπαλλήλου είναι κομβική καθώς αποτελεί το συνδετικό κρίκο μεταξύ της Αρχής, του κρατικού δηλ. μηχανισμού με τον πολίτη. Λειτουργεί, θα μπορούσαμε να πούμε σαν κοινωνικός δέκτης και πομπός είτε πρόκειται για τις δυσλειτουργίες του θεσμού, είτε για την θετική απόκριση από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες.

Οι στόχοι μας, πραγματοποιώντας τις συνεντεύξεις με τους δικαιούχους του προγράμματος είναι, ίσως, οι πλέον ξεκάθαροι. Επιδιώξαμε να διερευνήσουμε το πώς αντιλαμβάνονται οι δικαιούχοι τη συμμετοχή τους, τι αναμένουν από το θεσμό, δηλαδή τι συμβαίνει στην καθημερινή τριβή τους με το Κοινωνικό Παντοπωλείο και τι θα ήθελαν να συμβαίνει. Αυτές οι δύο παράμετροι σχετίζονται, κυρίως, με τους όρους που πρέπει να πληρούν για να είναι δικαιούχοι του προγράμματος και με τα προϊόντα που τους διατίθενται.

Τέλος, από την ανάλυση του υλικού διαβούλευσης με τους προμηθευτές διερευνάται η σχέση με τον κρατικό μηχανισμό, η δυνατότητά τους να παράσχουν ένα ευρύ φάσμα προϊόντων, το όφελός τους από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα, καθώς και η αποτίμηση του θεσμού.

4.4 Αποτελέσματα Συνεντεύξεων

α. Η Ταυτότητα του φορέα του Κοινωνικού Παντοπωλείου και η στελέχωσή του

Σε μια πρώτη ενότητα συλλέχθηκαν πληροφορίες σχετικά με την ταυτότητα του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Αναζητήσαμε πληροφορίες για τους σκοπούς λειτουργίας και τους στόχους του φορέα για τη λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου, τις υπηρεσίες που προσφέρει στους κοινωνικά αποκλεισμένους, προκειμένου να διερευνηθεί ο βαθμός κάλυψης των αναγκών τους. Στη συνέχεια εξετάστηκαν τα ζητήματα οργανωτικής δομής του φορέα, πιο συγκεκριμένα, το νομικό πλαίσιο λειτουργίας του και ο αριθμός εργαζομένων που απασχολεί η ενδεχόμενη ανεπάρκεια σε προσωπικό και αν ναι σε ποιες ειδικότητες. Εξετάστηκε επίσης, αν υπάρχει εμπλοκή των εθελοντών στο συγκεκριμένο εγχείρημα. Ουσιαστικά, η προσπάθειά μας έγκειται στο να δούμε το θεσμό του Κοινωνικού Παντοπωλείου στην ολότητά του.

Ο συνομιλητής μας που σχετίζονταν με τη διοικητική μέριμνα του Κοινωνικού Παντοπωλείου κατέστησε σαφές ότι:

«Το Κοινωνικό Παντοπωλείο είναι ένας σημαντικός θεσμός ιδιαίτερα όταν λειτουργεί από τους αυτοδιοικητικούς θεσμούς, γιατί είναι επίσημοι φορείς, τους οποίους εμπιστεύεται ο πολίτης...»

Η ανάγκη να παραμείνει στον έλεγχο της αυτοδιοίκησης είναι σημαντική, καθώς σε τοπικό επίπεδο υπάρχει η δυνατότητα να γνωρίζουν καλύτερα οι υπάλληλοι τις ανάγκες των πολιτών του Δήμου ή της Περιφέρειας. Από την άλλη οπτική, ο υπάλληλος ενός Δήμου μπορεί να ελέγχεται καλύτερα από τους δικαιούχους και τους παρόχους των προϊόντων

«Η Αυτοδιοίκηση μπορεί να κάνει σπουδαία δουλειά σε αυτό το κομμάτι αρκεί ο διοικητικός να έχει δώσει με την λειτουργία του όλα αυτά τα χρόνια την εικόνα ότι καθετί το υπολογίζει και το υποστηρίζει, για να νιώθει ασφάλεια ο πολίτης ή ο εθελοντής που συμμετέχει ως επιχειρηματίας, ή η Εκκλησία ότι ό, τι δώσει θα δοθεί πολλαπλασιασμένο στους πολίτες.»

Διαφαίνεται ότι η εθελοντική διάσταση της εργασίας θα βοηθήσει το Κοινωνικό Παντοπωλείο να διατηρήσει ένα προφίλ αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας και να μη γίνει Δημοτική Επιχείρηση.

«...το λειτουργούσαμε σε εθελοντική βάση και για εμένα θα πρέπει να συνεχιστεί σε εθελοντική βάση αλλιώς θα χάσει τον ουσιαστικό του χαρακτήρα και θα γίνει έτσι σαν μια επιχείρηση της Αυτοδιοίκησης, η οποία στο τέλος μπορεί και να βαλτώσει.» Περί της σωστής λειτουργίας του θεσμού

Η υποστήριξη ενός επίσημου φορέα, παρά την αμφισβήτηση της αποτελεσματικότητας του σε πολλές περιπτώσεις, δίνει άλλη ώθηση στους συμμετέχοντες και την αίσθηση ότι κάποια επίσημη αρχή τους υποστηρίζει.

«...οι προμηθευτές εθελοντικά έδιναν στα πλαίσια της κοινωνικής εταιρικής ευθύνης, όπως οι ίδιοι έλεγαν και ήταν σημαντικό για αυτούς που ένας επίσημος φορέας διαχειριζόταν όλα αυτά που αυτοί είχαν την πρόθεση να δώσουν.»

Άλλωστε, μόνο οι φορείς με καταγεγραμμένα επίσημα στοιχεία μπορούν να εγγυηθούν την τήρηση της διαδικασίας ώστε να μην επωφεληθούν μη δικαιούχοι.

«Οι υπηρεσίες της Αυτοδιοίκησης, της Κοινωνικής Πρόνοιας που είχαμε μια σημαντική εικόνα της κατάστασης για κάθε Νομό για το πόσες οικογένειες πιστοποιημένες μάλιστα από ειδικές διαδικασίες αντιμετώπισαν σοβαρά προβλήματα ως προς την κάλυψη των βασικών, πρώτων αναγκών.»

Μια διανομή προϊόντων χωρίς τη βοήθεια μιας ελεγκτικής αρχής θα απαξιώνε το θεσμό και πιθανότατα ο όγκος των προϊόντων δεν θα κατέληγε στις κοινωνικά αποκλεισμένες οικογένειες.

«Έτσι, λοιπόν αφού υπήρχε η καταγραφή των οικογενειών μπορούσε να γίνει και η χορήγηση προϊόντων που διέθεταν τα Κοινωνικά Παντοπωλεία.

Περί της οργάνωσης του Κοινωνικού Παντοπωλείου ως προς τα διατιθέμενα προϊόντα, το προσωπικό και πιθανά θεσμικά προβλήματα

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φορείς δεν περιορίζονται μόνο στην αφθονία αγαθών, όπως θα δούμε και στη συνέχεια αλλά και στην αδυναμία στελέχωσης των κοινωνικών παντοπωλείων.

«...αυτό που κάναμε γινόταν από ιδιαίτερο κέφι από όλα τα παιδιά παρά το γεγονός ότι ήταν μόνιμοι δημόσιοι υπάλληλοι αφού μπορεί να εξοικονομηθεί προσωπικό από όλες τις υπηρεσίες...»

Η αδυναμία του κεντρικού Κράτους να βοηθήσει νομικά το θεσμό, είτε για την εφαρμογή κοινωνικών πολιτικών, είτε για να αυξηθούν οι προσφορές από τους ιδιώτες είναι χαρακτηριστική.

«Καταρχήν νομικό καθεστώς δεν υπήρχε. Εμείς λειτουργήσαμε από μόνοι μας, έχοντας την θέληση, την βούληση και την μπόρεση ας το πούμε, να διαμορφώσουμε πολιτικές οι οποίες θα ανακούφιζαν τους πολίτες του Νομού μας επειδή.»

«Το θέμα που προέκυπτε κάθε φορά ήταν το πώς θα επωφελούνταν οι προμηθευτές μας στα πλαίσια της κοινωνικής ευθύνης έδιναν τα προϊόντα τους όμως δυστυχώς δεν υπήρχε νομοθεσία, η οποία να τους καλύπτει και να έχει μια φοροαπαλλαγή πάνω στις δωρεές... τώρα που μιλάμε διαμορφώνεται στο Υπουργείο Εσωτερικών η νομοθεσία που αναφέρεται στα Κοινωνικά Παντοπωλεία, και είναι μια ευκαιρία να συμπεριλάβει και αυτή την ρύθμιση γιατί στη συνέχεια θα υπάρχουν πολλοί προμηθευτές που θα δίνουν πολλά προϊόντα.»

«Έτσι λοιπόν το θεσμικό πλαίσιο πρωτόλεια, το διαμορφώναμε και έχουμε διαμορφώσει ένα καλό βηματισμό από την εμπειρία μας αυτή για το πώς μπορεί ένας επίσημος αυτοδιοικητικός φορέας να διαμορφώσει το Κοινωνικό Παντοπωλείο.»

«Τώρα που θα μπει σε θεσμικό πλαίσιο θα δίνει την δυνατότητα αλλά θα έχει και την πίεση ο αυτοδιοικητικός φορέας από τους δημότες που

αντιμετωπίζουν τα προβλήματα να δημιουργήσει τέτοιους θεσμούς που θα απαλύνουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δημότες.»

Περί της καταγραφής των αναγκών, της επιλογής των δικαιούχων και τις καθυστερήσεις λόγω γραφειοκρατίας

Όπως είναι φυσικό, η ταυτότητα του κοινωνικού παντοπωλείου και οι στόχοι του διαπερνώνται από την ταυτότητα των κοινωνικών ομάδων που το επισκέπτονται.

Ο αριθμός των μελών μιας οικογένειας, το εισόδημά της αλλά και μεμονωμένα άτομα γηγενείς ή μετανάστες αποτελούν τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες απευθύνεται ο θεσμός.

«...υπάρχουν και μετανάστες οι οποίοι πολλές φορές εξαιτίας των δύσκολων οικονομικών καταστάσεων ζουν σε άθλιες συνθήκες . μπορεί με βάση το φορολογητέο εισόδημα των πολιτών να γίνει μια καταγραφή και με βάση των μελών μιας οικογένειας.»

Εφόσον οι κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν προβλήματα έχουν εντοπιστεί, η επόμενη κίνηση των φορέων σχετίζεται με την καταγραφή τους και την επιλογή των δικαιούχων. Στις συνεντεύξεις με τους φορείς διαφαίνεται η ανάγκη να αναλάβουν αυτή τη διαδικασία οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης.

«Δεν είχαμε ιδιαίτερα προβλήματα σε ό, τι αφορά την επιλογή διαδικασίας των δικαιούχων και τώρα μάλιστα που αυτή η αρμοδιότητα επικεντρώνεται ως Κοινωνική Πρόνοια και στους Δήμους.»

Επίσης, είναι επιθυμητή η εφαρμογή προηγμένων τεχνολογικών εφαρμογών και για να αποφευχθεί η συνήθης τροχοπέδη της γραφειοκρατίας και για να επιταχυνθούν οι διαδικασίες.

«...θα μπορεί να υπάρχει και καλύτερη καταγραφή, θα μπορούσε και ηλεκτρονικά να διαμορφωθεί μέσα από τους δήμους να διαμορφωθεί ένα κοινωνικό GIS όπου θα μπορούσε να έχουν πλήρη εικόνα οι άνθρωποι της Αυτοδιοίκησης... ώστε να μπορούν να απαντούν με ακόμα καλύτερο και πιο οργανωμένο τρόπο»

Σε αυτήν την πρώτη ενότητα, τα συμπεράσματα που βγαίνουν σχετίζονται με την ανάγκη να λειτουργήσει το Κοινωνικό Παντοπωλείο υπό την αιγίδα του Κράτους και τον ισχυρό έλεγχο του επί του συνόλου της διαδικασίας. Από τις μαρτυρίες παρουσιάζεται η ίδια κρατική γραφειοκρατία να είναι αυτή που ενώ θεσμοθετεί και στηρίζει το Κοινωνικό Παντοπωλείο, ταυτόχρονα αδυνατεί να

επεξεργαστεί το ένα ευέλικτο πλαίσιο λειτουργίας που να ευνοεί τον εθελοντισμό και τη διάθεση προϊόντων με νόμιμο τρόπο από τις σχετιζόμενες επιχειρήσεις.

β. Ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ηρακλείου και προμηθευτών, τα εμπόδια και οι δυσκολίες

Στη συγκεκριμένη ενότητα εξετάζεται η ενδεχόμενη ύπαρξη ενός δικτύου συνεργασίας ικανού να λειτουργήσει, μεταξύ Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ηρακλείου και προμηθευτών, καθώς και σε λειτουργικά προβλήματα που πιθανόν ανακύπτουν. Εξετάζονται επίσης, ζητήματα όπως η ύπαρξη μηχανισμών αξιολόγησης του προγράμματος, τα εμπόδια που ενδεχομένως να έρχεται αντιμέτωπος ο φορέας στην εφαρμογή αυτών, αφού αποτελεί ένα ζήτημα πολύ σημαντικό για τον προγραμματισμό, την αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό της δράσης του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Η λειτουργία ενός Κοινωνικού Παντοπωλείου απαιτεί τη σύμπραξη ενός αριθμού φορέων, όπως προαναφέραμε. Θα πρέπει, όπως ένα οποιοδήποτε κατάστημα, να βρει το χώρο, να προμηθευτεί τα προϊόντα, να εξασφαλίσει τους υπαλλήλους και φυσικά να λειτουργήσει με τις νόμιμες διαδικασίες. Αυτά τα προβλήματα τέθηκαν στις συνεντεύξεις με τους αρμόδιους.

«Η Εκκλησία μας είχε δώσει το χώρο δωρεάν, οι προμηθευτές, οι ενώσεις συνεταιρισμών, οι σύλλογοι των αρτοποιών, δηλ και ως ιδιώτες αλλά και τα συλλογικά τους όργανα, οι προμηθευτές βοηθούσαν και είχαν μια τέλεια συνεργασία γιατί είχαμε κεντρίσει το εθελοντικό ενδιαφέρον τους.» «...με εξέπληξαν με τον τρόπο που πολλαπλασιάζονταν συνεχώς οι προμηθευτές και μιλάμε για δωρεάν παραχώρηση των προμηθειών. Αυτό είναι πολύ σημαντικό.» Υπήρχαν και: «Τεχνικές δυσκολίες ιδιαίτερες πέρα από αυτά τα θέματα φορολογικά και διανομή από τους εργαζόμενους, οι οποίοι αντί να αφιερώσουν τον χρόνο τους στην υπηρεσία την ώρα εκείνη στο αντικείμενο που είχε, το έδινε στο κομμάτι που είχε να κάνει με την διανομή των προϊόντων.»

Συμπερασματικά, όπως ήδη παρατηρήσαμε και στην πρώτη ενότητα, ενώ παρουσιάζεται με έντονο και καθαρό τρόπο η καλή διάθεση των κοινωνικών ομάδων και φορέων που εμπλέκονται στο θεσμό του Κοινωνικού Παντοπωλείου, όπως για παράδειγμα στη διάθεση χώρου και προϊόντων, οι τεχνικές δυσκολίες και πάλι σχετίζονται με ζητήματα οικονομικής φύσης, τα οποία για τις επιχειρήσεις είναι κομβικής σημασίας.

γ. Εμπλοκή και ενδυνάμωση των κοινωνικά ευπαθών ομάδων

Στην ενότητα αυτή διερευνάται ο τρόπος εμπλοκής των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Περιλαμβάνονται ερωτήσεις προς την κ. Νομάρχη που αφορούν στον σχεδιασμό του προγράμματος, στους τρόπους ενημέρωσης των κοινωνικά ευπαθών ομάδων καθώς επίσης και τη συμμετοχή τους σε θέματα ποιότητας και βελτίωσης αυτής της δράσης. Οι κοινωνικοί φορείς θεωρούν ότι η ενημέρωση είναι επαρκής αν και επιδέχεται βελτιώσεις.

«Νομίζω ότι υπήρχε επαρκής ενημέρωση. Θα μπορούσαν να μπουν βέβαια περισσότερο τα Μέσα Ενημέρωσης και να ενημερώνουν τον κόσμο, να βγουν φυλλάδια κ. λ. π. τα οποία μπορούν να βγουν πολύ εύκολα και χωρίς ιδιαίτερο κόπο», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η κ. Νομάρχη.

Η περίπτωση συνεργασίας και εθελοντικής προσφοράς από τους ίδιους τους δικαιούχους θα έπρεπε να εξεταστεί.

«Θα μπορούσαν όμως να εμπλέκονται και οι ίδιοι να είναι οι άνθρωποι που θα διανέμουν, θα είναι εκείνη την ώρα εκεί που θα μοιράζουν τις τσάντες... θα είναι σημαντικό να χρησιμοποιήσει τα ίδια άτομα για να λειτουργούν υποστηρικτικά.»

Κατά την άποψη των φορέων, οι δικαιούχοι είναι ικανοποιημένοι, είτε από την προσφορά που τους διευκολύνει, είτε από την αύξηση των προϊόντων που προμηθεύονται.

«είχαν ικανοποιηθεί γιατί αρχικά εμείς ξεκινήσαμε την πρώτη χρονιά δίνοντας κάποιες επιταγές για να πάνε από σούπερ-μάρκετ, να ψωνίσουν με μια πολύ μεγάλη έκπτωση που τους έδιναν τα σούπερ-μάρκετ.» «Ήταν πολύ μεγάλη η ικανοποίησή τους όταν εμείς τους σκεφτόμασταν και την υπόλοιπη διάρκεια του χρόνου και ακόμα μεγαλύτερη όταν διαπίστωναν ότι εμείς ψάχναμε να προσθέτουμε καινούρια προϊόντα.»

Σε αυτή την ενότητα διαπιστώνεται ότι ενώ η επικοινωνία του νέου θεσμού είναι ικανοποιητική, θα ήταν χρήσιμο για την περαιτέρω ανάπτυξη του να προωθηθεί μέσα από το δίκτυο των μέσων ενημέρωσης, ώστε το μήνυμα της ύπαρξης και της λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου να φτάσει σε περισσότερα νοικοκυριά. Παράλληλα, θα πρέπει να εξεταστεί και η πιθανή συμμετοχή των ίδιων των δικαιούχων σε εργασίες εθελοντικής βάσης μέσα στο Κοινωνικό Παντοπωλείο, ώστε να λειτουργήσει ακόμα και ως φορέας κοινωνικοποίησης για τους ανθρώπους που αποκλείονται από την ένδεια και τη φτώχεια. Η θετική αποτίμηση που λαμβάνουν οι

υπεύθυνοι είναι ένα πρώτο μήνυμα για την αποδοχή και την εύρυθμη λειτουργία του θεσμού ενώ αξίζει να σταθούμε στο γεγονός ότι οι δικαιούχοι εκτιμούν την πρόσθετη προσπάθεια των φορέων δημιουργώντας ένα συνδετικό κρίκο ανάμεσα στο σύνολο των εμπλεκόμενων.

δ. Σχέδια για το μέλλον

Η συνέντευξη ολοκληρώνεται με την αναζήτηση των απόψεων της κ. Νομάρχη για θέματα που αφορούν στο σχεδιασμό και προσανατολισμό του φορέα στο μέλλον και τυχόν άλλες προτάσεις που δεν τέθηκαν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Οι υπεύθυνοι θεωρούν ότι η αποδοχή του θεσμού του κοινωνικού παντοπωλείου ήταν θετική.

«...ο κόσμος την είδε πολύ θετική, την αγκάλιασε και την επικρότησε, τη στήριξε και το έδειξε αυτό με την υποστήριξή του με τον τρόπο αυτό σε κάθε κομμάτι.»

Το πρακτικό μέρος ήταν ότι η προσπάθεια κρίθηκε θετικά και από άλλους Δήμους που πιθανά δίσταζαν να ξεκινήσουν μια παρόμοια προσπάθεια.

«...στη συνέχεια την πρωτοβουλία αυτή την πήραν και κάποιοι δήμοι ή διαμερισματικά συμβούλια και έκαναν αντίστοιχη δράση στην περιοχή ευθύνης τους. Αυτό δηλ. ήταν μια δράση που πολλαπλασιάστηκε. Αργότερα, έγινε και στην Ιεράπετρα και εξαπλώθηκε και σε όλη την Κρήτη αυτός ο θεσμός, ο οποίος ξεκίνησε από εμάς από το Ηράκλειο.»

Επομένως, μια αρχική δικαίωση των προσπαθειών όλων των εμπλεκόμενων φορέων, παρά τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν, μπορεί να δώσει ένα «πάτημα», μια νέα προοπτική στην προσπάθεια ώστε να αυξηθούν τα Κοινωνικά Παντοπωλεία, να είναι αποδεκτά από το κοινωνικό σύνολο και να μη θεωρούνται ως καταστήματα για «κατώτερους» πολίτες αλλά και να μπορέσουν, εν καιρώ, να καλύπτουν επαρκώς τις ανάγκες των δικαιούχων και ίσως να γίνουν φορείς επανένταξης στο κοινωνικό σύνολο των ομάδων που αποκλείονται εξαιτίας της ένδειας, της φτώχειας και της οικονομικής κρίσης.

Συνεντεύξεις με τους Δικαιούχους του Κοινωνικού Παντοπωλείου

Οι συνεντεύξεις με τους δικαιούχους του Κοινωνικού Παντοπωλείου έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς δεν έχουν κάποια επίσημη ιδιότητα ώστε η άποψή τους να προσδιορίζεται/ περιορίζεται και να διαμορφώνεται από τη θέση τους. Αρχικά, έγινε μια πρώτη γνωριμία με τους δικαιούχους. Επιβεβαιώσαμε ότι δεν θα αναφερθεί

πουθενά το όνομά τους και προσπαθήσαμε να αντλήσουμε πληροφορίες για το χρονικό διάστημα συμμετοχής τους στη δράση του Κοινωνικού Παντοπωλείου και ενημέρωσής τους για αυτό.

Η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα είχε ξεκινήσει σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα, από ένα μήνα έως 1 χρόνο. Το εύρος της έναρξης της συμμετοχής τους μας διευκολύνει διότι μπορούμε να πάρουμε διαφορετική πληροφόρηση από τον κάθε ένα. Η ενημέρωση τους είχε γίνει σε δύο περιπτώσεις μέσω της πρόνοιας και μία μέσω της τηλεόρασης. Διαφαίνεται σε μια πρώτη ανάγνωση ότι η πρόνοια, έχοντας πρόσβαση σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, μπορεί να διαδραματίσει το ρόλο του φορέα του μηνύματος.

Σε μια δεύτερη ενότητα ερωτήσεων ρωτήσαμε για τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν προκειμένου να συμμετάσχουν σε αυτή τη δράση. Επίσης, ρωτήσαμε εάν τα προϊόντα που τους δίνονται και η συχνότητα διανομής αυτών, καλύπτουν τις βασικές τους ανάγκες, ούτως ώστε τελικά να συλλέξω πληροφορίες για το τι άλλο θα μπορούσε να γίνει κατά τη γνώμη τους προκειμένου να βελτιωθεί αυτή η δράση.

Γραφειοκρατία

Η γραφειοκρατία ήταν η κύρια δυσκολία για την ένταξη στο πρόγραμμα για όλους τους ερωτώμενους

«Οποσδήποτε βέβαια, βέβαια... γραφειοκρατία» (Δικαιούχος Α)

«Ναι, ναι χρειάζονταν πολλά χαρτιά.» (Δικαιούχος Γ)

Μετά το πέρας της γραφειοκρατικής διαδικασίας, η οποία είναι ίσως και ο μόνος τρόπος για να επιβεβαιωθεί η ανάγκη βοήθειας, τα προβλήματα εντοπίζονται στην ποσότητα των προϊόντων που λαμβάνουν τα μέλη των διάφορων κοινωνικών ομάδων.

Ανεπάρκεια σε είδη και σε ποσότητα

Στην ερώτηση μας, αν επαρκούν οι ποσότητες μας απάντησαν αρνητικά.

«ούτε στο μισό... δηλ. ένα κιλό ρύζι λίγο αλεύρι, μια χαρτοπετσέτα. Κόκα-κόλες; Γιατί για να χωνέψουμε αυτά που φάγαμε;» (Δικαιούχος Α)

«Όχι βέβαια. Με λίγο ρύζι και λίγο μακαρόνι, δε βγάζεις το φαί σου μέσα σε ένα σπίτι.» (δικαιούχος Γ)

Το ίδιο συνέβη και με τη συχνότητα διανομής προϊόντων.

«Θα σου καλύψουν τις ανάγκες; όταν σου δίνουν μία φορά το μήνα... τι να σου κάνει; ένα νερό;; καλύβεσαι; Με μια τσάντα; δηλ. σαν να είμαστε στη ζητιανιά τώρα.. περισσότερα θα παίρναμε από τη ζητιανιά παρά από το

Κοινωνικό Παντοπωλείο που περιμένουμε. Το κράτος τι νομίζει ότι βοηθάει;»

(Δικαιούχος Α)

Για την καλύτερη λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου οι δικαιούχοι προτείνουν:

«Να δίνει στον κόσμο λεφτά να ψωνίζει μόνος του να τρώει. Να τρώει αυτό που θέλει.. όχι να τρώμε ό, τι θέλουν αυτοί.» (Δικαιούχος Α)

«Φάρμακα δεν βάζουν. Να τώρα τα φάρμακα του άντρα μου δεν έχω να τα πάρω. Θα μπορούσαν να δώσουν λεφτά.» (Δικαιούχος Β)

Στις άλλες περιπτώσεις, βλέπουμε τις δυσκολίες που σχετίζονται με την κατανομή των προϊόντων που δωρίζονται αλλά και με την ποσότητα αυτών. Ουσιαστικά, παύει η ιδέα του παντοπωλείου και ομοιάζει με τη διανομή τροφίμων στους δρόμους.

«Δεν βάζει τα απαραίτητα. Μόνο μακαρόνια. Ούτε απορρυπαντικά βάζουν όπως είπαν ότι θα έβαζαν.» (Δικαιούχος Β)

Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε από τον λόγο του δεύτερου δικαιούχου να διεκδικεί τα δικαιώματά του.

«Πιο πολλά τρόφιμα, πιο συχνά, κάθε 15 μέρες. Είμαστε 4 άτομα, εγώ, ο άντρας μου και 2 μωρά. Θα έπρεπε να δίνουν πιο πολλά τρόφιμα. Με ένα ρύζι, μία σάλτσα και 4 νερά. Δεν τα βγάζεις πέρα. Κι επειδή έχω μωρό. Θα έπρεπε να βάζουν γάλατα, μπεμπιλίνα και αυτά είναι πανάκριβα.» (Δικαιούχος Γ)

Η γραφειοκρατία και η έλλειψη ορισμένων προϊόντων είναι κομβικής σημασίας για τους δικαιούχους του προγράμματος. Πέρα από τα προβλήματα γραφειοκρατικής φύσης που αντιμετωπίζουν, ούτως ή άλλως, οι περισσότεροι πολίτες. Η αντίληψη των αναγκών από τους ίδιους τους δικαιούχους, πιθανά, διαφέρει από ότι προσφέρεται από το Κοινωνικό Παντοπωλείο. Από τις συνεντεύξεις διαφαίνεται ότι η αποδοχή των προϊόντων μετατρέπεται σε δικαίωμα των κοινωνικά ευπαθών ομάδων να τροφοδοτούνται από το Κοινωνικό Παντοπωλείο, γεγονός που δημιουργεί ένα νέο πλαίσιο σχέσης μεταξύ φορέων και δικαιούχων.

Συνέντευξη με την υπάλληλο του Κοινωνικού Παντοπωλείου

Σχετικά με την πρώτη ερώτηση που τέθηκε στην υπάλληλο για την εμπειρία της από τη λειτουργία του Κ.Π. και για το αν οι δικαιούχοι είναι ικανοποιημένοι ή αντιμετωπίζει προβλήματα, η απάντηση που δόθηκε ήταν ότι κρίνοντας από την ίδια

είναι ευχαριστημένη από την εμπειρία της για τη λειτουργία του Κ.Π. όσο για τους δικαιούχους δεν θέλησε να απαντήσει: *«Αυτό είναι δικό τους καθαρά το θέμα»*. Γεγονός που ενδεχομένως σημαίνει ότι μάλλον έχουν υπάρξει και φορές που οι δικαιούχοι φεύγουν δυσαρεστημένοι. Στη δεύτερη ερώτηση ποια είναι η σχέση της υπαλλήλου με τους δικαιούχους. (Αυτή η ερώτηση ήταν επαλήθευση της πρώτης ερώτησης με διαφορετικό τρόπο έτσι ώστε να επιβεβαιώσουμε την πρώτη της απάντηση). Φαίνεται από τη δεύτερη της απάντηση ότι πράγματι έχουν υπάρξει κάποιοι δικαιούχοι οι οποίοι είχαν παράπονα μαζί της, αν και όπως λέει η ίδια δεν το γνωρίζει, παρ' όλα αυτά όμως το αναφέρει:

«Εντάξει υπάρχουν πολλών ειδών άνθρωποι αλλά μιλάμε για ένα γενικό σύνολο... Είναι ικανοποιημένος ο κόσμος μαζί μου σαν άτομο... Τώρα αν αυτοί έχουν μαζί μου παράπονα, αυτό εγώ δεν το γνωρίζω».

Ως προς την τρίτη ερώτηση δηλ. αν αντιμετωπίζει η υπάλληλος δυσκολίες ως εργαζόμενη στο Κ.Π. αναφέρει ότι δυσκολίες υπάρχουν όπως σε όλες τις δουλειές. Επικαλείται την κρίση, μιας και άλλες φορές έχουν πολλά πράγματα ενώ άλλες φορές έχουν λιγότερα. Αυτή τη φορά έχουν πολλά λόγω των γιορτών, πράγμα που σημαίνει ότι τα Χριστούγεννα είναι μέρες αγάπης και αλληλεγγύης, ενώ τις άλλες μέρες δεν προσφέρουν πολλά προϊόντα. Αρνήθηκε να απαντήσει για τη βοήθεια που προσφέρει η Τράπεζα ή η Εκκλησία. Αντί αυτού έδειξε τους τέσσερις συναδέλφους της που ήταν παρόντες και δήλωσε ενώπιόν τους ότι ήταν όλοι πρόθυμοι. Η τελευταία ερώτηση αναφέρεται στην αποτελεσματική συνεργασία με τους προμηθευτές. Επειδή ήταν παρόντες δικαιούχοι αρνήθηκε να αναφέρει το γεγονός ότι προμηθευτές ήταν ως επί το πλείστον μεγάλες αλυσίδες σουπερ-μάρκετ του Ηρακλείου. Απλά απάντησε ότι οι προμηθευτές ό,τι μπορούν δίνουν και ότι η συνεργασία μαζί τους είναι αποτελεσματική.

Η συζήτηση με τους προμηθευτές

Η εκτενής συζήτηση με τους προμηθευτές ανέδειξε ορισμένες δυσλειτουργίες του θεσμού του Κοινωνικού Παντοπωλείου ενώ παράλληλα διαπιστώθηκε ότι η αλληλεγγύη μεταξύ των κοινωνικών ομάδων είναι παράγοντας κομβικής σημασίας για την επιτυχία του θεσμού. Μπορούμε να επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στα ζητήματα που απασχόλησαν τους συνομιλητές.

- Στη συνειδητοποίηση του κοινωνικού προβλήματος της φτώχειας και της ανέχειας.
- Στην πληροφόρηση και στους διαύλους επικοινωνίας που πρέπει να χρησιμοποιήσουν οι εμπλεκόμενοι φορείς.
- Στον τρόπο προμήθειας του Κοινωνικού Παντοπωλείου.
- Στο πλήθος και την ποιότητα των προϊόντων που παρέχει το Κοινωνικό Παντοπωλείο.
- Στον έλεγχο των δικαιούχων.

Αναφορικά με τον πρώτο άξονα, οι συμμετέχοντες που σχετίζονται είτε με τη Νομαρχία, είτε με το Πανεπιστήμιο Κρήτης είναι αυτοί που αναφέρονται στο μέγεθος του προβλήματος που καλείται να αντιμετωπιστεί μέσα από το θεσμό του Κοινωνικού Παντοπωλείου καθώς, επίσης, είναι αυτοί που εξαιτίας της θέσης τους κατανοούν τα ζητήματα του κοινωνικού αποκλεισμού που προκύπτουν από τις κοινωνικές συνθήκες εν μέσω οικονομικής κρίσης και μέσα από την οπτική των κοινωνικών επιστημών.

Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά:

«Στόχος, λοιπόν είναι να ευαισθητοποιήσουμε σε αυτό το θέμα όσο γίνεται περισσότερο την ημερίδα προμηθευτών και παραγωγών ώστε κατά το δυνατόν η δράση αυτή να μεγεθυνθεί ... να έχουμε την δυνατότητα να ικανοποιούμε ανάγκες μεγαλύτερης μερίδας πληθυσμού.» (Εκπρόσωπος του αναπτυξιακού σχεδιασμού Νομαρχίας)

«οι στρατηγικές αντιμετώπισης έχουν ένα εξαιρετικό ενδιαφέρον και για ερευνητικούς λόγους αλλά και αν θέλετε για λόγους ουσίας... μπορούμε εδώ στις μεταξύ μας συναντήσεις, λίγο-πολύ να αναφερθούμε στην διεθνή εμπειρία... υπάρχει μια επικοινωνία, η οποία θα έχει μια κατάλληλη προς την δημοσιοποίηση του προβλήματος... θα κοινοποιηθούν λίγο-πολύ διεθνώς μέσα από τις ανακοινώσεις.» (Εκπρόσωπος από το Τμήμα Φ.Κ.Σ., Πανεπιστημίου Κρήτης)

Η δυναμική των κοινωνικών επιστημών διαφαίνεται καθώς ο συνομιλητής που εκπροσώπησε το Πανεπιστήμιο δίνει το θεωρητικό πλαίσιο ώστε να γίνει

περισσότερο κατανοητό το ιδεολογικό υπόβαθρο που χρειάζεται για να εξαπλωθεί και να εδραιωθεί μια προσπάθεια καινοφανής όπως το Κοινωνικό Παντοπωλείο.

«Είναι ένα πολιτικό ζήτημα, αλλά ωστόσο με δεδομένη την απόσυρση του κράτους, από κάποια ζητήματα που παλιότερα είχε ... την αρμοδιότητά της βοήθειας μέσω της πρόνοιας σε ευπαθείς πολίτες το «μπαλάκι», ξαναέρχεται λίγο-πολύ στο χώρο της κοινωνίας και ουσιαστικά αυτά τα ζητήματα, αν θέλετε, παίρνουν τα χαρακτηριστικά μιας αλληλοβοήθειας, ουσιαστικά ... καλούνται πολίτες να βοηθήσουν πολίτες, καλούνται έμποροι ή εν πάση περιπτώσει επιχειρηματίες να βοηθήσουν. Εδώ αυτός είναι ένας οριζόντιος άξονας, μιας σχέσης που αναπτύσσεται σε πολίτες ουσιαστικά, από την άλλη μεριά υπάρχει και ένας κάθετος άξονας που στον ένα πόλο βρίσκεται η πρόνοια, η οποία ορίζει το δικαίωμα ποιοι από τους πολίτες δικαιούνται να έχουν πρόσβαση σε αυτά, ας πούμε τα δωρεάν αγαθά, τα οποία τα προσφέρουν άλλοι πολίτες. Και στη συνέχεια, στο άλλο σημείο του κάθετου άξονα βρίσκεται η Τοπική Αυτοδιοίκηση, η οποία βλέπετε πήρε την πρωτοβουλία για να στηθεί αυτό το πράγμα.» (Εκπρόσωπος από το Τμήμα Φ.Κ.Σ., Πανεπιστημίου Κρήτης)

Να αναφέρουμε επίσης, ότι οι κρατικοί φορείς είναι αυτοί που έχουν την αρμοδιότητα αλλά και τη δυνατότητα να είναι ενήμεροι για τα στατιστικά στοιχεία που σχετίζονται άμεσα με τον αριθμό των δικαιούχων, την αυξητική ή μη τάση των ποσοτικών δεδομένων.

«Αυτές οι οικογένειες έτσι όπως καταγράφηκαν από την αρμόδια διεύθυνση της Νομαρχίας, Πρόνοιας, διεύθυνσης Κοινωνικής Αλληλεγγύης, είναι περίπου 500 οικογένειες μέχρι σήμερα. Ο αριθμός αυτός μπορεί να αυξηθεί κατά πάρα πολύ με το νέο έτος και την νέα αξιολόγηση, στις νέες αιτήσεις που έρχονται μέσα.» (Κέντρο Αγροτικής Ανάπτυξης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης)

Οι κρατικοί φορείς μπορούν να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη που θα έχει ο θεσμός σε περίπτωση που οι ανάγκες και ο αριθμός των ευπαθών ομάδων αυξηθεί καθώς στις αρμοδιότητές τους είναι και η προσπάθεια προσέλκυσης νέων προμηθευτών.

«Ο απότερος στόχος όλης αυτής της δράσης είναι να κινητοποιήσουμε και νέους προμηθευτές και ιδιώτες ενδεχομένως, να μπουν κι αυτοί στο ίδιο σχήμα, να προμηθεύσουν με ό, τι μπορούν να προμηθεύσουν.»
(Κέντρο Αγροτικής Ανάπτυξης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης)

Υπάρχουν όμως και οι δυσκολίες που προκύπτουν από την έντονη γραφειοκρατική θεσμοθέτηση σχετικά με τις επιχειρήσεις. Το νομικό πλαίσιο για μια δραστηριότητα σαν το Κοινωνικό Παντοπωλείο που λογίζεται ως επιχείρηση είναι ασφυκτικό και δεν δίνει τη δυνατότητα να λειτουργήσει όπως ενδεχομένως να μπορούσε. Παραδείγματος χάρη, στη συγκεκριμένη παράθεση γίνεται λόγος για την λειτουργία μονάδας κρεοπωλείου εντός του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Για τα υπόλοιπα ζητήματα που σχετίζονται με τη γραφειοκρατία θα αναφερθούμε και σε επόμενο άξονα του κεφαλαίου αυτού.

«...είναι κατανοητό ότι σε αυτή την περίπτωση, θα πρέπει να έχεις μόνιμο προσωπικό, ειδικά εκπαιδευμένο, το οποίο δεν είναι εύκολο να προσληφθεί ειδικά από τις δημόσιες υπηρεσίες, το ξέρετε πάρα πολύ καλά, για να μπορεί να έχει ψυγεία, για να μπορεί να κόβει και να δίνει.» (Νομάρχης)

Περνώντας στον επόμενο άξονα, οι ιδιώτες επιχειρηματίες γνωρίζοντας τις απλές τεχνικές του marketing και την ανάγκη επικοινωνίας του νέου θεσμού, διαπίστωσαν και ανέφεραν τα προβλήματα που αντιλήφθηκαν. Η προβληματική εικόνα του Κοινωνικού Παντοπωλείου θεωρείται αποτρεπτική για οποιονδήποτε, ακόμα και για τους δικαιούχους. Από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων γίνεται κατανοητό ότι η καλή επικοινωνία θα προωθήσει το θεσμό και δεν θα προσβάλλει τους συμμετέχοντες είτε αυτοί είναι οι προμηθευτές και οι κρατικοί φορείς, είτε οι δικαιούχοι του προγράμματος.

«Οι πρώτες φωτογραφίες έδειξαν ένα Παντοπωλείο το οποίο είχε κάτι ντέκσιον με μια σειρά μόνο από κάτι μακαρόνια και κάτι πράγματα. Άρα λοιπόν ο κόσμος και αυτός που τροφοδοτεί και αυτός που εισπράττει θα πρέπει να έχει καλύτερη εικόνα αναφορικά με το τι είναι το Κοινωνικό Παντοπωλείο. Πρώτον, για να αποκτήσει αυτός που παίρνει τα προϊόντα δωρεάν την αξιοπιστία ότι παίρνει ένα προϊόν

καλό, γιατί όλοι από εδώ δίνουν προϊόντα, δίνουν υγιή προϊόντα.»

(Σύνδεσμος Εξαγωγέων Κρήτης)

Όπως τονίζει άλλος ένας συνομιλητής:

«Δεν υπάρχει τόση γνώση της ενέργειας αυτής στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Μέσα στο κατάστημά μας περνάνε συνολικά μέσα στην βδομάδα γύρω στους 5.000-6.000 επαγγελματίες. Επομένως, μέσα από εμάς θα μπορούσαμε να ενημερώσουμε όλο αυτό τον κόσμο.»

(Εκπρόσωπος Makro)

Επίσης, για να επανέλθουμε στο ζήτημα της «εικόνας» παραθέτουμε άλλο ένα σχετικό σχόλιο.

«Η εικόνα του Κοινωνικού Παντοπωλείου προς τα έξω δεν είναι τόσο, ας το πω, καλή, μέσα σε εισαγωγικά, εννοώ δεν το γνωρίζει πολύς κόσμος. Είναι μια μεγάλη προσπάθεια που γίνεται, συμμετέχουν πολλοί επαγγελματίες από διάφορους κλάδους, και δεν υπάρχει η ανάλογη προβολή.» (Υπεύθυνος Marketing S.M Αριάδνη)

Είναι κατανοητό ότι η εικόνα του Κοινωνικού Παντοπωλείου ως θεσμού αλλά και ως καταστήματος στο οποίο γίνονται συναλλαγές δεν ανταποκρίνεται σε ορισμένες βασικές αρχές της «αγοράς». Πιθανώς, η λειτουργία του μέσα από τους φορείς του δημοσίου δεν βοήθησε την οργάνωση και τη λειτουργικότητα που διακρίνει αρκετές ιδιωτικές επιχειρήσεις. Άλλωστε, η λογική των δύο τομέων είναι πολύ διαφορετική. Οι γνωστές παθογένειες του δημόσιου τομέα επηρέασαν τον τρόπο και το φαίνεσθαι του θεσμού και στις παραγράφους που παραθέσαμε διαφαίνεται η θετική απόκριση των ιδιωτών και η καλή προδιάθεση για να αντιμετωπιστούν τα φαινόμενα που πλήττουν τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι η μικρότερη έκταση των πόλεων της Κρήτης, σε σχέση με την Αθήνα, την Πάτρα ή την Θεσσαλονίκη δίνει τη δυνατότητα στους κατοίκους τους να γνωρίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό τα προβλήματα της πόλης στην ολότητά τους. Θα θεωρούσαμε βέβαιο ότι οι συνομιλητές γνωρίζουν ακόμα και προσωπικά ορισμένες οικογένειες ή μεμονωμένους κατοίκους που πλήττονται από την οικονομική κρίση. Αυτό που επιδιώκουμε να εκθέσουμε είναι ότι οι εμπλεκόμενοι φορείς μπορούν να συνεργαστούν πιο δυναμικά στα πλαίσια μικρότερων κοινωνιών σε σχέση με τις μεγαλουπόλεις.

Περνώντας στον τρίτο άξονα που σχετίζεται με την προμήθεια του Κοινωνικού Παντοπωλείου με προϊόντα από τους ιδιώτες. Σε αυτό τον άξονα θα διαπιστώσουμε άλλη μια προβληματική ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Η γραφειοκρατική οργάνωση του κράτους κάνει αδύνατη την παραχώρηση προϊόντων από τους ιδιώτες χωρίς αυτά να φορολογηθούν εκτός αν έχουν «χρεωθεί» ως κατεστραμμένα. Ενώ το οποιοδήποτε προϊόν αποδίδεται δωρεάν, η επιχείρηση επιβαρύνεται με ΦΠΑ καθώς κόβει τα απαραίτητα παραστατικά για την μεταφορά του.

«...έτυχε να πιάσει ένα συνάδελφο η ΣΔΟΕ, έξω από το Σωματείο, ο οποίος είχε μέσα παξιμάδια για το σκοπό αυτό. Για φανταστείτε κάποιον άνθρωπο να θέλει να βοηθήσει κάποιον συνάνθρωπο και να βρεθεί μπλεγμένος.» (Πρόεδρος Σωματείου Αρτοποιιών)

«Διαπιστώνω ότι υπάρχουν τεχνικά θέματα, τα οποία θα πρέπει να επιλύσετε. Θα σας αντιμετωπίζουμε σαν πελάτη και θα σας φορολογούμε τα προϊόντα με ειδική αξία; Και διαπίστωση ότι διακινούνται εμπορεύματα χωρίς παραστατικά και είναι δύσκολες εποχές για αυτή την περίοδο. Να έχουμε πάρε-δώσε με το ΣΔΟΕ, χωρίς να φταίμε κιόλας.» (Εκπρόσωπος Μακρο)

«Αναγκαζόμαστε να δείχνουμε ότι αυτά τα καταστρέφουμε και όχι ότι τα διαθέτουμε κάπου γιατί ο έλεγχος μας τα βγάζει έξω, πληρώνουμε και το ΦΠΑ στη δωρεάν διάθεση. Και θα θέλαμε να γίνει επίσημα και νόμιμα.» (Εκπρόσωπος S.M. Χαλκιαδάκης)

Στη συνέχεια, ο προβληματισμός που θα αναφέρουμε σχετίζεται με την ανάγκη για έγκαιρη ενημέρωση των αναγκών του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Οι επιχειρήσεις καθώς λειτουργούν υπό ένα συγκεκριμένο καθεστώς, δεν έχουν τη δυνατότητα να διαθέτουν πάντα το απαραίτητο προσωπικό, ούτε έχουν τη δυνατότητα να βρίσκουν σε ελάχιστο χρόνο τα προϊόντα που ζητάει ο φορέας του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Οι παραθέσεις είναι χαρακτηριστικές.

«όσον αφορά τα πρακτικά προβλήματα, τις ειδοποιήσεις για την προμήθεια τις θέλουμε πιο έγκαιρα, δηλ. δεν μπορούμε να τις παίρνουμε την Δευτέρα και να ανοίγουμε την Τετάρτη να τροφοδοτούμε,

δεν γίνεται, κάντε ένα προγραμματισμό, να λέτε ότι σε μία βδομάδα.»
(Σύνδεσμος Εξαγωγέων Κρήτης)

«Νομίζω ότι πρέπει να ειδοποιούμαστε αρκετά πιο νωρίς ή γιατί όχι να έχουμε κάποιο προγραμματισμό. Να ξέρουμε κάθε δεύτερη βδομάδα, κάθε δεύτερη Τρίτη, μια φορά τον μήνα... το θέμα της ειδοποίησης είναι πάρα πολύ σημαντικό. Ξέρω εγώ, κάθε 25^η του μήνα ή μια φορά κάθε δεύτερη βδομάδα. Να ξέρουμε να είμαστε οργανωμένοι, να ξέρουμε πότε μπορούμε να προσφέρουμε προϊόντα.» Γ.Χ. (Αγροτικός Συνεταιρισμός Μεσσαράς)

«Με παίρνουν ορισμένες φορές τηλέφωνο και μου λένε την Τρίτη και την Πέμπτη παζιμάδια.» Β.Τ. (Πρόεδρος Σωματείου Αρτοποιών)

Στο ζήτημα της προμήθειας προϊόντων παρατηρήσαμε και μια καινοτομία. Αυτή αφορά στην πρωτοβουλία των υπαλλήλων της Πολιτικής Αεροπορίας να παρέχουν τα κατασχεθέντα ή ξεχασμένα προϊόντα από το χώρο του αεροδρομίου. Η διαφορετική προσέγγιση της συγκεκριμένης προσπάθειας ανοίγει την οπτική σε ό, τι έχει να κάνει με την προμήθεια προϊόντων καθώς αυτή δεν γίνεται από μια επιχείρηση αλλά σε μια ξεκάθαρη εθελοντική και αλληλέγγυα δράση.

«Ο νόμος προβλέπει να τα καταστρέφουμε με την αφαίρεσή τους, εμείς με δική μας πρωτοβουλία, το δικό μας το Τμήμα εδώ του Ηρακλείου, αποφάσισε να κάνει μια δουλειά, να επιλέγει αυτά που δεν έχουν ανοιχτεί, δεν έχουν χρησιμοποιηθεί, να τα ξεχωρίζει να τα βάζει σε κούτες και να διαθέτει σε ιδρύματα ή σε φορείς όπως το Παντοπωλείο. Αυτό απλά για να ξέρετε πώς μπορεί κάποιος να προσφέρει, με ποιους τρόπους μπορεί να προσφέρει. Υπάρχουν πολλοί τρόποι, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι, οι οποίοι ταξιδεύουν συχνά, τα μπουφάν τους, τα παλτά τους, τα αφήνουν στο αεροδρόμιο, τα μαζεύουμε εμείς, δεν τα αναζητούν για τρεις-τέσσερις μήνες και αυτό που εμείς κάνουμε...τα μαζεύουμε σε κάποιες κούτες. (Εκπρόσωπος του Τομέα Ασφάλειας στο Αεροδρόμιο)

Προχωρώντας στον τέταρτο άξονα, στη συζήτηση των προμηθευτών παρατηρήσαμε και τη θέληση των εμπλεκόμενων να ικανοποιηθούν και άλλες πιθανές ανάγκες των δικαιούχων διαμέσου μιας καλύτερης οργάνωσης που θα προσέλκυε κι άλλους προμηθευτές.

«το Παντοπωλείο να μην μείνει μόνο στα απολύτως αναγκαία τρόφιμα, αλλά ίσως να βάλει και άλλες κατηγορίες πραγμάτων μέσα, που μπορεί να είναι ρουχισμός, ή τα φάρμακα, ή άλλα ας πούμε πράγματα τα οποία έχουν ανάγκη οι άστεγοι και οι άποροι.» (Δήμαρχος)

«...αλλά χρειάζεται ένας φορέας, ένας μηχανισμός για να τα διαχειριστεί. Έχουμε γεμίσει 40 παλέτες ρούχα, που έχουν φέρει πελάτες μας σε πολύ καλή κατάσταση και έχουμε άλλες 60. Η Πρόνοια, πήρε κάποια στιγμή, κάποια ποσότητα αλλά δεν μπορούσε να την διαχειριστεί.» (Εκπρόσωπος S.M. Χαλκιάδακης)

«...θα μπορούσε να υπάρχει μια καθοδήγηση, για τα προϊόντα τα οποία τα δίνουμε, υπάρχει ένα φαινόμενο που έχουμε παρατηρήσει. Το να έχουμε δηλαδή στο Παντοπωλείο πολύ λάδι, ή λίγο παξιμάδι, ή να χρειάζεται κάποιο προϊόν και να μην υπάρχει προϊόν, βασικής ανάγκης μιλάω σε κάποια άλλα είδη, αν μπορούσε τοπικά, σε κάποιο σημείο να γίνει μια καθοδήγηση από την Νομαρχία, έτσι ώστε να δίνουμε αυτά που πρέπει να δίνουμε.» (Αγροτικός Συνεταιρισμός Μεσσαράς)

«...η αλλαγή της εικόνας σε εμπλουτισμό σε προϊόντα κι αυτό επίσης δείχνει μια άλλη φιλοσοφία και ενεργοποιεί κι άλλους προμηθευτές προς αυτή την κατεύθυνση.» (Σύνδεσμος Εξαγωγέων Κρήτης)

«Απλά δεν ξέρω κατά πόσο ο κόσμος είναι ενημερωμένος και ευαισθητοποιημένος με αυτό το θέμα. Και μάλιστα σκέφτηκα επειδή, να το πω, χωριανοί μου έχουν μαγαζιά στην Λαχαναγορά, και θα μπορούσα να κάνω μια ενημέρωση σε αυτούς, να ευαισθητοποιηθούν και αυτοί και αν μπορούν να βοηθήσουν κι αυτοί με την συμμετοχή τους.» (Πρόεδρος του Εμπορικού Συλλόγου Αγ. Πελαγίας)

«εμείς σαν επιχείρηση μαζεύουμε ρουχισμό, μαζεύουμε κάποια τρόφιμα ή εμπορεύματα που ίσως από το ράφι ή ίσως είναι κακή χρήση ή χαλάσει η συσκευασία τους, είναι ακόμα μια κατηγορία υλικών που τα έχουν ανάγκη αυτοί οι άνθρωποι και που μπορούμε να τα εκθέσουμε.» (Εκπρόσωπος S.M. Χαλκιάδακης)

«Αν οι συνάδελφοι από εδώ οι καθαριστές από τα καθαριστήρια, προσφέρουν αυτή την υπηρεσία, το να πάμε ένα ρούχο για καθαρισμό

και να το πάρει ο άλλος στην συσκευασία του με την κρεμαστρούλα του, αντιλαμβάνεστε ότι έχει και μια εμπιστοσύνη ότι παίρνει ένα προϊόν που είναι σχεδόν καινούριο.» (Σύνδεσμος Εξαγωγέων Κρήτης)

Σχετικά με τον τελευταίο άξονα που αναφέραμε στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, θεωρούμε ότι μέσα από τη συζήτηση μεταξύ των φορέων και των προμηθευτών αναδεικνύεται και η ανάγκη για σωστό, οργανωμένο έλεγχο των δικαιούχων του Κοινωνικού Παντοπωλείου, ώστε να αποφευχθούν παρατυπίες που έχουμε παρακολουθήσει σε πολλές περιπτώσεις κακοδιαχείρισης στην Ελλάδα.

«...σημαντικός ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκηση σε ποιο σημείο; Στο σημείο του να ελεγχθούν ποιο είναι οι δικαιούχοι. Αυτό νομίζω είναι ένα πάρα πολύ σημαντικό έργο. Σας το λέω εκ πείρας, έχουμε δώσει σε φιλόπρωχα πράγματα, έχουμε στείλει μετά κάποιους ανθρώπους, οι οποίοι μας ζητάγανε κάποια πράγματα, οι οποίοι πήγανε εκεί και όταν πήγανε εκεί τους είπαν τα έχουμε δώσει όλα.» (Εκπρόσωπος του Τομέα Ασφαλείας Αεροδρομίου)

«Υπάρχει λοιπόν αυτό, είναι πιστοποιημένες από την υπηρεσία μας, οι οικογένειες που έχουν πρόβλημα που διαπιστώσαμε ότι υπάρχει και' αρχήν σε επίπεδο Νομού.»

και εν συνεχεία:

«Θέλω να σας πω ότι όταν ξεκινήσαμε το 2007, διαπιστώσαμε ότι υπάρχει πρόβλημα, και αυτό το διαπιστώνουμε μέσα από τις υπηρεσίες μας, την Κοινωνική Πρόνοια, και μάλιστα καταγεγραμμένα με όλα εκείνα τα στοιχεία που πρέπει και γνωρίζουμε ποιες είναι οι οικογένειες που πραγματικά έχουν ανάγκη, πιστοποιημένα και όχι έτσι στο ελεύθερο να βγάζουμε στη δημοσιότητα και να καλούμε όποιον θέλει να περάσει να πάρει προϊόντα.» (Νομάρχης)

Όπως είναι τυπικά σωστό, ο έλεγχος πρέπει να γίνεται από τους αρμόδιους φορείς του Δημοσίου. Αυτό αποτυπώνεται και στην προσπάθεια της Νομάρχη να ξεκαθαρίσει ότι ήδη από το ξεκίνημα του θεσμού υπάρχει ελεγκτικός μηχανισμός για τους δικαιούχους.

Τελειώνοντας, θα θέλαμε να παραθέσουμε ορισμένα μέρη της συζήτησης που αναδεικνύουν νέες ιδέες, προωθούν ένα αίσθημα αλληλεγγύης από το σύνολο των

εμπλεκόμενων φορέων της συζήτησης που αναλύσαμε και επιζητούν την εύρυθμη λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου.

«να δούμε πως το Κοινωνικό Παντοπωλείο μπορεί να εξορθολογιστεί δηλαδή να γίνει λιγότερο γραφειοκρατικό, πιο λειτουργικό και αποτελεσματικό.» (Δήμαρχος)

Την περίοδο της συζήτησης, επέκειτο η μεταβολή στους Δήμους και τις Περιφέρειες σύμφωνα με το σχέδιο «Καλλικράτης». Η ερώτηση του συγκεκριμένου συμμετέχοντα ήταν εύλογη.

«Το ερωτηματικό κατ' αρχήν είναι τι θα γίνει 1/1/2011, που πάει το Κοινωνικό Παντοπωλείο, πάει στην Περιφέρεια; Αν πάει στην Περιφέρεια θα υπάρχει η αντίστοιχη διεύθυνση; Θα υπάρχουν άλλα Κοινωνικά Παντοπωλεία στις Αντιπεριφέρειες, δηλ. στις προηγούμενες Νομαρχίες. Υπάρχει γέφυρα με τους καινούριους; Ποιοι θα τα αναλάβουν, τι θα γίνει;» (Σύνδεσμος Εξαγωγέων Κρήτης)

«Να επισημάνω ότι θα είμαστε αρωγοί σε οτιδήποτε κάνετε στη συνέχεια με την κατάσταση που θα επικρατήσει και ότι μας ενδιαφέρουν οι αξίες που προάγουν το κοινωνικό όφελος.» (Αγροτικός Συνεταιρισμός Μεσσαράς)

«Οι ανάγκες αυξάνονται συνεχώς δυστυχώς και αλλάζουν και επιβάλλεται στους κοινωνικούς φορείς να στηρίζουν κατ' αρχήν τους καταναλωτές γιατί αυτοί τους στηρίζουν και να μεταφέρουν ένα κοινωνικό μήνυμα στην κοινωνία.» (Σύνδεσμος Εξαγωγέων Κρήτης)

«Εμάς μας ενδιαφέρει σαν θεσμός ως γενίκευση που στηρίζεται σε μια προσπάθεια οργάνωσης ... ο οποίος ξεκίνησε από τις επιχειρήσεις, αλλά πρέπει να πάει και σε άτομα και σε ιδιώτες, να γίνουν μέτοχοι του Κοινωνικού Παντοπωλείου, δηλαδή μπορούμε ακόμα και να σκεφτούμε και μια εταιρικότητα υπό την μορφή μιας πολυμετοχικότητας.» (Δήμαρχος)

Η οργάνωση, η λειτουργικότητα και η μειωμένη γραφειοκρατία που πρόβαλαν ως αναγκαίες συνθήκες λειτουργίας οι εμπλεκόμενοι στη συζήτηση για το Κοινωνικό Παντοπωλείο, είναι κομβικής σημασίας. Θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι η

αντιμετώπιση των προβλημάτων που είναι αποτελέσματα του κοινωνικού αποκλεισμού δυσχεραίνεται από την έλλειψη αυτών των χαρακτηριστικών.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η οργάνωση μιας τέτοιας προσπάθειας σχετίζονται με τα πολλαπλά πεδία που πρέπει να συντονιστούν. Η απειρία, στη χώρα μας, σε τέτοιες προσπάθειες θεωρούμε ότι είναι ένα ελαφρυντικό για κάποια φαινόμενα κακής οργάνωσης. Άλλωστε και η οικονομική κρίση με τα μεγέθη της και το βάρος της πάνω στον κοινωνικό ιστό, είναι πρωτόγνωρη.

Θεωρούμε ότι θα πρέπει να αποσαφηνιστεί έγκαιρα ο όγκος και ο τύπος των διακινούμενων προϊόντων. Γνωρίζοντας τα είδη που διατίθενται αλλά και που έχουν ζήτηση, τη δυνατότητα τοποθέτησης και συντήρησης αυτών στο κατάστημα αλλά και την προσπάθεια να ακολουθείται ένα σταθερό ωράριο από ένα συγκεκριμένο αριθμό προσωπικού, εθελοντών ή υπαλλήλων του Δήμου, θεωρούμε ότι θα επιλυθούν γρήγορα τα βασικά οργανωτικά θέματα όπως αυτά αποτυπώθηκαν στις συνεντεύξεις.

Εν συνεχεία, τα θεσμικά ζητήματα που προκαλούν έντονες δυσλειτουργίες οφείλουν να επιλυθούν με τη συνδρομή του κύριου φορέα που έχει αυτή τη δυνατότητα. Η Περιφέρεια και ο Δήμος είναι οι επίσημοι φορείς που πρέπει να πιέσουν την κεντρική διοίκηση να ρυθμίσει στα πλαίσια της νομιμότητας τα νομικά και θεσμικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν, ιδιαίτερα, οι εταιρίες που προσφέρουν τα προϊόντα τους καθώς φορολογούνται για προϊόντα που προσφέρουν δωρεάν και αναγκάζονται να παρακάμπτουν το νόμο υιοθετώντας και αυτές μια γραφειοκρατική προσέγγιση ώστε να αντιμετωπίσουν τα νομικά και λογιστικά προβλήματα. Από τις συνεντεύξεις και την κοινή συζήτηση των εμπλεκόμενων φορέων διαπιστώνουμε ότι υπάρχει ήδη η προσέγγιση και η θέληση για προσφορά καθώς και η ευρεία κατανόηση των προβλημάτων των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Αυτή η δυναμική αν έπαυε, θα έφερνε σε δυσχερή θέση τα νοικοκυριά που λαμβάνουν βοήθεια μέσω του Κοινωνικού Παντοπωλείου.

Τελειώνοντας, θεωρούμε αναγκαίο να τονίσουμε την ανάγκη για ενδελεχή και στοχευμένη προσπάθεια στον τομέα της ενημέρωσης και της επικοινωνίας που αφορά στο Κοινωνικό Παντοπωλείο. Η κακή εικόνα που αντανακλάται για το θεσμό έχει ήδη στοχοποιηθεί αρνητικά από τις ιδιωτικές εταιρίες που ως λογικό επακόλουθο γνωρίζουν καλύτερα τον τομέα από ότι μια δημόσια υπηρεσία. Η φτώχη εικόνα αποτυπώνεται σε όλες τις συνεντεύξεις που αναφέρθηκαν και οδηγεί σε λαθεμένα

συμπεράσματα ως προς το σκοπό του Κοινωνικού Παντοπωλείου ενώ προσδίδει μια εικόνα εξαθλίωσης και φτώχειας σε ήδη φτωχούς και ίσως εξαθλιωμένους συνανθρώπους μας. Θα ήταν ίσως χρήσιμο, στα πλαίσια του εθελοντισμού και της εταιρικής ευθύνης, να υπάρξει συνεργασία με μία εταιρία επικοινωνίας και δημοσίων σχέσεων, η οποία θα αναλάβει μια «καμπάνια» για την προώθηση και την καλύτερη γνωριμία του κοινού με το Κοινωνικό Παντοπωλείο.

Η μειούμενη αίσθηση αλληλεγγύης, η ανυπαρξία οργανωτικών δομών για την ανακούφιση των ευπαθών ομάδων, όχι στο πλαίσιο της ελεημοσύνης αλλά στο πλαίσιο της κοινωνικής επανένταξής τους στον κοινωνικό ιστό μπορούν να ξεπεραστούν χάρη σε θεσμούς όπως το Κοινωνικό Παντοπωλείο. Θεωρούμε ότι με τις παραπάνω παραθέσεις και με τους συγκεκριμένους άξονες που καθορίσαμε, στοιχειοθετήσαμε τις βασικές θέσεις των εμπλεκομένων στη συζήτηση που, όπως είδαμε, ήταν μέλη της τοπικής αυτοδιοίκησης, μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, επιχειρηματίες και εκπρόσωποι εμπορικών συλλόγων.

Συμπεράσματα από τη διαβούλευση με τους προμηθευτές του Κοινωνικού Παντοπωλείου.

Γενικά επικράτησε η άποψη ότι είναι αναγκαία η διεύρυνση των δράσεων του Κοινωνικού Παντοπωλείου και αυτό λόγω του ότι οι ανάγκες του κόσμου είναι ολοένα αυξανόμενες στα είδη πρώτης ανάγκης. Η δράση λοιπόν του Κοινωνικού Παντοπωλείου είναι απαραίτητη να αναπτυχθεί περισσότερο ούτως ώστε να καλύψει τις ανάγκες επιβίωσης άπορων οικογενειών του Νομού. Οι πρακτικές βελτίωσης όμως, αυτών των δράσεων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εύρεση περισσότερων προμηθευτών και παραγωγών.

Από την μεριά των προμηθευτών υπήρξε η ένθερμη διάθεσή τους να συμβάλλουν όσο το δυνατόν περισσότερο μπορούν σε αυτήν την δράση. Ωστόσο, υπήρξαν κάποιες ανησυχίες από την πλευρά τους σχετικά με την φοροαπαλλαγή διότι αν και δωρίζουν τα προϊόντα τους, δεν φοροαπαλλάσσονται. Επίσης, η εικόνα για το Κοινωνικό Παντοπωλείο είναι κακή έως και ανύπαρκτη για αυτούς που δεν συμμετέχουν σε αυτή την δράση. Χρειάζεται λοιπόν, περισσότερη διαφήμιση γιατί υπάρχει δυσπιστία από την μεριά του κόσμου ότι δηλ. τα προϊόντα δεν είναι αξιόπιστα, προκειμένου βέβαια να υπάρξουν και περισσότεροι προμηθευτές.. Οι προμηθευτές διερωτώνται ποιος θα διαχειριστεί το Κοινωνικό Παντοπωλείο από

1/1/2011 λόγω του θεσμού Καλλικράτη, αν δηλ. θα πάει στην Περιφέρεια ή όχι. Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι προμηθευτές είναι το θέμα του προγραμματισμού, να υπάρχει δηλ. χρόνος ούτως ώστε να γίνεται η καλύτερη δυνατή τροφοδοσία και όχι την τελευταία στιγμή. Τέλος, τονίστηκε ότι θα πρέπει να γίνεται ένας καλύτερος έλεγχος των δικαιούχων από τη μεριά του Κοινωνικού Παντοπωλείου. Η Νομάρχης ανέφερε ότι ο κύριος λόγος μη έγκαιρης ενημέρωσης των προμηθευτών και του κοινωνικού συνόλου αποτελεί το γεγονός ότι η δράση ξεκίνησε το 2008 και τώρα προσπαθεί να την συστηματοποιήσει. Δεν έχει ξαναγίνει παρόμοια εμπειρία με τους φορείς που τώρα συμμετέχουν στο Κοινωνικό Παντοπωλείο. Υποστηρίζει ότι θα πρέπει να διευρυνθεί η λειτουργία του, να συμπεριλάβει περισσότερες ομάδες προϊόντων και ενδεχομένως άλλα είδη πρώτης ανάγκης, όπως ρουχισμό, φάρμακα και άλλα. Να υπάρξει ένα πολυμετοχικό σχήμα, προκειμένου να γίνει μια εταιρία, η οποία θα είναι πιστοποιημένη στο Υπουργείο, για να μπορεί να μπει και η φοροαπαλλαγή, ως μη κυβερνητική οργάνωση.

Συμπεράσματα από τη διαβούλευση με φορείς που δρουν στον Νομό Ηρακλείου σε θέματα σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Πρωτίστως αναφέρθηκαν οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επιβάλλουν την ανάληψη πρωτοβουλιών κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως αυτή που επιχειρείται μέσω του Ευρωπαϊκού Προγράμματος «Συμμετέχω», αλλά και την σπουδαιότητα να περιληφθούν στο πλαίσιο τέτοιων προγραμμάτων φορείς από την κοινωνία των πολιτών και να παρακαμφθούν ανώφελες και μη λειτουργικές γραφειοκρατικές διαδικασίες. Όπως τόνισε η Νομάρχης επισημάνθηκε η σημασία της συμμετοχής της Πολιτείας ως προϋπόθεση για την υλοποίηση πολιτικών ανάπτυξης.

Οι φορείς, οι οποίοι για μεγάλο χρονικό διάστημα συμμετείχαν σε συστήματα παροχής βοήθειας σε κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες κατέθεσαν τις εμπειρίες τους έχοντας μια ολοκληρωμένη άποψη για το πεδίο δράσης τους και τις δομές που υποστηρίζουν τη δράση αυτή. Εν γένει, αφού εκτίμησαν τη μέχρι τώρα δράση τους αναφέρθηκαν στις δυσκολίες του εγχειρήματός τους, λόγω γραφειοκρατίας (ανύπαρκτο ουσιαστικά νομικό καθεστώς), οικονομικής δυσκολίας και άγνοιας ως προς τη δράση τους και ως αποτέλεσμα έλλειψη υποστήριξης.

Από κοινού συμφώνησαν οι διαβουλευόμενοι η παρούσα δράση να έχει ένα αποτέλεσμα σε βάθος χρόνου, και να υπάρχει αποτελεσματικότητα και σε πρακτικό επίπεδο.

Βασικά προβλήματα που αναφέρθηκαν, είναι η χαμηλή δυναμική του κοινωνικού εθελοντισμού στην Ελλάδα και η έλλειψη οικονομικών πόρων και εργαλείων ούτως ώστε να δράσουν προς την κατεύθυνση που θέλουν όχι μόνο οι αρμόδιοι φορείς αλλά και αυτή επιθυμούν οι πολίτες.

Δ. Γενικά Συμπεράσματα

Οι έννοιες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πολυδιάστατες και πολυσύνθετες ως προς την ανάλυσή τους. Τα τελευταία χρόνια οι όροι αυτοί πρωταγωνιστούν στην καθημερινότητα των πολιτών, είναι εμφανείς, υπαρκτοί και γιγαντώνονται όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στις άλλες χώρες της Ευρώπης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2010 ορίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία ασχολήθηκε με μια συγκεκριμένη εφαρμογή αντιμετώπισης αυτών των φαινομένων από την οργανωμένη πολιτεία και τους κοινωνικούς εταίρους. Το συγκεκριμένο Κοινωνικό Παντοπωλείο του Δήμου Ηρακλείου Κρήτης αποτέλεσε για εμάς το όχημα ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται γύρω από αυτό και να παρατηρήσουμε μέσα από τις συνεντεύξεις με τα κοινωνικά υποκείμενα τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια αυτή.

Από τους ορισμούς στο εμπειρικό μέρος

Καταλήγουμε να υιοθετήσουμε τη συλλογιστική δύο Ελλήνων κοινωνικών επιστημόνων καθώς θεωρούμε ότι κατανοούν καλύτερα το ελληνικό μοντέλο κοινωνικού αποκλεισμού και είναι γνώστες, εκτός των άλλων, και της ελληνικής πραγματικότητας. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια δυναμική έννοια που καθιστά προβληματικές πολλές εκφάνσεις της ζωής των ανθρώπων που τον βιώνουν. Η αλματώδης αύξηση της ανεργίας, όπως διαπιστώνουμε και από τους πίνακες που παραθέσαμε, συμφωνεί με τη θεωρητική προσέγγιση που υποστηρίζει ο Κοταλακίδης για την εκδήλωση του κοινωνικού αποκλεισμού σε πλήθος τομέων όπως η εργασία και η υγεία, ειδικότερα για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Οι εισοδηματικές σχέσεις των αποκλεισμένων ατόμων είναι ούτως ή άλλως κατακερματισμένες και η συγκεκριμένη απομόνωσή τους από τις σχέσεις εργασίας και την πραγματική οικονομία οδηγεί σταθερά στην ανάπτυξη προβλημάτων και στη στέγαση ή την εκπαίδευση. Τα κοινωνικά δικαιώματα κινδυνεύουν από το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς υποβαθμίζονται μπροστά στον φόβο της ένδειας και της φτώχειας οδηγώντας στην υιοθέτηση μοντέλων όπως το

Φιλελεύθερο/Αγγλοσαξωνικό που κατά τον Φερώνα στιγματίζει τους κοινωνικά αποκλεισμένους.

Επίσης, η Καβουνίδα αναφέρει ότι οι διάφορες ομάδες του πληθυσμού που έχουν μείνει εκτός, ή στο περιθώριο μιας γενικότερης ευμάρειας δεν μπορούν να συμμετέχουν στον κοινωνικο-οικονομικό τρόπο ζωής των πολλών. Εμποδίζεται η συμμετοχή τους σε κοινωνικές ανταλλαγές και πρακτικές, καθώς και σε κοινωνικά δικαιώματα που χαρακτηρίζουν την κοινωνική ένταξη και συνεπώς καθορίζουν και την ταυτότητα του ατόμου. Η συλλογιστική του προγράμματος του Κοινωνικού Παντοπωλείου προσπαθεί να αποφύγει ακριβώς αυτή την περιθωριοποίηση, αρχικά ως δίκτυο παροχής προϊόντων προς τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα που αποκλείονται των κοινωνικών διαδικασιών και σε δεύτερη φάση, με την εδραίωση του, να προωθήσει την κοινωνική επανένταξη των ομάδων που βιώνουν χειρότερα από όλους την οικονομική κρίση και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Η Μηχανιστική εφαρμογή ως πρόβλημα του νέου θεσμού

Από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν προέκυψε ότι η δράση του Κοινωνικού Παντοπωλείου βοηθάει τις ομάδες που πλήττονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό σε πολύ μικρό βαθμό. Θεωρούμε ότι το βασικότερο πρόβλημα προέρχεται από τους φορείς που διαχειρίζονται τη λειτουργία του και κυρίως τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση. Η έλλειψη ενός συγκεκριμένου, δομημένου θεσμικού, νομικού πλαισίου που να καθορίζει τη δομή λειτουργίας, τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των εμπλεκόμενων κοινωνικών φορέων αλλά και ομάδων υπονομεύει το θεσμό και δημιουργεί περισσότερα προβλήματα, ειδικότερα στους επαγγελματίες που προσφέρουν τα προϊόντα τους.

Η αδυναμία στη λειτουργικότητα διαφαίνεται στην έλλειψη προϊόντων πρώτης ανάγκης αλλά και υψηλού κόστους. Οι επαγγελματίες προσφέρουν προϊόντα που περισσεύουν είτε για διαφημιστικούς λόγους, είτε για φοροαπαλλαγή χωρίς ουσιαστικά να ελέγχονται από ένα φορέα ώστε στο πλαίσιο συνεργασίας με το Κοινωνικό Παντοπωλείο να είναι υποχρεωμένοι να προσφέρουν και προϊόντα που έχουν ζήτηση από τις κοινωνικές ομάδες που επισκέπτονται το κατάστημα. Διαφαίνεται, επίσης, ότι οι δικαιούχοι θα πρέπει να στηρίζουν ενεργά το θεσμό, πέρα από τη φυσική τους παρουσία στο κατάστημα και να οργανωθούν προσδιορίζοντας τα προϊόντα που έχουν ανάγκη και κατανοώντας ότι ένα θεσμικό, γραφειοκρατικό

πλαίσιο προστατεύει και τους ίδιους από καταχρηστικές συμπεριφορές και διασάλευση της λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου.

Οι τοπικοί φορείς και οι προμηθευτές αντιλαμβάνονται τη δυναμική της προσπάθειας που έχουν ήδη κάνει. Από τις συνεντεύξεις προκύπτει ότι είναι αναγκαία η επέκταση της προσπάθειας και με τη βοήθεια της Εκκλησίας, η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος σε ζητήματα αλληλεγγύης αλλά και πρακτικής. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να συμμετάσχουν και άλλοι φορείς, οι οποίοι να ασχοληθούν με την ικανοποίηση άλλων αναγκών των δικαιούχων του Κοινωνικού Παντοπωλείου όπως η φαρμακευτική κάλυψη και η ένδυση.

Θα πρέπει να προσθέσουμε ότι μια πολύ σημαντική παράμετρος της λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου είναι η αίσθηση αλληλεγγύης, κοινωνικής ευθύνης και η ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα στις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Ακόμα, ο εθελοντισμός και η περαιτέρω ενίσχυση του θα βοηθήσουν σε μεγάλο βαθμό την εύρυθμη λειτουργία του Κοινωνικού Παντοπωλείου.

Η οικονομική κρίση μαστίζει όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και το φαινόμενο δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά, τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες ή οι πολύτεκνες οικογένειες. Η αύξηση της ανεργίας σε πρωτοφανή επίπεδα, η αποδιοργάνωση των Κρατικών δομών που σχετίζονται με την Πρόνοια, η χαμηλή παραγωγικότητα στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα της οικονομίας συντελούν σε μια πολύ προβληματική εικόνα όπου οι κοινωνικοί επιστήμονες οφείλουν να είναι σε εγρήγορση για να την κατανοήσουν και να προτείνουν λύσεις.

Το Κοινωνικό Παντοπωλείο μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση για τις δυνατότητες της Κοινωνίας και των μελών της να συντονίζονται και να πράττουν με σκοπό το κοινό καλό. Ακόμα, πέρα από το ιδεολογικό και συμβολικό χαρακτήρα του, μπορεί να βοηθήσει πρακτικά και σε καθημερινή βάση τα μέλη της κοινωνίας, τους συνανθρώπους μας, ώστε να μη λείπουν αγαθά πρώτης ανάγκης από κανένα νοικοκυριό. Θεωρούμε ότι παρά τα σοβαρά προβλήματα που διαπιστώσαμε από τις συνεντεύξεις, το Κοινωνικό Παντοπωλείο μπορεί να πετύχει τους στόχους που προαναφέραμε και να μελετηθεί σε κάποια μελλοντική εργασία ως ένα παράδειγμα λειτουργίας και σύμπνοιας Κράτους και Πολιτών.

Παράρτημα 1

Ακολουθούν οι σύντομοι και ενδεικτικοί οδηγοί συνέντευξης

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΝΟΜΑΡΧΗ

Ποιοι κατά τη γνώμη σας είναι οι κύριοι στόχοι λειτουργίας του Κοινωνικού Παντοπωλείου;

Ποιες οι δυσκολίες υλοποίησής τους;

Σε ποιες κοινωνικά ευπαθείς ομάδες εν τέλει απευθύνεται;

Με βάση την μέχρι σήμερα εμπειρία σας, θεωρείτε ικανοποιητική την διαδικασία επιλογής των δικαιούχων;

Το νομικό καθεστώς του Κ.Π. διευκολύνει την λειτουργία του;

Υπάρχει συμμετοχή εθελοντών στη δράση του Κοινωνικού Παντοπωλείου;

Πόσο αποτελεσματική κρίνετε τη συνεργασία σας με άλλους φορείς/υπηρεσίες στην υλοποίηση των στόχων του Κ. Π.;

Πώς εκτιμάτε την ανταπόκριση των προμηθευτών στη συγκεκριμένη πρωτοβουλία της Νομαρχίας;

Ποια ήταν τα εμπόδια ή οι δυσκολίες στην ανάπτυξη επαρκών και αποτελεσματικών μηχανισμών αξιολόγησης του συγκεκριμένου προγράμματος;

Θεωρείτε επαρκή την διαδικασία ενημέρωσης των δικαιούχων για τη δράση του Κ. Π. ;

Ποια είναι η εικόνα που έχετε σχετικά με τον βαθμό ικανοποίησής τους;

Πώς αποτιμάτε την πρωτοβουλία της λειτουργίας του Κ.Π. για το νομό Ηρακλείου;

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΥΠΑΛΛΗΛΟ ΤΟΥ Κ.Π.

Ποια είναι η εμπειρία σας από τη λειτουργία του Κ.Π.; Οι δικαιούχοι είναι ικανοποιημένοι ή αντιμετωπίζετε προβλήματα;

Ποια είναι η σχέση σας μαζί τους; Τι δυσκολίες ενδεχομένως αντιμετωπίζετε ως εργαζόμενη εδώ;

Πού εργαζόσασταν πριν;

Σας βοηθούν άλλοι φορείς (Εκκλησία, Τράπεζα) ή συνάδελφοι;

Ποια είναι η συνεργασία σας με τους προμηθευτές;

Πόσο αποτελεσματική είναι;

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥΧΟΥΣ

Πόσο καιρό συμμετέχετε στο πρόγραμμα;

Από πού ενημερωθήκατε για αυτό;

Ποιες δυσκολίες συναντήσατε για να συμμετάσχετε; (στοιχεία ένταξης)

Τα προϊόντα που υπάρχουν καλύπτουν τις ανάγκες των οικογενειών;

Η συχνότητα διανομής καλύπτει τις ανάγκες των οικογενειών;

Τι αλλαγές κρίνετε αναγκαίες για τη βελτίωση του Κ.Π.;

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΣ

Με ποιο τρόπο πληροφορείστε για τα ιδιαίτερα προβλήματα και τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής σας;

Με ποιο τρόπο αποφασίσατε για το είδος των προγραμμάτων κατά του κοινωνικού αποκλεισμού που αναπτύξατε και εφαρμόζετε;

Η απόφασή σας ήταν αποτέλεσμα προσωπικών εκτιμήσεων;

Παράρτημα 2

Οικονομική ενίσχυση του προγράμματος

Η παρακάτω απόφαση είναι από την ιστοσελίδα www.esfhellas.gr

ΑΠΟΦΑΣΗ

Η ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ

ΘΕΜΑ: Κατακύρωση αποτελεσμάτων Ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)» που προκηρύχθηκε με την υπ' αριθμ. 0.802/3.96/18-1-2010 Απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης

Έχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις του άρθρου 90 του Π.Δ. 63/2005 (ΦΕΚ 98/Α) για την Κωδικοποίηση της νομοθεσίας για την Κυβέρνηση και τα Κυβερνητικά όργανα.

2. Τις διατάξεις του Π.Δ. 368/1989 «Οργανισμός Υπουργείου Εργασίας» (ΦΕΚ 163 Α), όπως ισχύει.

3. Τις διατάξεις του Π.Δ. 475/1993 (ΦΕΚ 205/Α) «Σύσταση Γενικής Γραμματείας απασχόλησης και διαχείρισης κοινοτικών πόρων στο Υπουργείο Εργασίας», η οποία μετονομάστηκε με το άρθρο 18 του Ν. 2224/1994 (ΦΕΚ 112/Α) σε Γενική Γραμματεία Διαχείρισης Κοινοτικών και Άλλων Πόρων, όπως ισχύει.

4. Τις διατάξεις του Ν. 3144/2003 (ΦΕΚ 111 Α) «Κοινωνικός Διάλογος για την προώθηση της απασχόλησης και την κοινωνική προστασία και άλλες διατάξεις».

5. Τις διατάξεις της με αριθμό 36952/1275/2008 (ΦΕΚ 986/Β) Κοινής Απόφασης των Υπουργών Εσωτερικών, Οικονομίας και Οικονομικών και Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας για την τροποποίηση της με αριθμό 107900/16.03.2001 όμοιας Απόφασης, ως ίσχυε, με σκοπό την αναδιάρθρωση της Ειδικής Υπηρεσίας Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, σύμφωνα με το άρθρο 5 του Ν. 3614/2007.

6. Τις διατάξεις του άρθρου 37 του Ν. 3762/2009 (ΦΕΚ 75/Α) «Αναδιοργάνωση Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε.) ρύθμιση θεμάτων Οργανισμών εποπτευόμενων από το Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας και άλλες διατάξεις».

7. Τις διατάξεις του Ν. 2362/1995 (ΦΕΚ 247/Α) «Περί Δημοσίου Λογιστικού, ελέγχου των δαπανών του Κράτους και άλλες διατάξεις».

8. Τις διατάξεις του Ν. 2522/1997 (ΦΕΚ 178/Α) «Δικαστική προστασία κατά το στάδιο που προηγείται της σύναξης συμβάσεων Δημοσίων Έργων, Κρατικών Προμηθειών και Υπηρεσιών σύμφωνα με την οδηγία 89 / 665 Ε.Ο.Κ.», όπως ισχύει.

9. Το Π.Δ. 186/1992 «Κώδικας Βιβλίων και Στοιχείων», όπως ισχύει κάθε φορά.

10. Το άρθρο 22 παράγραφος 1 περίπτωση IB του Ν. 2859/2000 (ΦΕΚ248/τ.Α/2000) «Κώδικας Φόρου Προστιθέμενης Αξίας».

11. Την ισχύουσα φορολογική νομοθεσία και ιδίως το νομότυπο των φορολογικών στοιχείων και παραστατικών σύμφωνα με τον ΚΒΣ.

12. Το Π.Δ. 60/2007 (ΦΕΚ 64/τ.Α/16-03-2007), για την «Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας στις διατάξεις της Οδηγίας 2004/18/ΕΚ περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2005/51/ΕΚ της Επιτροπής και την Οδηγία 2005/75/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16^{ης} Νοεμβρίου 2005.

13. Το Π.Δ. 118/2007 (ΦΕΚ 150/τ.Α/10.07.2007) «Κανονισμός Προμηθειών Δημοσίου», στα σημεία που δεν καλύπτονται από την προκήρυξη και από το Π.Δ. 60/2007.

14. Το άρθρο 5 παρ. ιθ' του Ν. 3469/2006 (ΦΕΚ 131/τ.Α/ 28.06.2006) «Εθνικό Τυπογραφείο, Εφημερίς της Κυβερνήσεως και λοιπές διατάξεις».

15. Τις διατάξεις του με αριθμό 2988/1995 Κανονισμού (ΕΥΡΑΤΟΜ, ΕΚ) του Συμβουλίου της 18ης Δεκεμβρίου 1995, σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπως ισχύει.

16. Τις διατάξεις του με αριθμό 2185/1996 Κανονισμού (ΕΥΡΑΤΟΜ, ΕΚ) του Συμβουλίου της 11ης Νοεμβρίου 1996, σχετικά με τους ελέγχους και εξακριβώσεις που διεξάγει επιτοπίως η Επιτροπή για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων από απάτες και λοιπές παρατυπίες, όπως ισχύει.

17. Τις διατάξεις του με αριθμό (ΕΚ) 994/1998 Κανονισμού του Συμβουλίου της 7ης Μαΐου 1998, για την εφαρμογή των άρθρων 92 & 93 της συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε ορισμένες κατηγορίες οριζόντιες κρατικών ενισχύσεων.

18. Τις διατάξεις του με αριθμό 1605/2002 Κανονισμού (ΕΥΡΑΤΟΜ, ΕΚ) του Συμβουλίου της 25ης Ιουνίου 2002, σχετικά με τη θέσπιση του δημοσιονομικού κανονισμού που εφαρμόζεται στον γενικό προϋπολογισμό των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπως ισχύει.

19. Τις διατάξεις του με αριθμό 2342/2002 Κανονισμού (ΕΥΡΑΤΟΜ, ΕΚ) του Συμβουλίου της 23ης Δεκεμβρίου 2002, σχετικά με τους λεπτομερείς κανόνες για την υλοποίηση του Οικονομικού Κανονισμού, όπως ισχύει.

20. Τις διατάξεις της με αριθμό 1098/2008/ΕΚ Απόφασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 22ας Οκτωβρίου 2008, σχετικά με το Ευρωπαϊκό Έτος Καταπολέμησης της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού-Έτος 2010.

21. Τις διατάξεις της με αριθμ. 9.23515/3.3806/2009 (ΦΕΚ 2486/Β) Κοινής Απόφασης των Υπουργών Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, με θέμα «Σύστημα Διαχείρισης, Παρακολούθησης, Αξιολόγησης και Ελέγχου Δράσεων για το Ευρωπαϊκό Έτος κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010) της υπ' αριθμ. 1098/2008/ΕΚ απόφασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου».

22. Το με αριθμ. 1238/42/15-5-2009 Εθνικό Πρόγραμμα για το Ευρωπαϊκό Έτος, το οποίο εγκρίθηκε με το με αριθμ. 017585/16.09.2009 έγγραφο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με θέμα: «Adoption of the list of National Implementing Bodies and of the Financing Decision for the European Year for Combating Poverty and Social Exclusion».

23. Το με αριθμ. 39946/ΔΕ-5689/12-8-2009 έγγραφο του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών για την κάλυψη της εθνικής συμμετοχής του Ευρωπαϊκού έτους για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

24. Την από 23-12-2009 απόφαση της Υπουργού Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας για την ένταξη του έργου στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) 2009, με Κωδικό Έργου 2009ΣΕ03480153.

25. Την με αριθμ. 0.802/3.96/18-1-2010 Προκήρυξη του Έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010) της υπ' αριθμ. 1098/2008/ΕΚ απόφασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Οκτωβρίου 2008».

26. Την με αριθμ. 5694/Δ1.2001/22-3-2010 απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για τη συγκρότηση της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού.

27. Το με αριθμ. Νο1/19-5-2010 πρακτικό της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

28. Την με αριθμ. 0.11337/οικ.3.1868/10-6-2010 απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για την αποδοχή του με αριθμ. Νο1/19-5-2010 πρακτικού της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

29. Την με αριθ. πρωτ. 0.12311/3.2050/1.07.2010 (αρ. πρωτ. Υπουργείου Εργασίας 13273/529/05.07.2010) βεβαίωση της Ειδικής Υπηρεσίας Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων του ΕΚΤ, περί μη υποβολής ενστάσεων επί της με αριθμ. 0.11337/οικ.3.1868/10-6-2010 απόφασης του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης.

30. Το με αριθμ. Νο2/05.07.2010 πρακτικό της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

31. Την με αριθμ. 0.13460/οικ.3.2245/20-07-2010 απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για την αποδοχή του με αριθμ. Νο2/05-07-2010 πρακτικού της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

32. Το με αριθμ. Νο3/29.07.2010 πρακτικό της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

33. Την με αριθμ. 0.14091/οικ.3.2337/30-07-2010 απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για την αποδοχή του με αριθμ. Νο3/29-07-2010 πρακτικού της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

34. Την με αριθ. πρωτ. 0.14839/3.2480/23.08.2010 βεβαίωση της Ειδικής Υπηρεσίας Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων του ΕΚΤ, περί μη υποβολής ενστάσεων επί της με αριθμ. 0.14091/οικ.3.2337/30.07.2010 απόφασης του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, με θέμα «Αποτελέσματα αποσφράγισης των οικονομικών προσφορών που κατατέθηκαν στο πλαίσιο του Ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

35. Το με αριθμ. Νο4/23.08.2010 πρακτικό της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

36. Την με αριθ.πρωτ. 0.15299/οικ. 3.2525/02.09.2010 απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για την αποδοχή του με αριθμ. Νο4/23.08.2010 πρακτικού της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

37. Την με αριθ.πρωτ.0.16846/3.2624/08.09.2010 βεβαίωση της Ειδικής Υπηρεσίας Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων του ΕΚΤ, περί μη υποβολής ενστάσεων επί της με αριθμ. 0.15299/οικ. 3.2525/02.09.2010 απόφασης του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, με θέμα «Κατάταξη των Υποψηφίων Αναδόχων/Φορέων Υλοποίησης σε πίνακα, με βάση τη βαθμολόγησή τους στην Τεχνική Προσφορά και μέχρι εξαντήσεως του διαθέσιμου προϋπολογισμού του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

38. Το με αριθμ. Νο5/09.09.2010 πρακτικό της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

39. Την με αριθ.πρωτ. 0.17369/οικ. 3.2743/22.09.2010 απόφαση της Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, με θέμα «Κατάρτιση των οριστικών πινάκων των επιλεγέντων και των απορριφθέντων Αναδόχων / Φορέων Υλοποίησης του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)», για την αποδοχή του με αριθμ. Νο 5/19.10.2010 πρακτικού της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης

ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

40. Το με αριθμ. Νο 6/19.10.2010 πρακτικό της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης ανοιχτού δημόσιου διεθνούς διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχων του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)».

41. Το με αριθμ. πρωτ. 0.18762/3.3060 έγγραφο της ΕΥΣΕΚΤ, με το οποίο ενημερώθηκαν οι ενδιαφερόμενοι για τη δημόσια συνεδρίαση της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης που πραγματοποιήθηκε για τον έλεγχο των δικαιολογητικών κατακύρωσης.

ΑΠΟΦΑΣΙΖΟΥΜΕ

A. Κατακυρώνουμε τα αποτελέσματα του Ανοικτού Δημόσιου Διεθνούς Διαγωνισμού του έργου «Ευρωπαϊκό Έτος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010)», με συνολικό προϋπολογισμό πεντακόσιες χιλιάδες (500.000) € συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ που προκηρύχθηκε με την υπ' αριθμ. 0.802/3.96/18-1-2010 Απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, αποδεχόμενοι το πρακτικό με αριθμ. 6/19.10.2010 της Επιτροπής Διενέργειας/Αξιολόγησης, στους ακόλουθους φορείς:

		Ποσό χρηματοδότησης (€) ο ρ έ α ς συμπεριλαμβανομένου ΦΠΑ
1	ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΔΗΜΟΥ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	42.000
2	ΕΝΩΣΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΑΕ -ΕΡΓΑΤΟΥΠΑΛΛΗΛΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΑΣ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΟ ΚΕΚ ΑΘΗΝΩΝ	134.000
3	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ "ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ"	64.000
4	ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ – ΕΣΑμεΑ	64.000

5	ΕΝΩΣΗ: ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ - ΑΓΡΟΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ	50.000
6	ΓΙΑΤΡΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ – ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ	52.000
7	ΕΝΩΣΗ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ Α.Ε - ΔΗΜΟΣ ΑΓ. ΒΑΡΒΑΡΑΣ - ΕΕΟΣ ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΑ	94.000

Β. Η ανακοίνωση της κατακύρωσης προς τους επιλεγέντες αναδόχους θα γίνει εγγράφως και σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 23 του Π.Δ. 118/2007.

Αναφορικά με τις διοικητικές προσφυγές, ισχύουν τα οριζόμενα στο άρθρο 3.5.4 της σχετικής προκήρυξης.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΝΟΜΗ

- 1) Γραφείο Υπουργού
- 2) Γραφείο Γεν. Γραμματέα
- 3) Γραφείο Γεν. Γραμματέα Διαχείρισης Κοινοτικών
και άλλων Πόρων
- 4) Γραφείο Γεν. Δ/ντή Εργασίας
- 5) Γραφείο Γεν. Δ/ντή Διοικητικής Υποστήριξης
- 6) Διεύθυνση Κοινωνικής Προστασίας/Τμήμα Ι
- 7) ΕΥΣΕΚΤ, Μονάδες Β, Ε, ΣΤ

ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ: Όπως ο πίνακας αποδεκτών

**Η ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ**

ΛΟΥΚΙΑ Τ. ΚΑΤΣΕΛΗ

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αμίτσης Γ. (1993) «Το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής σε σχέση με τις λιγότερο ευνοημένες ομάδες- Η κάλυψη των ηλικιωμένων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες» Αμίτσης (1993) στο Χτούρης, Θεσμοί και Ρυθμίσεις της Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, 1993, Πράξις, στο Φερόνας Α., (2001), Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Burchardt T., Le Grand J. & Piachaud D. (1999) «Κατανοώντας τον κοινωνικό αποκλεισμό» στο Οικονόμου Χαράλαμπος και Φερόνας Ανδρέας, (2006), Οι εκτός των τειχών. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες, Αθήνα: Διονίκος

Γεώργιας Κ. Δ. (2004) Παγκοσμιοποίηση και φτώχεια: Τα ιδεολογικά πλαίσια και οι πολιτικές των διεθνών οργανισμών για την καταπολέμηση της φτώχειας, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Esping - Andersen C., Πετμεζίδου Μ. (επιμ.) (2003) «Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας» Αθήνα:Ελληνικά Γράμματα στο Μακαρόνη Ν., Παλουκτσή Β. (2009). Υπάρχει Νότιο Ευρωπαϊκό Μοντέλο Κοινωνικής Πρόνοιας; Πτυχιακή Εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Hills J. (1999) “Social exclusion, income dynamics and public policy”, Report 129, Northern Ireland Economic Council στο Κοταλακίδης Γ. (2007) Η κοινωνική πρόνοια στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσης και του μετασχηματισμού του κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη: Η περίπτωση των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας στην Ελλάδα, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα

Καβουνίδη Τζ. (1996), «Κοινωνικός αποκλεισμός. Έννοια, Κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής», στο Καραντίνος Δ., Μαράτου-Αλιπράντη Λ. Φρονίμου Ε. (επιμ.), Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια Θέματα και Προσδιορισμός Προτεραιοτήτων Πολιτικής. Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. ΕΚΚΕ, Τόμος Α' στο Φερόνας Α. (2001) Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Καβουνίδη Τζ. 1999β «Κοινωνικός Αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες» ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1999, Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α', Αθήνα στο Κοταλακίδης Γ. (2007) *Η κοινωνική πρόνοια στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσης και του μετασχηματισμού του κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη: Η περίπτωση των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας στην Ελλάδα*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα

Κοντιάδης Ξ. (2006) «*Η δικτύωση των κοινωνικών υπηρεσιών και ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης*». *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη* 1(1):49-66.

Κοταλακίδης Γ. (2007) «*Η κοινωνική πρόνοια στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσης και του μετασχηματισμού του κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη: Η περίπτωση των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας στην Ελλάδα*», Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα

Κυριαζή Ν. (2000) «*Η κοινωνιολογική Έρευνα :η κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Levitas R. (2004) «*Τι είναι κοινωνικός αποκλεισμός;*» στο Πετμεζίδου Μ., Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.) (2004) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα, Εξάντας.

Μακαρόνη Ν. Παλουκτσή Β. (2009) «*Υπάρχει Νότιο Ευρωπαϊκό Μοντέλο Κοινωνικής Πρόνοιας;*» Πτυχιακή Εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Μούσης Ν. (1997) «*Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική*», Αθήνα: Παπαζήσης, στο Φερόνας Α. (2001) «*Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο*», Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Οικονόμου Χ. και Φερόνας Α. (2006) «*Οι εκτός των τειχών. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*», Αθήνα: Διονίκος.

Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) (2002) «*Κοινωνικός αποκλεισμός: «για τους Ανθρώπους που Παραμερίζουμε...»* Αθήνα: Αρμός.

Παπαδοπούλου Δ. (2004) «*Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία*» στο Πετμεζίδου, Μ., Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.) (2004) «*Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*», Αθήνα: Εξάντας.

Πετμεζίδου Μ., Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), (2004) «Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός», Αθήνα :Εξάντας.

Room G. (1988) «Αξιολόγηση και αυτό-αξιολόγηση: θεωρητικές και πρακτικές πλευρές», Εκλογή, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος, (1988) στο Κοταλακίδης Γ. (2007) «Η κοινωνική πρόνοια στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσης και του μετασχηματισμού του κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη: Η περίπτωση των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας στην Ελλάδα», Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα

Σακελλαρόπουλος Θ. (1993) «Ευρωπαϊκό κοινωνικό κράτος ή εθνικές κοινωνικές πολιτικές; Ο ευρωπαϊκός κοινωνικός χώρος μετά το Μάαστριχτ» στο Γετίμης , Γράβαρης (επιμ.) «Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική: η Σύγχρονη Προβληματική» Αθήνα: Θεμέλιο, στο Φερόνας Α. (2001) «Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο», Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Στασινοπούλου Ο. (1999), Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα: Gutenberg, στο Φερόνας Α., (2001), «Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο», Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Strobel, P. (1996) “From poverty to exclusion: a wage-earning society or a society of human rights?” *International Social Science Journal*, 148, June 1996, 173-189 στο Τσιάκαλος Γ.,1995, «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία» στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.) (2004) «Κοινωνικός Αποκλεισμός : η ελληνική εμπειρία», Αθήνα: Gutenberg.

Townsend P., (1979), *Poverty in the United Kingdom*, Penguin, Harmondsworth, στο Οικονόμου Χ. και Φερόνας Α. (2006) «Οι εκτός των τειχών. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες», Αθήνα: Διονίκος.

Τράντας Ν. (2006) «Κοινωνικός αποκλεισμός και πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης σε τοπικό επίπεδο: Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα» στο Οικονόμου Χ. και Φερόνας Α. (2006), «Οι εκτός των τειχών. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες», Αθήνα: Διονίκος.

Τσαούσης Δ. 1998 «Πολιτισμός, Ελεύθερος Χρόνος και Κοινωνικός Αποκλεισμός», στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.) (2004), «Κοινωνικός Αποκλεισμός : η ελληνική εμπειρία», Αθήνα: Gutenberg.

Τσιάκαλος Γ. (1995) «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία» στο Κασιμάτη Κούλα. (επιμ.) (2004) «Κοινωνικός Αποκλεισμός : η ελληνική εμπειρία», Αθήνα: Gutenberg.

Τσίρος Ν. (2011), «Επτά θέσεις για την επιστημολογία του κοινωνικού αποκλεισμού στην ύστερη νεωτερικότητα» Θέσεις 115, www.theseis.com

Υφαντόπουλος Γ. (1995) «Η κοινωνική πολιτική», στο Μαραβέγιας Κ., Τσινιτσιζέλης Μ. «Η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Θεμέλιο, Αθήνα στο Φερόνας Α., (2001), «Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο», Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Φερόνας Α. (2001) «Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο», Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Ferrera M. (1996) “The southern model of welfare in social Europe” *Journal of European Social Policy*, Vol. 6, No 1, p.17-37, στο Φερόνας Α., (2001), «Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο», Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Walker A. Walker C. (1997), “*Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980's and 1990's*”, CPAG, London στο Φερόνας Α., (2001), «Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο», Διδακτορική διατριβή, Αθήνα

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Aasland A., T. Fløtten (2001). “*Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia*” in *Europe-Asia Studies*, Vol. 53, No. 7. (Nov., 2001), pp. 1023-1049 στο Rawal N., (2008), “Social Inclusion and Exclusion: A Review” in *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, Vol. 2.

Andersen, J., A. Bruto da Costa, C. Chigot, K. Duffy, S. Mancho and M. Mernagh (1994) “The contribution of Poverty 3 to the understanding of poverty, exclusion and integration” in *Poverty 3: The Lessons of the Poverty 3 Programme*, European Economic Interest Group, Animation and Research, Lille στο Peace R. , (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition” in *Social Policy Journal of New Zealand* , Issue 16.

Barnes M. (2005) “Social Exclusion in Great Britain An Empirical Investigation and Comparison with the EU”, in Daly M., (2006), *Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union*, Center for European Studies Working Paper Series #135

Béland D., (2007), “The social exclusion discourse: ideas and policy change. *Policy & Politics*”, Vol.35, No. 1 pp. 123–39

Berghman J. (1995) “Social exclusion in Europe: Policy context and analytical framework,” in G. Room (ed.), *Beyond the Threshold – The Measurement and Analysis of Social Exclusion*, (Bristol: Policy Press), pp. 10-28, στο Daly M., (2006), “Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union”, *Center for European Studies, Working Paper Series #135*

Bhalla, A. and F. Lapeyre (1997) “Social exclusion: towards an analytical and operational framework” *Development and Change*, 28(3): 413-433 στο Peace R. , (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition?” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16

Burchardt, T., J. Le Grand, and D. Piachaud (1999) “Social exclusion in Britain 1991- 1995” *Social Policy and Administration*, 33(3): 227-244 στο Peace R. , (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition?” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16

Conroy, P. (1994) “Evaluation of the achievements of Poverty 3: synthesis” in *Poverty 3: The Lessons of the Poverty 3 Programme*, European Economic Interest Group, Animation and Research, Lille. στο Peace R., (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition?” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16

Daly M., (2006), “Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union”, *Center for European Studies Working Paper Series #135*

Democratic Dialogue (1995) “Special Reports: Report 2 – Social Exclusion” *Social Inclusion* online: <http://www.cain.ulst.ac.uk>. (June 1 2001).

Francis, P. (1997). "Social Capital, Civil Society and Social Exclusion" in Kothari, Um and Matin Minouge (eds) "*Development Theory and Practice: Critical Perspectives*" Hampshire: Palgrave, στο Rawal N., (2008), "Social Inclusion and Exclusion: A Review". *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, Vol.2

Forgeot, (1993), *La notion d'exclusion sociale*, στο <http://base-d-p-h-info.fr>

Goodin, R E. (1996) "Inclusion and exclusion," *European Journal of Sociology* 37: 343-71) στο Daly M., (2006), "Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union", *Center for European Studies Working Paper Series #135*

Jackson, C. (1999). "Social Exclusion and Gender: Does One Size Fit All?" in *The European Journal of Development Research* 11(1), Pp. 125-146 στο Rawal N., (2008), "Social Inclusion and Exclusion: A Review". *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, Vol.2

Levitas, R. (1996) "The concept of social exclusion and the new Durkheimian legacy" *Critical Social Policy*, 46(16): 5-20 στο Peace R. , (July 2001), "Social Exclusion: A Concept in need of definition?" *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16

Levitas, R. (2005). *The inclusive society? Social exclusion and new labour*. Second edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Lima P. (2003), "Beyond Place: ethnicity/race in the debate on social exclusion/inclusion in Scotland". *Policy Futures in Education*, 1 στο <http://www.academia.edu>

Marsh, A. (2004) 'Housing and the social exclusion agenda in England', *Australian Journal of Social Issues*, 39 (1) : 7-23 στο Béland D., (2007), "The social exclusion discourse: ideas and policy change". *Policy & Politics*, 35, (1), pp. 123-39

Mathieson et al. (September 2008), "Social Exclusion Meaning, measurement and experience and links to health inequalities". *Social exclusion literature review*

Murard, N. (2002). "Guilty victims: social exclusion in contemporary France" in Chamberlayne, P., Rustin, M., & Wengraf, T. (eds.) *Biography and social*

- exclusion in Europe. Experiences and life journeys*. Bristol: Policy Press στο Mathieson, et al. (September 2008), “Social Exclusion Meaning, measurement and experience and links to health inequalities”. *Social exclusion literature review*
- O’Reilly, (2005). ‘Social Inclusion: A Philosophical Anthropology’ in *Politics* Vol. 25 (2), pp.80-88 στο Rawal N., (2008), “Social Inclusion and Exclusion: A Review”. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, Vol.2
- Peace R., (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition?” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16
- Percy-Smith, J. (ed.) (2000), *Policy-Responses to Social Exclusion: Towards Inclusion*” Open University Press, Buckingham, Philadelphia στο Peace R. , (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition?” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16
- Rawal N., (2008), “Social Inclusion and Exclusion: A Review”. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, Vol.2
- Rodgers, G., C. Gore and J.B. Figueiredo (eds.) (1995) *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Institute of International Labour Studies, Geneva, στο Peace R., (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition?” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16
- Rodgers, Gerry (1995) “What is special about a ‘social exclusion’ approach?” in G. Rodgers, C. Gore and J.B. Figueiredo, eds., *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses* (Geneva: Institute of International Labour Studies), pp. 43-55 στο Daly M., (2006), “Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union”, *Center for European Studies Working Paper Series #135*
- Rustin, Mike and Rix, Vikki (1997) “Anglo-Saxon individualism and its vicissitudes: Social exclusion in Britain,” in *Social Strategies in Risk Societies* (London: University of East London, SOSTRIS Working Paper 1) στο Daly M., (2006), “Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union”, *Center for European Studies Working Paper Series #135*
- Sen A., (June 2000), “Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny”, *Social Development Papers Office of Environment and Social Development Asian Development Bank*, No. 1

Silver H. (1994) “Social exclusion and social solidarity: three paradigms”, *International Labour Review*. 133:531-78

Silver, H. (1995) “Reconceptualizing social disadvantage: three paradigms of social exclusion” in G. Rodgers, C. Gore and J.B. Figueiredo (eds.) *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Institute of International Labour Studies, Geneva, pp.58-80. στο Peace R. , (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition?” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16

Silver H. & S.M. Miller, (Spring 2003), “Social Exclusion The European Approach to Social Disadvantage”. *Indicators*, Vol. 2, No. 2, pp. xx–xx.

Therborn, G. (1999) “Europe as issues of sociology,” in P. Boje, B. Van Steenberg, and S. Walby, eds., *European Societies Fusion or Fission?* London: Routledge, pp. 19-29 στο Daly M., (2006), “Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union” *Center for European Studies Working Paper Series #135*

Tsing (1993) στο Jackson, C. (1999). “Social Exclusion and Gender: Does One Size Fit All?” in *The European Journal of Development Research 11(1)*, Pp. 125-146 στο Rawal N., (2008), “Social Inclusion and Exclusion: A Review”. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, Vol.2

Touraine (1991) στο Burchardt, T., J. Le Grand, and D. Piachaud (1999) “Social exclusion in Britain 1991- 1995 *Social Policy and Administration*, 33(3): 227-244 στο Peace R. , (July 2001), “Social Exclusion: A Concept in need of definition?” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 16

Whelan, Christopher, T. and Maître, Bertrand (2005) “Economic vulnerability, multidimensional deprivation and social cohesion in an enlarged European Community,” *International Journal of Comparative Sociology* 46(3): 215-39 στο Daly M., (2006), “Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union”, *Center for European Studies Working Paper Series #135*

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

<http://www.mazi.ierapetra.gr>

<http://www.antipoverty.gr>

<http://www.esfhellas.gr>

http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/index_el.htm

<http://cain.ulst.ac.uk>

<http://newskathimerini.gr>

www.carrefour.gr